

La sociologia del llenguatge

Josep J. Conill

PID_00184484

Índex

Introducció	5
1. El projecte fundacional d'Auguste Comte	7
2. De la Belle Époque a mitjan segle XX: el paradigma llengua i cultura	11
2.1. Context social i intel·lectual	11
2.2. L'escola "sociològica" francosuisse	12
2.3. L'idealisme lingüístic i les seves escoles	15
2.3.1. La hipòtesi Sapir-Whorf	16
2.3.2. La lingüística idealista	16
3. El paradigma la llengua en la societat	20
3.1. La sociolingüística nord-americana com a sociologia del llenguatge	20
3.2. El funcionalisme estructural	21
3.3. La sociologia fishmaniana del llenguatge	22
3.4. La diglòssia de Ferguson i la seva adaptació fishmaniana	23
3.5. Sociologia dinàmica del llenguatge: la inversió de la substitució lingüística (ISL)	26
4. El desenvolupament de la sociologia del llenguatge a Europa: una cruïlla de plantejaments	32
4.1. Bernstein i Halliday: teoria dels codis i semiòtica social	32
4.2. La sociolingüística del conflicte: els models aracilians i els seus desenvolupaments posteriors	39
4.2.1. El conflicte lingüístic	41
4.2.2. El procés de minorització	44
4.2.3. Algunes aportacions teòriques subsegüents	47
4.3. La història social de les llengües europees com a genealogia de la minorització	49
5. Cap a una sociolingüística general: la sociologia del llenguatge com a sociologia sistèmica de la comunicació. El projecte de Niklas Luhmann	53
5.1. El sistema social	53
5.2. La comunicació	55
5.3. L'evolució social	56
5.4. Cap a una reconstrucció de la sociologia del llenguatge	59
Glossari	61

Bibliografia..... 66

Introducció

Si prenem com a punt de partida la definició de Max Weber segons la qual una situació social és aquella en què la gent orienta recíprocament les seves accions, comprendrem de seguida que poques coses haurien de resultar tan pertinents per a l'anàlisi sociològica com la preocupació pel llenguatge a través del qual s'expressa en bona mesura aquesta orientació recíproca, en forma de comunicació. De fet, tal com assenyala Sylvain Auroux (1994), les ciències del llenguatge formen part –amb les matemàtiques, l'astronomia i el dret– de les disciplines que apareixen en les societats sedentàries i organitzades políticament tot just disposen d'algun sistema d'escriptura. Òbviament, la reflexió sobre el paper social del llenguatge hi ocupa un lloc molt destacat, que la sociologia del llenguatge actual no hauria pas de desaprofitar perquè en pot extraure lliçons molt valuoses amb vista al futur desenvolupament de la disciplina. No es tracta d'invocar precedents il·lustres, sinó de mantenir una relació dialèctica amb aquesta herència, evitant qualsevol temptació de robinsonisme intel·lectual.

Amadeu Viana (1995), un dels autors que han explorat de forma més coherent la dimensió històrica del pensament sociolingüístic europeu, ens posa en guàrdia contra la persistència insidiosa de dues estratègies de desqualificació del passat: el dogmatisme satisfet, consistent a creure'ns en possessió de la veritat científica "definitiva", i la distància erudita, capaç tan sols de relacionar-se amb el saber pretèrit en la mesura en què hi veu un domini clausurat, substancialment divers de la ciència actual. La lingüística "moderna" es va erigir durant dècades en l'exemple més evident d'aquesta doble desconexió, circumstància que ens estalviarà aquí ulteriors consideracions.

Tot amb tot, la presència d'abundants testimonis de l'interès suscitat per la matèria al llarg de la història contrasta amb la constitució tardana de la sociologia del llenguatge com a disciplina amb entitat pròpia. El tòpic recurrent de la "interdisciplinarietat" la subordina a l'existència prèvia de la sociologia i la lingüística, tesi discutible, si més no, tenint en compte que els esquemes intel·lectuals d'aquestes dues disciplines no són gens coherents, i la sociolingüística no pot seguir-se sota cap concepte de "l'addició d'una sociologia que no tingui en compte el llenguatge a una lingüística despallada de la sociologia", en paraules de Hymes (1967). Potser seria més just assenyalar que la sociologia del llenguatge (o sociolingüística) és el producte d'una sèrie d'iniciatives, sovint disperses i inconnexes, que van cristal·litzar cap a mitjan segle XX en l'aplicació dels plantejaments teòrics i els mètodes de les ciències socials a l'estudi de les relacions existents entre el llenguatge (variable dependent) i la societat (variable independent). De totes maneres, la trajectòria

Referència bibliogràfica

Sylvain Auroux (1994). *La révolution technologique de la grammatisation* (pàg. 8). Lieja: Pierre Mardaga.

Referència bibliogràfica

Amadeu Viana (ed.) (1995). *Aspectes del pensament sociolingüístic europeu* (pàg. 18). Barcelona: Barcanova.

Referència bibliogràfica

Dell Hymes (1967, hivern). "Why linguistics needs the sociologist". *Social Research* (vol. 34, núm. 4). Nova York. [Trad. cast.: (1969). "Por qué la lingüística necesita del sociólogo". A: Filippo Barbano i altres. *Estructuralismo y sociología* (pàg. 33). Buenos Aires: Nueva Visión.]

seguida d'aleshores ençà per la disciplina evidencia el segrest de què ha estat objecte per part dels lingüistes, que l'han buidat de contingut crític, reduint-la a la banal condició de dialectologia social.

En aquest context, la recerca estrictament sociològica sobre el llenguatge ha quedat en mans d'un grapat quantitativament minoritari d'investigadors –que es defineixen sovint com a sociòlegs *tout court*– en les obres dels quals es troben les contribucions més substancials i decisives de la disciplina, adreçades a la construcció d'un saber socialment rellevant, susceptible de permetre una millor (auto)comprensió de la societat, més enllà de la mera acumulació de detalls erudits. Tot plegat, no implica l'existència de cap unanimitat teòrica o epistemològica. Com tindrem ocasió de comprovar, la sociologia del llenguatge –i en això no es diferencia gens de la resta de la sociologia– s'ha caracteritzat des dels seus inicis per una gran indefinició en aquests aspectes, que no ha suposat un obstacle per a l'expansió dels mètodes i els punts de vista sociològics. Una expansió, val a dir, efectuada d'acord amb un recorregut de tipus nòmada, similar en molts sentits a una migració de masses errants i sense destinació predeterminada que, al seu pas per un continent, en saquegen algunes capitals i estableixen dominis efímers.

Ateses les peculiars característiques de la disciplina, hem renunciat a qualsevol intent d'oferir-ne el que Auguste Comte (1844) anomenava una perspectiva dogmàtica, consistent a ordenar les teories i els conceptes d'acord amb la seva dependència successiva, de manera que cadascun s'assenti en l'anterior i prepari el següent. En el seu lloc, hem optat per una perspectiva històrica, que els presenta en l'ordre de la seva formació efectiva, dels més antics als més recents. Expressament, situem el nostre punt de partida en el pensament del mateix Comte, perquè reuneix la doble condició de fundador de la sociologia i autor d'una aportació molt rellevant a l'estudi social del llenguatge. A continuació, hi presentem el paradigma llengua i cultura, veritable germen dels estudis socials sobre el llenguatge, seguit del paradigma llengua i societat, fundacional de la disciplina, així com les rectificacions de major calibre que aquest ha experimentat per obra i gràcia del pensament sociològic posterior.

Malgrat la dispersió d'autors i escoles, el lector hi reconeixerà, com en filigrana, l'existència d'un parell de línies mestres que perduren al llarg del temps: d'una banda, la temptativa d'establir de manera cada cop més precisa la naturalesa de les relacions entre la llengua i el seu medi social, mitjançant una trajectòria que va d'una concepció organicista del sistema social a la seva consideració com un sistema autoreferent i autopoietic, passant per l'etapa dels sistemes oberts; de l'altra, l'oscil·lació entre una sociolingüística del parlar, atenta a l'organització social de l'ús lingüístic, i una sociolingüística del dir, preocupada per l'estudi dels discursos que la legitimen.

Referència bibliogràfica

Auguste Comte (1844). "Discours préliminaire sur l'esprit positif". A: *Traité philosophique d'astronomie populaire*. París: Carilian-Goeury et Von Dalmont [Trad. cat.: (1982). *Discurs sobre l'espirit positiu, precedit de les dues primeres lliçons del Cours de philosophie positive* (pàg. 229). Barcelona: Laia.]

1. El projecte fundacional d'Auguste Comte

Auguste Comte (1798-1857) és el creador del positivisme, una doctrina filosòfica caracteritzada per "la consideració que només el coneixement dels fets és fecund, i que el tipus de certesa que podem aconseguir ens ha de venir donat a imatge i semblança de les ciències experimentals", en paraules de Rovira (1982). El principal interès que el pensament de Comte presenta a hores d'ara per a l'estudiós de la sociologia del llenguatge té a veure amb un parell d'aspectes decisius, tot sovint ignorats pels conreadors de la disciplina. El primer es relaciona amb l'orientació de la seva epistemologia biològica, que accentua la influència del medi sobre l'organisme, donant lloc a la constitució d'una *mesologia* o teoria dels medis, precursora en molts aspectes de l'ecologia, com afirma Acot (1988). A la lliçó XL del seu *Cours de philosophie positive* trobem per primera vegada una teoria general del medi, definit com "el conjunt total de circumstàncies exteriors necessàries per a l'existència de cada organisme". Implica una concepció dialèctica dels intercanvis entre l'organisme i el medi, la relació entre els quals se'ns apareix com a anàloga a la d'una funció amb un conjunt de variables (Canguilhem, 1952). Per dir-ho en paraules d'un dels seus deixebles, es tracta de

"conèixer no sols l'agent, aquell qui actua, sinó el medi en el qual actua, sobre el qual li cal o pot actuar. Altrament resulta impossible adquirir una noció completa dels actes que ens cal estudiar, perquè existeix una correlació alhora inevitable i indispensable entre l'agent i el medi. Cal, a fi d'obtenir una visió completa dels medis, prendre en consideració el medi social. Com més avança la civilització, major resulta la influència del medi social sobre l'home individual."

P. H. Nysten (1982). *Dictionnaire de Médecine* (pàg. 811) (10a. ed. totalment refosa per E. Littré i C. Robin). París: Baillière.

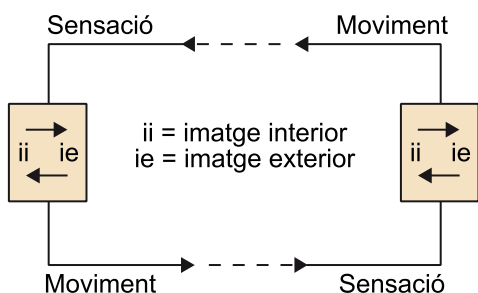
L'altra gran aportació comtiana a l'estudi social del llenguatge es troba al capítol quart del segon volum del *Système de politique positive* (1852), dedicat a l'exposició de la teoria positiva del llenguatge humà. Hi defensa la necessitat d'una teoria general del llenguatge d'índole sociològica i el caracteritza com "la més social de totes les institucions humanes", autèntica baula de connexió entre la unitat biològica de l'home, en tant que espècie dotada de capacitat lingüística, i la seva diversitat social, tal com s'expressa a través de la varietat de llengües existents.

Des del punt de vista semiològic, el projecte se sustenta en una definició del signe com el lligam habitual (voluntari o no) entre un *moviment* (influència objectiva) i una *sensació* (influència subjectiva). El cervell connecta les seves

Referència bibliogràfica

Auguste Comte (1851-1854). *Système de politique positive, ou traité de sociologie, instituant la religion de l'humanité* (4 vol.). París: Librairie Scientifique-Industrielle de L. Mathias. La secció dedicada específicament a la "Théorie positive du langage humain" es troba al vol. II, capítol IV, 1852, pàg. 216-262.

impressions amb les percepcions captades pels òrgans sensorials i les respostes motrius i, si la connexió esdevé habitual, estableix un vincle entre les unes i les altres, és a dir, entre allò que hi ha en el nostre interior i la realitat exterior. Aquest vincle caldrà que sigui permanent, regular i fix, tasca encomanada al llenguatge, el caràcter del qual es postula com a *artificial* –Comte rebutja les teories al voltant del llenguatge natural, que pressuposen l'existència d'una relació necessària entre els components del signe–, però *no arbitrari*, atès que en depèn l'estabilitat social del sentit (Kremer-Marietti, 1988, 2000). Més que no una mera teoria del signe lingüístic, a la manera de Saussure, el que hi propugna Comte és una veritable semiologia natural, basada en un esquema de la comunicació més ampli que el d'aquell. Podem representar-lo gràficament així:

Font: Angèle Kremer-Marietti (1999). *L'anthropologie positiviste d'Auguste Comte: entre le signe et l'histoire* (pàg. 222). París: L'Harmattan.

El principal avantatge d'aquest plantejament cibernètic *avant la lettre* rau en la seva validesa general per a la representació de qualsevol procés en què es trobin implicades les relacions de l'organisme amb el seu medi. En aquest sentit, la participació del relé imatge interior/imatge exterior (o viceversa) esdevindrà més o menys important segons el grau de consciència de l'activitat concernida en cada cas. L'originalitat de Comte enfront d'aquells que identifiquen de forma reductiva el raonament humà amb el llenguatge parlat o escrit conscient, consisteix precisament a no oblidar que, quan enraonem, la lògica dels sentiments i de les imatges s'hi afegeix sempre com una participació inconscient a la nostra activitat conscient.

D'altra banda, aquesta atenció envers les possibilitats expressives dels éssers humans, considerades en tota la seva amplitud, permet que Comte, al *Système de politique positive*, elabori una completa genealogia –que no podem desenvolupar aquí– del mitjans expressius ideats per la humanitat al llarg de la història, des de la mímica i la música al llenguatge algebraic, tot passant per la pintura, l'escultura, la poesia o la prosa, com assenyala Rey (1971).

A partir de les premisses anteriors, i sense abandonar en cap moment la seva concepció profundament consensualista dels fets socials, que entén la societat com el producte del consentiment, l'acord i la cooperació necessària entre els seus integrants, Comte hi aborda el llenguatge com el principal instrument continu susceptible d'assegurar el lligam entre les diverses unitats socials, caracteritzades per la distinció entre un *ordre domèstic*, definit per la institució familiar i la dimensió afectiva i moral del llenguatge, i un *ordre polític*, que

Referències bibliogràfiques

Angèle Kremer-Marietti (1988). "Auguste Comte et la sémiotique". *Recherches Sémiotiques/Semiotic Inquiry* (vol. VIII, núm. 1-2). Ottawa.

Angèle Kremer-Marietti (2000). "Auguste Comte et la philosophie du langage". A: Diversos autors, *Auguste Comte et le positivisme, deux siècles après*. Cartago: Orbis.

Referències bibliogràfiques

Alain Rey (1971). "La théorie positiviste des langages: Auguste Comte et la sémiotique". *Semiotica* (vol. IV, núm. 1, pàg. 66). Toronto.

consolida l'existència pràctica del llenguatge i es relaciona amb la propietat, esdevenint així el vehicle de la religió positiva, entesa com el culte altruista de la humanitat.

Ens trobem al davant d'una concepció teleològica de la societat, on els dispositius reguladors hi apareixen en paral·lel a les funcions que han de regular: el llenguatge i la religió, "inspirats pel cor i construïts per l'esperit", emanen, en primer lloc, de la família, i després de la societat que ells mateixos contribueixen a constituir. El llenguatge brolla espontàniament de l'afectivitat, de la necessitat de comunicar les emocions; tan sols després serveix a l'acció i, més tard, a l'especulació, a l'elaboració intel·lectual subordinada a la inspiració moral. En qualsevol cas, la naturalesa social del llenguatge és sempre la predominant, perquè deriva de la seva existència política més que no de la domèstica i és responsable de la seva evolució i els seus canvis. Correlativament, aquesta naturalesa social limita allò que pot ser comunicat per part de l'individu, que ha d'ajustar l'expressió de les seves impressions al cabal idiomàtic comú i no pot disposar sota cap concepte d'un llenguatge "privat", tallat a mida dels seus estats interns.

La llengua se'ns apareix així com un autèntic *capital humà*, només equiparable a la institució de la propietat, perquè el seu abast es troba per damunt de l'existència humana i no pot perdurar sense la transmissió generacional.

"La propietat és la projecció a la societat de l'activitat, mentre que el llenguatge és la projecció de la intel·ligència. La llei comuna a la propietat i al llenguatge és la llei d'acumulació. Hi ha progrés de civilització perquè les conquestes materials i intel·lectuals no desapareixen amb els qui les han obtingudes. La humanitat existeix perquè hi ha tradició, és a dir, transmissió. La propietat és l'acumulació de béns transmesos d'una generació a l'altra. El llenguatge ve a ser el receptacle que conserva les adquisicions de la intel·ligència. Rebent un llenguatge, rebem una cultura creada pels nostres avantpassats."

Raymond Aron (1967). *Les étapes de la pensée sociologique*. París: Gallimard. [Trad. cat.: (1994). *Les étapes del pensament sociològic* (2 vol.). Barcelona: Herder. El capítol dedicat a Comte es troba al vol. 1, pàg. 141.]

Ara bé: mentre que la propietat acostuma a restar en mans individuals, el llenguatge institueix una modalitat de possessió simultània, d'acord amb la qual tots els usuaris concorren en certa mesura a la seva conservació. Això no impedeix, però, que s'hi pugui establir una neta distinció entre els que amb el seu treball lingüístic contribueixen a la seva transformació i a l'acreciment del capital lingüístic i aquells altres que en fan un ús merament "paràsit", consistent a "gaudir-ne sense produir" i, sobretot, "a dissimular l'absència de concepcions pròpies", en paraules de Comte (1952).

Referència bibliogràfica

Auguste Comte (1851-1854). *Système de politique positive, ou traité de sociologie, instituant la religion de l'humanité* (vol. II) (pàg. 254-255). París: Librairie Scientifique-Industrielle de L. Mathias.

Tal com calia esperar, la concepció unitària i progressiva de la trajectòria del gènere humà que travessa d'una punta a l'altra l'empresa intel·lectual de Comte es troba també reflectida en l'aspiració a la unitat del llenguatge humà, és a dir, en el projecte adreçat a la instauració d'una llengua comuna per a tota la humanitat. Ara bé: en aquesta matèria, el seu criteri es mostra del tot oposat al dels utopistes lingüístics (Eco, 1994) –que posen el carro davant dels bous, en considerar l'adopció d'una interllengua universal com el requisit indispensable per a la unitat humana– i, amb un instint sociològic molt més fi (i més realista), apunta que aquest objectiu només serà realitzable després de la consecució d'un estat d'harmonia i convivència fraternal entre els pobles, que durant molt de temps s'expressarà encara en una diversitat de llengües.

Referència bibliogràfica

Umberto Eco (1994). *La ricerca della lingua perfetta nella cultura europea*. Roma/Bari: Laterza [Trad. cast.: (1994). *La búsqueda de la lengua perfecta en la cultura europea*. Barcelona: Crítica.]

Activitat 1

1. Reflexioneu en un breu assaig sobre la relació existent entre el progrés de la civilització amb el corresponent augment de la influència del medi social sobre l'individu, postulada per Comte, i el desenvolupament històric de les tecnologies de la comunicació, de l'escriptura a Internet.
2. Compareu la tesi de Comte sobre la naturalesa social del llenguatge amb les teories del psicolingüista rus Lev S. Vigotski a l'obra *Pensament i llenguatge* (1934).

2. De la *Belle Époque* a mitjan segle XX: el paradigma llengua i cultura

2.1. Context social i intel·lectual

El projecte comtià d'una teoria general del llenguatge de naturalesa sociològica va ser completament ignorat per la filologia comparatista de l'època, obsedida per la reconstrucció de la *Ursprache* ('llengua original') indoeuropea i el mite ari. Això no significa, però, que la *Belle Époque* (ca. 1868-ca.1918) no constitueixi un període ben interessant i digne d'estudi en si mateix, caracteritzat per una complexa problemàtica glotològica, les conseqüències de la qual repercutiren decisivament en el plantejament dels estudis socials sobre el llenguatge.

D'entrada, hi té lloc la facilitació a les masses populars dels estats respectius de la instrucció en les llengües nacionals més consolidades, que formaven part des de feia temps del bagatge cultural de les classes dirigents. Lluny de respondre a cap altruisme innocent, aquest projecte s'inscriu en el marc d'un multi-procés, d'abast molt més ampli, de penetració del poder en la societat a través de la seva capil·larització mitjançant una sèrie d'institucions (educatives, militars, jurídiques, burocràtiques, higièniques, etc.) en el si de les quals apareixen uns sabers disciplinaris cada cop més racionalitzats (pedagogia, medicina, psiquiatria, dret, etc.). No ens ha d'estranyar, doncs, l'aparició d'un complet repertori de "disfuncions" associades a l'educació popular, tal com posa de manifest la preocupació suscitada entre els pedagogs per temes com ara l'analfabetisme, la dislèxia, els exàmens, la coeducació o el bilingüisme. No és que aquests fenòmens fossin nous –més aviat al contrari–, però abans no interessaven i ara es tipifiquen per primer cop.

Mentre les llengües nacionals es consoliden definitivament a l'interior de cada Estat, la funció d'interllingua esdevé *quaestio disputata*. Des de mitjan segle XVIII, en què el llatí havia estat reemplaçat pel francès, la problemàtica de les anomenades *llengües modernes, vives o estrangeres* no cessarà d'agreujar-se. A la *Belle Époque* el dilema es planteja fonamentalment entre el francès i l'anglès, per bé que l'alemany també guanyava posicions. Per raons òbvies, l'educació de les classes populars –tradicionalment excloses de l'accés al llatí– va roman- dre per complet al marge de l'assumpte.

La facilitació de les llengües nacionals més consolidades toparà en determinats països amb la resistència d'aquelles comunitats lingüístiques que es refusen a la marginació de les seves respectives llengües i aspiren a elevar-les a la condició de llengua nacional, prèvia obtenció, en la major part dels casos, de la sobirania política (Joan, 2002). Es produeix així un increment exponencial de les llengües nacionals, en paral·lel a la difusió del nacionalisme, no exempt de conflictes i contradiccions, com més va més evidents (Aracil, 1984).

En aquest context, assistim a una diversificació quantitativa i qualitativa dels estudis lingüístics, que fomenta la curiositat envers tota una sèrie d'idiomes d'ascendència distinta de l'indoeuropeu i la proliferació de nous punts de vista epistemològics. Paradoxalment, l'escola lingüística predominant a la *Belle Époque*, els *Junggrammatiker* ('joves gramàtics'), no anava més enllà d'una renovació epidèrmica de la gramàtica comparada mitjançant la introducció de models procedents de ciències com la geologia i la física, sobre la base dels quals postulaven la regularitat dels canvis fonètics, producte de la constitució fisiològica de l'aparell fonador humà. Contra aquesta visió grollerament naturalista i mecanicista del canvi lingüístic van reaccionar aquells autors que posaven èmfasi en la dimensió històrica i cultural dels fets lingüístics, en tant que producte de l'activitat humana. Tot plegat, acabarà deixant pas a la constitució del **paradigma llengua i cultura**, (ca. 1918-ca. 1953), que constitueix el precedent més immediat de la sociologia del llenguatge i s'articula al voltant de "la paritat de les estructures socioculturals lingüístiques i no lingüístiques, les quals hom suposa comparables i, en definitiva, reductibles als mateixos termes d'anàlisi", en paraules d'Aracil (1974).

Ara bé: aquest paradigma, lluny de respondre a una visió homogènia de la relació entre llengua i societat, va reproduir sense pretendre-ho la doble perspectiva que recorre la sociologia des dels seus inicis, tal com apareix encarnada per les doctrines de Max Weber i Émile Durkheim, dos dels pares fundadors de la disciplina. Peter Berger la resumeix de manera molt clara i concisa:

"Les maneres weberianes i durkheimianes d'observar la societat no són contradictòries des del punt de vista de la lògica, únicament són antitètiques perquè es concentren en aspectes diferents de la realitat social. És del tot correcte dir que la societat és un fet objectiu que ens coarta i inclús ens engendra. Però també és correcte dir que els nostres propis actes intencionats ajuden a sostenir l'edifici de la societat i en ocasions poden ajudar a canviar-la. En realitat, entre les dues afirmacions abasten la paradoxa de l'existència social: que la societat ens defineix, però que és definida al seu torn per nosaltres."

Peter Berger (1963). *Invitation to sociology: a humanistic perspective*. Nova York: Doubleday. [Trad. cast.: (1967). *Introducción a la sociología* (pàg. 182). Mèxic: Limusa, 1976, 4a. ed.]

2.2. L'escola "sociològica" francosuiïssa

Deixant de banda alguna temptativa pionera, no exempta d'interès, d'abordar l'estudi sociològic del llenguatge a partir de pressupòsits marxistes –com ara *La langue française avant et après la révolution*, de Paul Lafargue (1842-1911), on s'analitzen les repercussions de la revolució del 1789 en el vocabulari polític–, l'orientació sociològica de la lingüística francesa de finals del segle XIX respon

Referències bibliogràfiques

Bernat Joan (2002). *Normalitat lingüística i llibertat nacional: processos de normalització lingüística a l'Europa del segle XX*. València: Tres i Quatre.

Lluís V. Aracil (1984). "«Llengua nacional»: ¿una crisi sin crítica?". A: *Simposio sobre Innovación en la Enseñanza de la Lengua y Literatura Española*. Comunicació. Madrid. [Trad. cat.: (1986, novembre). "«Llengua nacional»: una crisi sense crítica?". *Límits* (núm. 1, pàg. 9-23). Barcelona].

Referència bibliogràfica

Lluís V. Aracil (1974). "Sociolinguistics: revolution and paradigm". A: *8th. World Congress of Sociology*. Comunicació. Toronto: University of Toronto. [Trad. cat.: *Papers de sociolingüística* (pàg. 81).]

a la influència de la sociologia positivista, sobretot a través del seu desenvolupament i rectificació posterior a mans d'Émile Durkheim (1858-1917). La concepció durkheimiana de la disciplina –esbossada a *Les règles de la méthode sociologique* (1895)– es caracteritza per l'autonomia concedida als fets socials i la tendència a considerar la societat una realitat *sui generis*, externa i objectiva, irreductible a les motivacions psicològiques dels actors. Les relacions socials acostumen a cristal·litzar en forma d'institucions, enteses com a òrgans reguladors que modelen el comportament individual de la manera que la societat considera més oportuna. La influència de la sociologia positivista sobre els lingüistes francesos es va produir en dos àmbits:

- Introducció de la psicologia i la sociologia en l'estudi del llenguatge.
- Pas de la lingüística històrica i comparada a la lingüística general.

Des del punt de vista del mètode, la principal innovació sociològica de l'escola francosuïssa té a veure amb la creació, per part de Jules Gilliéron (1854-1926), de la geografia lingüística, més coneguda com a *dialectologia*. Concebuda en el seu origen amb el propòsit de refutar els postulats mecanicistes mitjançant la plasmació cartogràfica de la variació empírica dels fets lingüístics en l'espai, va incorporar el procediment sociològic de l'enquesta, que tant de joc ha donat després en el terreny de la sociolingüística.

No obstant això, la figura que millor representa els encerts i les limitacions d'aquesta manera d'entendre la lingüística social és Antoine Meillet (1866-1936). Al llarg de la seva obra, els escrits més representatius de la qual es troben recollits al volum *Linguistique historique et linguistique générale*, es va preocupar per l'explicació del canvi lingüístic a partir de causes socials, interessant-se no tant per *com* canvien les llengües sinó pel *perquè*. La seva formulació de l'assumpte, tal com la va enunciar l'any 1906, resulta encara essencialment correcta:

"És probable, a priori, que tota modificació de l'estructura social es traduirà per un canvi de les condicions en les quals es desenvoluparà el llenguatge [...]. Si és veritat que l'estructura social ve condicionada per la història, no són mai els fets històrics mateixos els que determinen directament els canvis lingüístics i són els canvis d'estructura de la societat que tots sols poden modificar les condicions d'existència del llenguatge. Caldrà determinar a quina estructura social respon una estructura donada, i com, d'una manera general, els canvis d'estructura social es tradueixen en canvis d'estructura lingüística."

Antoine Meillet (1921). *Linguistique historique et linguistique générale* (pàg. 16-17). París: Champion.

A *Les langues dans l'Europe nouvelle* (1918), Meillet es va interessar també per les grans transformacions històriques i socials esdevingudes en les llengües del nostre continent arran de la reestructuració nacional que hi tingué lloc a la fi de la Gran Guerra. Per aquesta banda, la seva recerca entronca amb les preocupacions, molt en voga a l'època, amb relació als models de codificació dels idiomes nacionals, tal com es van plasmar en obres encara plenes d'interès com *La llengua en la humanitat, la nació i l'individu* (1925), d'Otto Jespersen (1860-1943), els escrits dels membres del cercle de Praga (B. Trnka i altres,

Referències bibliogràfiques

Paul Lafargue (gener-febrer de 1894). *La langue française avant et après la révolution. L'Ère Nouvelle*. A: Karl Marx i altres. *Marxisme et linguistique* (pàg. 77-143). A cura de Louis-Jean Calvet. París: Payot, 1977.

Émile Durkheim (1895). *Les règles de la méthode sociologique*. París: Alcan [Trad. cast.: (1977). *Las reglas del método sociológico*. Buenos Aires: La pléyade.]

1972) o les aportacions dels catalans Pompeu Fabra (1868-1948) i Josep Calveras (1890-1964), autor de *La reconstrucció del llenguatge literari català* (1925). En la pràctica, però, l'ambiciós programa de recerca social sobre el llenguatge esbossat per Meillet a penes s'hi va concretar, més enllà d'un vague sociologisme. En tot cas, el lector interessat pel balanç assolit per aquesta manera d'entendre la lingüística farà bé d'acudir a la lectura de *Pour une sociologie du langage, survey* (1956), de Marcel Cohen (1884-1974) on es poden apreciar de manera molt nítida les principals febleses de l'escola francosuisse:

- Mancança d'una preparació sociològica consistent.
- Orientació eminentment institucional.
- Tendència a l'erudició.

Referències bibliogràfiques

Antoine Meillet (1918). *Les langues dans l'Europe nouvelle*. París: Payot, 1928, 2a. ed.

Otto Jespersen (1925). *Menneskehed, Nasjon og Individ i Sproget*. Oslo: H. Aschenhoug. [Trad. cat.: (1969). *La llengua en la humanitat, la nació i l'individu*. Barcelona: Edicions 62.]

B. Trnka i altres (1972). *El Círculo de Praga*. Barcelona: Anagrama.

Josep Calveras (1925). *La reconstrucció del llenguatge literari català*. Barcelona: Balmes.

Marcel Cohen (1956). *Pour une sociologie du langage*. París: Albin Michel. [Reed. com a *Materiaux pour une sociologie du langage*. París: Maspero, 1971]. [Trad. cast.: (1973). *Manual para una sociología del lenguaje*. Madrid: Fundamentos.]

Un altre autor essencial format en aquest ambient és Ferdinand de Saussure (1857-1913). Al seu pòstum *Cours de linguistique générale* (1916), es va pronunciar de manera molt explícita sobre la naturalesa social del llenguatge. En aquesta obra, sovint considerada l'acta fundacional de la disciplina, propugnava l'establiment d'una dicotomia entre **llengua** (*langue*) i **paraula** (*parole*), en virtut de la qual aspirava a delimitar la vessant social del llenguatge respecte a la seva vessant individual. La llengua és un model col·lectiu, "un sistema que només coneix el seu ordre propi" (pàg. 61), de manera que "un diccionari i una gramàtica en puguin ser una representació fidel" (pàg. 53). La llengua hi apareix definida, doncs, com una institució social, susceptible de ser abordada en si mateixa, d'acord amb la seva legalitat interna. La "veritable" lingüística esdevé així sincrònica (estàtica), mentre que el canvi lingüístic (la diacronia) és atribuït a la paraula, en tant que activitat lingüística individual, preexistent i alhora exterior a la llengua.

Paradoxalment, en la doctrina saussuriana l'afirmació del caràcter social del llenguatge s'associa al refús del seu estudi sociològic, relegat al calaix dels mals endreços del que anomena *lingüística externa*. Saussure sembla ignorar en tot moment que la llengua que postula com a objecte d'estudi de la lingüística no és una institució social sorgida del no-res, sinó un objecte històricament i socialment constituït: la **llengua nacional** en tant que "tipus ideal" engendrat per unes pràctiques simbòliques i gramaticals en absolut neutrals i propagat

Referència bibliogràfica

Ferdinand de Saussure (1916). *Cours de linguistique générale*. París: Payot. [Trad. cat.: (1990). *Curs de lingüística general*. Barcelona: Edicions 62 / Diputació de Barcelona.]

a través d'unes institucions (escola, administració, servei militar, etc.) molt concretes. El sociòleg alemany Max Weber, per contra, ho va detectar amb una admirable lucidesa:

"[n]o hi ha dubte que tant l'atragat alumne de batxillerat elemental com el filòleg primitiu s'imaginin en principi que una llengua és una cosa «orgànica», és a dir, una totalitat supraempírica regida per normes. I d'altra banda, que la tasca de la ciència consisteix a establir quines tenen validesa com a normes lingüístiques. La primera tasca que per regla general enceta tota filologia és la d'elaborar de forma lògica la llengua escrita, tal com ho va fer per exemple l'Accademia della Crusca, reduint-ne el contingut a unes regles. I si enfront d'això un dels principals filòlegs de l'actualitat proclama que l'objecte de la filologia és la «parla de cada individu», l'erecció d'un tal programa només sembla possible després d'existir ja en el llenguatge escrit un tipus ideal relativament fix, amb el qual pugui operar l'exploració de la infinita diversitat del parlar (ni que sigui de forma tàcita), sense la qual cosa es trobaria desproveïda per complet de tota direcció i delimitació."

Max Weber (1904). "Die "Objektivität" sozialwissenschaftlicher und sozialpolitischer Erkenntnis". A: (1988). *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*. Tübingen: Mohr-Siebeck. [Trad. cast.: (1993). "La objetividad del conocimiento en las ciencias y la política sociales". A: Max Weber. *Sobre la teoría de las ciencias sociales* (pàg. 79-80). Barcelona: Planeta / De Agostini.]

2.3. L'idealisme lingüístic i les seves escoles

L'anomenat idealisme lingüístic té els seus orígens en el filòsof alemany Johann Gottfried Herder (1744-1803), autor d'un *Assaig sobre l'origen de la llengua* (1772) on planteja la naturalesa d'aquesta com a dipòsit i forma del pensament, de manera que cada llengua concreta es trobarà en correspondència amb la història i la cultura de cada poble. Les tesis herderianes foren represes i radicalitzades pel també alemany Wilhelm von Humboldt (1767-1835). En essència, el seu pensament constitueix una derivació lingüística de la problemàtica del coneixement pròpia de l'idealisme de Kant, però resolta en clau col·lectiva mitjançant el recurs a l'Esperit hegelian. Humboldt postula el caràcter creador del llenguatge, que, més que no un producte (*ergon*), hauria de ser considerat com una *activitat (enérgeia)* directament implicada en el procés de coneixement. Al seu torn, cada llengua posseeix una *forma interior*, susceptible d'organitzar el món objectiu, és a dir, de crear-ne una representació aprehensible per part dels seus parlants. Tota llengua esdevé així expressió d'una concepció del món (*Weltanschauung*), forjada a imatge i semblança de l'esperit de la nació que la parla. Resulta lícit, doncs, postular l'existència d'una relació recíproca entre llengua i nació: la llengua forja la nació, i la nació produeix la llengua.

A partir de la *Belle Époque*, la influència de les idees humboldtianes es va bifurcar en dos corrents:

- La hipòtesi Sapir-Whorf, formulada pels etnolingüistes nord-americans.
- Les diferents versions de la lingüística idealista tal com es manifesten en les obres de Croce, Vossler i els neolingüistes.

2.3.1. La hipòtesi Sapir-Whorf

El primer lingüista nord-americà rellevant, William Dwight Whitney (1827-1894), s'oposava a la concepció psicològica del llenguatge de Humboldt i argumentava en favor de les causes socials del canvi lingüístic i del paper de la iniciativa individual en l'evolució de les llengües. De totes maneres, el corrent principal de la lingüística nord-americana de les tres primeres dècades del segle XX el representa l'etnolingüística, centrada en l'estudi de la cultura i les llengües dels pobles amerindis. A partir de la seva experiència, els etnolingüistes van formular la hipòtesi de la relativitat lingüística, també coneguda com a *hipòtesi Sapir-Whorf*. La versió radical de la hipòtesi, deguda a l'antropòleg i lingüista Benjamin Lee Whorf (1897-1941), sosté que la llengua és un producte social que constitueix la base del pensament i, com a tal, modela la nostra visió del món, estructurant així el caos perceptiu original en un sistema coherent de categories; de manera que a llengües diferents correspondrien diferents visions del món, incommensurables entre elles (Whorf, 1956).

Presa en la seva literalitat, aquesta hipòtesi resulta escandalosament antisociolingüística, perquè tan sols posa èmfasi en la l'acció de la llengua sobre les persones i la societat, ignorant la repercussió que les pràctiques comunicatives exerceixen al seu torn sobre la llengua. Per si això no fos prou, resulta desmentida per la possibilitat empírica de la traducció entre llengües. Amb tot, tal com assenyala Fishman (1972), existeixen dos aspectes en relació amb els quals la hipòtesi de la relativitat lingüística resulta en alguna mesura verificable: l'estructuració de la interacció verbal entre els parlants i els camps semàntics.

2.3.2. La lingüística idealista

En l'àmbit europeu, les idees humboldtianes es prolongaren a través de l'obra de Benedetto Croce (1866-1952) i de Karl Vossler (1872-1949). El primer incideix en la dimensió estètica del llenguatge, correlativa del seu aspecte individual i creador (*Estetica come scienza dell'espressione e linguistica generale*, 1902). Contra la concepció crociana, deutora d'un enfocament en excés romàntic i idealista, va reaccionar Karl Vossler (*Positivismus und Idealismus in der Sprachwissenschaft*, 1904). Per a ell, el llenguatge no constitueix una configuració acabada i autònoma, subjecta a lleis objectives, sinó una activitat humana. Seguint l'exemple de Croce, equipara la conducta lingüística individual a l'art, atès el seu caràcter creador, i atorga al parlant la condició d'artista. La lingüística haurà d'ocupar-se, doncs, d'aquesta vessant creadora del llenguatge, que es desvia d'aquella part consolidada de l'activitat lingüística ja cosificada en forma de regla gramatical i esdevé, estrictament parlant, *estilística*.

Això no implica, però, l'oblit per part de Vossler de la condició social del llenguatge: l'individu resulta inseparable del seu medi lingüístic, subjecte a transformacions històriques explicables, en el cas de cada llengua concreta, en funció dels canvis experimentats al llarg del temps per la ideologia i la cultura

Referència bibliogràfica

Benjamin Lee Whorf (1956). *Language, thought, and reality: selected writings*. Cambridge (Mass.): Technology Press of Massachusetts Institute of Technology. [Trad. cast.: (1971). *Lenguaje, pensamiento y realidad: selección de escritos*. Barcelona: Barral.]

Referència bibliogràfica

Joshua A. Fishman (1972b). *The sociology of language*. Rowley/Massachusetts: Newbury House. [Trad. cast.: (1979). *Sociología del lenguaje* (pàg. 181-196). Madrid: Cátedra.]

Referències bibliogràfiques

Benedetto Croce (1902). *Estetica come scienza dell'espressione e linguistica generale*. Milà: Sandron. [Trad. cast.: (1997). *Estética como ciencia de la expresión y lingüística general*. Málaga: Ágora.]

Karl Vossler (1904). *Positivismus und Idealismus in der Sprachwissenschaft*. Heidelberg: Carl Winter's. [Trad. cast.: (1929). *Positivismo e idealismo en la lingüística y el lenguaje como creación y evolución*. Madrid: Poblet.]

dels seus parlants. La manifestació lingüística de la diversitat cultural i ideològica d'aquests rau en la multiplicitat dels estils individuals i nacionals, que interactuen per mitjà de la *traducció*, en tant que modalitat per excel·lència de la comunicació. En transformar la identificació crociana entre llenguatge i cosmovisió (*Weltanschauung*) en una anàlisi estilística, Vossler reconeix implícitament que les ideologies s'encarnen en formes socials i semiòtiques i es configuren a través de les seves relacions, sovint conflictives, amb altres ideologies. Ara bé: tot i aquest reconeixement, la seva manera d'entendre la societat continua sent consensualista i –tal com postulava Humboldt– veu en el llenguatge només una cristallització de l'esperit nacional, i en l'expressió, la manifestació de la creativitat individual.

Vossler era un romanista influent i les seves idees, en estret maridatge amb les de Humboldt i Croce, assoliren una enorme difusió en el terreny de la romanística, fonamentalment a Itàlia, on van donar lloc a l'aparició de la neolingüística, propugnada per Matteo Bartoli (1873-1946). Els neolingüistes consideraven el llenguatge una realitat eminentment històrica, producte dels contactes entre les cultures, les comunitats de parla, la geografia, etc. Pel que fa al canvi lingüístic, l'explicaven com el producte de la confrontació entre una comunitat de parla dominant, dotada de **prestigi**, i una altra que se li subordina. El prestigi no constitueix una noció merament cultural o moral, sinó que pot esdevenir així mateix expressió d'una dominació sociopolítica.

L'autor que va explorar més a fons les implicacions sociològiques de la neolingüística va ser Benvenuto Terracini (1886-1968), a la seva obra *Conflictos de lenguas y de cultura* (1951). La substitució lingüística hi apareix explicada en funció de diferències de prestigi entre les comunitats lingüístiques i de la consolidació d'un bilingüisme de masses entre els parlants de la llengua recessiva, que, en certes condicions, pot donar lloc a l'aparició de varietats lingüístiques mixtes. No se n'exclou tampoc la possibilitat que la desaparició d'una llengua pugui deure's al genocidi dels seus parlants o a la imposició d'una altra mitjançant la coacció i la violència (Conill, 2001). A partir d'aquí, Terracini elabora una noció sociològica de **dialecte** com a varietat lingüística heterònoma, expressió de la satel·lització cultural a què es troba sotmesa la comunitat que la parla.

"El dialecte és l'idioma d'una comunitat que reconeix el prestigi d'una forma superior de cultura i la pren com la seva norma ideal, bo i procurant compenetrar-s'hi. Qualsevol que sigui l'origen històric d'un dialecte, anterior o posterior a la formació de la llengua nacional, la condició –si puc dir-ho així– de minoria d'edat del dialecte respecte de la llengua és un element constant que basta, al meu entendre, per definir-lo adequadament. Aquesta condició explica el caràcter receptiu o defensiu del punt dialectal respecte del poder d'irradiació del punt que pren el comandament director de la llengua, a causa de la seva major energia vital."

Benvenuto Terracini (1951). *Conflictos de lenguas y de cultura* (pàg. 152). Buenos Aires: Imán.

Referència bibliogràfica

Josep J. Conill (2001). "La noció de «conflicte lingüístic» segons Benvenuto Terracini". A: Diversos autors. *Estudis de llengua i literatura catalanes/XLII: Miscel·lània Giuseppe Tavani* (vol. I, pàg. 287-313). Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Com podem comprovar, les anàlisis de Terracini s'allunyen ja en molts aspectes dels postulats idealistes i connecten de ple amb una perspectiva sociològica dels fets de lingüístics. En aquesta mateixa línia, cal fer referència a l'obra del marxista Antonio Gramsci (1891-1937), deixeble de Matteo Bartoli i fundador del Partit Comunista Italià. En paral·lel al desenvolupament de les idees vosslerianes dut a terme a la Unió Soviètica per Mikhaïl Bakhtín (1895-1975) i certs autors del seu cercle –com Valentín Voloshinov (1895-1936), conegut per la seva obra sobre el *Marxisme i la filosofia del llenguatge* (*Marksizm i Filosofiya Yazyka*, 1929)–, Gramsci va incidir de manera força original als seus quaderns de presó en l'anàlisi marxista de la ideologia i en la relació entre el llenguatge i l'estratificació social. Un grup social determinat posseeix, segons ell, una concepció del món implícita en la seva praxis social, la qual cosa repercuteix, al seu torn, en el llenguatge que empra.

El concepte central del pensament de Gramsci és el d'**hegemonia**, reformulació original de la noció massa imprecisa de prestigi emprada pels neolingüistes, com assenyala Almeida (2007). L'hegemonia es pot definir com el liderat cultural que exerceixen les classes dominants, amb el propòsit d'assegurar-se la conformitat de les masses. És una modalitat de dominació "suau" –i, per tant, molt més efectiva que no la mera repressió– que s'expressa en forma discursiva a través dels mitjans de comunicació. Al llarg dels últims anys, el concepte ha experimentat una fructífera actualització gràcies a la teoria sociològica post-marxista d'Ernesto Laclau i Chantal Mouffe (1985; també Laclau, 2002).

Referències bibliogràfiques

Manuel S. Almeida (2007, juliol-desembre). "Los estudios gramscianos hoy: ¿Gramsci lingüista?". *Tabula Rasa* (núm. 7, pàg. 88). Bogotá.

Ernesto Laclau; Chantal Mouffe (1985). *Hegemony and socialist strategy: towards a radical democratic politics*. Londres: Verso. [Trad. cast.: (1987). *Hegemonía y democracia socialista: hacia una radicalización de la democracia*. Madrid: Siglo XXI.]

Ernesto Laclau (2002). *Misticismo, retórica y política*. Buenos Aires: Fondo de Cultura Económica.

Pel que fa al nostre àmbit disciplinari, potser l'aportació gramsciana més rellevant tingui a veure amb les seves reflexions crítiques sobre la *questione della lingua* a Itàlia, on analitza els processos de codificació i estandardització lingüística com a fenòmens polítics de caràcter eminentment dinàmic que involucren conflictes de classe. Aquest punt de vista –que anticipa posteriors reflexions de Pierre Bourdieu–, li permet enfocar l'establiment de la llengua nacional com una clara manifestació de les tendències hegemòniques de les classes dominants, adreçada a crear "un conformisme nacional unitari", a través de l'escola, els mitjans de comunicació, els actes públics i les relacions socials (Gramsci, 1966).

Referència bibliogràfica

Valentín Voloshinov (1929). *Marksizm i Filosofiya Yazyka*. Leningrad: Priboi. [Trad. cast.: (1976). *El signo ideológico y la filosofía del lenguaje*. Buenos Aires: Nueva Visión.]

Vegeu també

Trobareu informació sobre Mikhaïl Bakhtín i els autors del seu cercle al mòdul "La sociolingüística crítica".

Referència bibliogràfica

Antonio Gramsci (1966). *Cultura i literatura*. Antologia dels *Quaderni del carcere* (pàg. 263-271). A cura de Jordi Solé-Tura. Barcelona: Edicions 62.

Activitat 2

1. Meillet volia esbrinar com els canvis d'estructura social es tradueixen en canvis d'estructura lingüística. Reflexioneu sobre aquest postulat a partir de les relacions existents entre el llenguatge femení (feminolecte) i la condició social de les dones.

2. Busqueu exemples d'estructuracions divergents de la interacció verbal i de la distribució dels mateixos camps semàntics en llengües diferents, que avalin la pertinència de la hipòtesi de la relativitat lingüística en aquests dos àmbits.

3. Com enfocaríeu la codificació noucentista de la llengua catalana, duta a terme per Pompeu Fabra, a partir de les concepcions gramscianes sobre l'hegemonia?

3. El paradigma la llengua en la societat

3.1. La sociolingüística nord-americana com a sociologia del llenguatge

L'orientació dels estudis socials sobre el llenguatge es va veure dràsticament modificada cap a mitjan segle XX, com a conseqüència de l'aparició d'una sèrie de disciplines, sovint relacionades –com ara la cibernètica, la teoria general de sistemes, la teoria matemàtica de la comunicació, l'ecologia, la teoria de jocs, etc.–, que giren al voltant del *control* i la *comunicació*, les quals contribuïren a capgirar radicalment els punts de vista tradicionals sobre les relacions entre un sistema i el seu entorn. Si a tot això afegim la problemàtica inherent a la integració dels immigrants i els drets de les minories en les societats avançades, així com els conflictes posats per la descolonització i la guerra freda, amb les seves repercussions sobre la necessitat d'atendre les demandes de reconeixement cada cop més urgents i diversificades d'una enorme varietat de grups humans, aleshores començarem a copsar els múltiples factors que determinaren l'increment progressiu de l'atenció per part d'alguns sociòlegs i lingüistes envers les condicions socials d'existència de la llengua i del discurs, motivada a parts iguals per una curiositat científica desinteressada i la necessitat indefugible d'intervenir en l'afaiçonament de la realitat social.

En aquest marc, tan dinàmic intel·lectualment com políticament problemàtic, la sociologia del llenguatge experimentà una transformació radical, gràcies a l'aparició del **paradigma interdisciplinari la llengua en la societat**, que contempla la llengua "com una part (més que no pas un «paral·lel» o un «anàleg») de les estructures socioculturals, hom ha qualificat amb raó el seu enfocament de sintagmàtic", en paraules d'Aracil (1974).

A diferència del paradigma llengua i cultura, de caràcter difús i embrionari, la sociolingüística emergent ca. 1950, d'ascendència netament nord-americana, ha permès la cristallització d'un àmbit disciplinari mínimament delimitat, susceptible d'esdevenir el punt de trobada de tota una sèrie d'investigadors i de donar lloc a l'acumulació del coneixement. Tot i això, la recerca sociolingüística, fins i tot als Estats Units, ha estat des dels seus inicis prou dispersa perquè –d'acord amb la proposta de Calaforra (1999)– hi puguem distingir, si més no, tres tòpics fonamentals:

Referència bibliogràfica

Lluís V. Aracil (1974). "Sociolinguistics: revolution and paradigm". A: *8th. World Congress of Sociology*. Comunicació. Toronto: University of Toronto. [Trad. cat.: *Papers de sociolingüística* (pàg. 81).]

Referència bibliogràfica

Guillem Calaforra (1999). *Paraules, idees i accions (reflexions "sociològiques" per a lingüistes)* (pàg. 57-88). València/Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

- El tòpic *language & society*, formulat pels primers estudiosos, en gran part de formació lingüística, que s'ha consolidat com el lloc comú més bàsic de la sociolingüística. De manera molt genèrica, postula la necessitat d'una nova manera d'abordar els estudis sobre la matèria, mitjançant la recuperació del lligam entre els fets lingüístics i la matriu social en què ocorren. No debades, la primera definició de la sociolingüística com a disciplina emergent –formulada per Haver i Eva Currie el 1952– la presenta com l'estudi de les entitats ordenades del llenguatge en la seva funció comunicativa com a essència de la societat. A l'any següent apareixia la primera obra rellevant del nou paradigma, *Languages in contact*, d'Uriel Weinreich (1926-1967), on aquest tòpic es concreta en l'anàlisi dels factors socials que determinen la interferència entre les llengües.

Referència bibliogràfica

Uriel Weinreich (1953). *Languages in contact*. Nova York: Publications of the Linguistic Circle of New York. [Trad. cat.: (1996). *Llengües en contacte*. Alzira: Bromera.]

En qualsevol cas, l'èxit del nou enfocament i la proliferació bibliogràfica van posar molt aviat de manifest la necessitat de delimitar de manera més precisa el camp d'estudi de la nova disciplina, cosa que va donar peu a l'aparició d'uns altres dos tòpics:

- El tòpic de Labov pren el seu nom del lingüista nord-americà William Labov (1927) i introdueix una ordenació jeràrquica entre els dos termes del tòpic anterior, en benefici del primer. La sociolingüística passa així a ser una part de la lingüística, centrada en l'anàlisi quantitativa de la variació social del llenguatge (dialectologia social), i esdevé una disciplina tan consensualista i buida de contingut sociològic com la pròpia lingüística. El tòpic de Labov comporta una rectificació dràstica de l'obertura implícita en el tòpic *language & society*, circumstància gens aliena, sens dubte, al seu èxit entre els lingüistes, però que ha contribuït al desinterès de la major part dels sociòlegs envers la recerca en aquest terreny.
- Al tòpic anterior cal oposar el tòpic de Fishman, que veu la sociolingüística com a "sociologia del llenguatge" *sensu stricto*, l'objecte de la qual consisteix a establir una sèrie de variables socials concretes i operatives, susceptibles de permetre la descripció de l'ús lingüístic. Al llarg de les pàgines següents procurarem exposar les línies mestres d'aquesta concepció de la disciplina, que ha permès connectar-la amb la resta de les ciències socials i és responsable de les innovacions teòriques més decisives en el camp dels estudis socials sobre el llenguatge.

3.2. El funcionalisme estructural

Resulta impossible entendre la sociologia nord-americana del llenguatge sense fer referència al funcionalisme estructural, denominació amb què es coneix la teoria sociològica predominant al llarg del període central del segle XX (ca. 1930-ca. 1960). Desenvolupada als Estats Units per sociòlegs com Talcott Parsons (1902-1979) i Robert K. Merton (1910-2002), es caracteritza per un enfocament eminentment macroscòpic, de tipus organícista, que considera el sis-

tema social com un tot i atorga la màxima importància a l'estreta cooperació de les parts –les estructures i les institucions socials–, en un marc social relativament fix i amb límits molt reduïts per a la desviació. La seva perspectiva ideològica és consensualista i es preocupa sobretot per l'equilibri social, cosa que no vol dir necessàriament estàtica, sinó que s'interessa pels canvis que es desenvolupen de manera gradual i no revolucionària.

Els funcionalistes estructurals sostenen que una societat no pot funcionar durant gaire temps sobre la base de la violència, sinó que requereix una sèrie de requisits funcionals per a la seva existència, entre els quals es troben la capacitat de relacionar-se amb el seu entorn ecològic, la regulació de les relacions entre els sexes, l'estratificació social, l'existència d'una comunicació adequada –tant pel que fa al llenguatge com als mitjans de comunicació–, una cultura i uns valors compartits, susceptibles de plasmar-se en un sistema normatiu.

3.3. La sociologia fishmaniana del llenguatge

El sociòleg nord-americà Joshua Fishman (1926) és, sens cap discussió, l'autor que ha contribuït de manera més destacable a l'elaboració d'una sociologia del llenguatge de caire funcionalista, referència inexcusable per a tots els cultivadors de la disciplina d'ençà del darrer mig segle, en competència amb la perspectiva disciplinària de William Labov. Fishman (1972b) defineix la sociologia del llenguatge com aquella disciplina que examina la interacció entre l'ús lingüístic i l'organització social de la conducta. Proposa distingir entre una sociologia descriptiva i una sociologia dinàmica del llenguatge, les quals constituïrien, al seu torn, la sociologia del llenguatge com un tot major que la mera suma de les seves parts.

La **sociologia descriptiva del llenguatge** tracta de respondre –en la línia dels plantejaments tradicionals de la retòrica, però sense la vessant preceptiva d'aquesta– a la pregunta sobre qui parla (o escriu) quines llengües (o varietats lingüístiques), a qui, quan i amb quina finalitat (Fishman, 1972a).

Des del punt de vista operatiu, aquesta voluntat es concreta en l'anàlisi del següent:

- Les estructures socials de l'ús lingüístic (**normes d'ús**), interioritzades pels parlants a través del procés de socialització.
- Els dominis socials de l'ús lingüístic (**àmbits de comunicació**), entesos com a conjunts de situacions regits per normes de conducta comunes. Constituïxen una generalització abstracta de situacions concordants, en què els individus interaccionen d'acord amb relacions funcionals adequades, en llocs aptes per a aquestes i sobre temes apropiats.

Referència bibliogràfica

Joshua A. Fishman (1972b). *The sociology of language*. Rowley/Massachusetts: Newbury House. [Trad. cast.: (1979). *Sociología del lenguaje* (pàg. 33). Madrid: Cátedra.]

Referència bibliogràfica

Joshua A. Fishman (1972a). "The Links between micro- and macro-sociolinguistics in the study of who speaks what language to whom and when". A: Dell Hymes; John Gumperz (editors). *The ethnography of communication: directions in sociolinguistics* (pàg. 437-453). Nova York: Holt. [Trad. cat.: (1984, desembre). "La relació entre micro- i macro-sociolingüística en l'estudi de qui parla, quina llengua, a qui i quan". *Llengües en contacte* (núm. 3, pàg. 51-66). Barcelona.]

Es tracta de dos conceptes que es remeten mútuament l'un a l'altre: el primer aborda els criteris –tot sovint implícits– que regulen la conducta lingüística individual; el segon ho fa en relació amb l'aparició social de les varietats. Un concepte clau per entendre com s'articulen les normes d'ús amb els àmbits de comunicació és el de **repertori**, que es defineix com la diferència lingüística observable en un àmbit de comunicació, és a dir, la manera en què les varietats presents en una determinada comunitat apareixen (o no) distribuïdes segons els àmbits de comunicació. El repertori verbal d'una comunitat constitueix el reflex del seu repertori funcional, de manera que les societats tradicionals, on l'estatus dels individus es basa en l'adscripció per naixença, tendeixen a una major compartimentació de les funcions (i, doncs, dels repertoris), mentre que les societats modernes i democràtiques afavoreixen tot just el contrari.

Tal com es desprèn del que acabem d'exposar, l'enfocament fishmanianà fomenta la realització d'estudis comparatius entre les situacions lingüístiques de tota mena de comunitats d'arreu del món, susceptibles de permetre l'establiment de taxonomies que ajudin a explicar com les societats es fan càrrec de la seva diversitat lingüística interna. La seva recerca presta especial atenció a les societats multilingües, on es pot observar de manera més nítida l'estratificació social de les varietats en contacte i les seves funcions socials manifestes o latents, així com les normes que en regulen l'aparició.

3.4. La diglòssia de Ferguson i la seva adaptació fishmaniana

Una contribució decisiva en aquest terreny, obra del també nord-americà Charles A. Ferguson (1933-1998), fou la identificació de la **diglòssia**, el tipus ideal més senzill de l'estratificació lingüística en una societat multilingüe (bilingüe, en realitat) tal com la conceben els funcionalistes estructurals. El terme al·ludeix a la situació d'aquelles comunitats en què dues o més varietats del mateix idioma –una varietat A (alta) i una varietat B (baixa)– són usades per alguns parlants en ocasions diferents, amb una especialització funcional molt ben delimitada i força estable al llarg del temps.

La tipificació de Ferguson prenia com a punt de partida l'anàlisi de quatre casos reals: l'àrab clàssic davant les diverses varietats geogràfiques de l'àrab col·loquial, el grec clàssic davant el grec col·loquial (*dhimotikí*), l'alemany estàndard davant l'alemany suís (*Schwyzerdütsch*) i el francès estàndard davant el crioll haitià (*créole*). El tret essencial de la diglòssia és la **distribució complementària** entre les dues varietats, al qual s'ha d'afegir l'existència de tota una sèrie de diferències entre A i B referides a aspectes tan diversos com els següents:

- **Prestigi.** A és considerada superior a B pel fet d'acaparar els usos més prestigiosos, relacionats amb els mitjans de comunicació, la literatura, la religió, l'ensenyament, etc.
- **Herència literària.** Els quatre casos definitoris de diglòssia es caracteritzen per l'existència d'una abundant literatura escrita en A.

Referència bibliogràfica

Charles A. Ferguson (1959). "Diglossia". *Word* (vol. 15, pàg. 325-340). Nova York. [Trad. cat.: (1983, hivern). "Diglòssia". *Quaderns de Ponent* (núm. 3-4, pàg. 85-102). Lleida.]

- **Adquisició.** La varietat B s'aprèn per transmissió familiar, al contrari del que ocorre amb la varietat A, que s'adquireix a través de l'ensenyament i no esdevé mai la varietat materna de cap grup social o àrea dialectal de la comunitat lingüística.
- **Estandardització.** La varietat A està codificada i estandarditzada, mentre que la varietat B no es troba subjecta a aquesta mena d'intervencions, atès que no està destinada a les funcions formals.
- **Estabilitat.** La diglòssia es presenta com una situació estable, en la mesura en què la separació funcional de les varietats A i B és capaç de persistir durant llargs períodes de temps, en ocasions de segles.
- **Gramàtica.** L'estructura gramatical d'A és més complicada que la de B.
- **Lèxic.** A i B posseeixen cadascuna un vocabulari propi i específic.
- **Fonologia.** La fonologia de B constitueix la base per a la pronunciació d'A.

El quadre següent ens proporciona una llista de possibles àmbits de comunicació amb la indicació de la varietat que s'hi utilitza en cada cas:

Situacions	Varietat A	Varietat B
Sermó a l'església o mesquita	x	
Instruccions al servei, cambrers, treballadors, oficinistes		x
Carta privada	x	
Discurs de caire polític	x	
Conferència o classe universitària	x	
Conversa familiar, amb amics, col·legues		x
Noticiari de la ràdio i la televisió	x	
Serial radiofònic		x
Editorial de diari, notícia, peu de fotografia	x	
Text d'un <i>cartoon</i> polític		x
Poesia	x	
Literatura popular		x

Font: Charles A. Ferguson (1959). "Diglossia". *Word* (vol. 15, pàg. 325-340). Nova York.

Aquesta tipificació va ser rebuda amb entusiasme per nombrosos sociolingüistes, que hi introduïren algunes modificacions, consistents sobretot a obviar l'estreta relació de parentiu existent entre les varietats estudiades per Ferguson i a postular el caràcter diglòssic de qualsevol relació entre varietats funcionalment diferenciades, sense tenir en compte el tipus de vincle existent entre elles. Hom va prescindir, així mateix, del caràcter estàtic atribuït per Ferguson a la diglòssia –en tant que distribució idiomàtica pròpia de societats estratifica-

des, on l'escriptura i la impremta constitueixen les tecnologies predominants de la paraula–, que la democratització i la puixança dels mitjans de comunicació audiovisual ha vingut inevitablement a trastocar.

En el cas grec, sense anar més lluny, un cop assolida la independència el 1830 el nou estat va adoptar oficialment la varietat purista i classicitzant de la llengua (*katharevousa*), però ja des de finals del segle XIX es va posar en marxa un moviment democratitzador en favor de la llengua popular, que al capdavall ha acabat imposant-se, tret del breu parèntesi de la dictadura feixista dels coronels (1967-1974), durant la qual es va produir una efímera restauració del *katharevousa* (Burke, 2004). El cas del crioll haitià resulta en molts aspectes semblant al del grec, tot i que es troba en una fase més endarrerida a causa de la penúria econòmica i l'escassa alfabetització de la població. El mateix podríem dir *mutatis mutandi* de l'àrab, amb la particularitat que la seva extensió geogràfica, unida al caràcter sagrat de la llengua de l'*Alcorà*, i la seva profusa variació dialectal afegeixen una intriga suplementària a una dinàmica idiomàtica ja prou complexa en si mateixa. Per contra, el cas de l'alemany suís sembla ser l'única situació de diglòssia que gaudeix d'una certa estabilitat, en la mesura en què la totalitat de la població està alfabetitzada en alemany estàndard i el *Schwyzertüütsch* es manté en els usos informals com un signe d'identitat nacional.

Fishman va adoptar molt aviat el concepte, com a expressió de la *distribució social* de les varietats lingüístiques, i va provar de relacionar-lo amb la noció tradicional de *bilingüisme*, referida a la seva *distribució individual*. Tot plegat, es va traduir en una classificació quadripartida, molt emprada al llarg dels anys seixanta i setanta, on apareixen reflectides les possibilitats combinatòries entre aquestes dues categories.

	Diglòssia	
	+	-
Bilingüisme	1. Diglòssia i bilingüisme: comprèn els quatre casos típics de Ferguson; la divisió usual entre l'estàndard i els dialectes; l'ús del castellà i el guaraní al Paraguai; el de l'hebreu i el jiddisch entre els homes jueus tradicionals de l'est d'Europa, etc.	2. Diglòssia sense bilingüisme: les elits europees anteriors a la I Guerra Mundial, que parlaven entre elles el francès o alguna altra llengua de moda, mentre que la major part de la població, amb la qual a penes tenien contacte, feia servir el vernacle.
	3. Bilingüisme sense diglòssia: les diverses generacions de les comunitats d'immigrants, que empren, en general de manera transitòria, simultàniament la seva llengua materna i la llengua del país d'acollida, sense una distinció funcional clara.	4. Ni bilingüisme ni diglòssia: en teoria, aquest seria el cas d'algunes comunitats "primitives", molt petites i aïllades, sense una estratificació social ben definida, de manera que no s'hi arriba a establir cap registre o varietat en un sentit estricte.
	+	-

Font: elaboració pròpia a partir de Joshua A. Fishman (1972b). *The sociology of language*. Rowley/Massachusetts: Newbury House. [Trad. cast.: (1979). *Sociología del lenguaje* (pàg. 120-133). Madrid: Càtedra.]

La coherència de la classificació anterior és molt més aparent que no real, atès que Fishman barreja dins de cada apartat situacions i varietats lingüístiques de rang molt divers i amb evolucions històriques sovint contradictòries, a partir d'analogies merament superficials. A més a més, la major part de les situacions

Referència bibliogràfica

Peter Burke (2004). *Languages and communities in early modern Europe*. Cambridge: Cambridge University. [Trad. cast.: (2006). *Lenguas y comunidades en la Europa moderna* (pàg.192). Madrid: Akal.]

ressenyades es troben molt lluny de satisfer els requisits atribuïts per Ferguson a les situacions diglòssiques. Aquest defecte es fa palès sobretot a la primera casella, on la diglòssia corre el perill d'assolir un grau de generalització capaç de desvirtuar-la per complet, perquè, d'una banda, hom la identifica de manera completament abusiva amb la relació entre l'estàndard i els dialectes i, de l'altra, s'utilitza per descriure un procés de substitució lingüística, com el del guaraní pel castellà a Paraguai, i un cas molt limitat de bilingüisme, representat pels barons jueus de l'Europa de l'est.

La casella 4, en canvi, comprèn un nombre tan insignificant de casos que la seva presència s'hi justifica per un mer *esprit de géométrie*. Pel que fa a la casella 3, al·ludeix a situacions molt dinàmiques d'adaptació lingüística a un nou entorn, que solen resoldre's en el termini de tres generacions. Finalment, la casella 2 tipifica el fenomen de les llengües cortesanes, que guarda poca relació amb el fenomen de la diglòssia, pel fet de tractar-se de varietats cosmopolites l'ús de les quals es veia reduït a una capa molt minoritària de la població, que es comunicava amb els seus subordinats a través de servidors-intèrprets. A més a més, en la major part dels casos tals situacions van desaparèixer amb la formació dels moderns estats nació, gràcies a la reabsorció (o la substitució) d'aquestes elits i la seva reintegració idiomàtica al cos nacional, gràcies als mecanismes uniformitzadors engegats pels respectius aparells ideològics estatals.

3.5. Sociologia dinàmica del llenguatge: la inversió de la substitució lingüística (ISL)

L'altre gran apartat en què, com hem vist més amunt, Fishman subdivideix la disciplina és la **sociologia dinàmica del llenguatge**. El seu objecte consisteix a explicar per què i de quina manera l'organització social de l'ús lingüístic i les actituds davant la llengua poden ser efectivament diferents en les mateixes societats en dos moments diferents, i com societats en una època similars poden donar lloc a organitzacions socials completament diferenciades pel que fa a l'ús i a les actituds lingüístiques. Una vegada més, hi predomina l'orientació comparativa i descriptiva, que treu profit de la recopilació d'una enorme quantitat de casos i de referències.

Sens dubte, la seva aportació més rellevant en aquest terreny ha estat la reflexió teòrica, producte d'una vida sencera de recerca, sobre la **inversió de la substitució lingüística (ISL)** i els procediments per dur-la a terme. En comptes de propugnar una teoria abstracta, hi sistematitza les lliçons extretes d'una multiplicitat d'experiències que tradicionalment no han estat enfocades per les ciències socials. En contra d'aquells que postulen el caràcter etnicista i tradicionalista dels moviments en favor de la ISL, Fishman advoca per la seva consideració com un intent seriós per arribar a una *modernització autoregulada*, basada en el canvi a través de la permanència, plenament racional en els seus mitjans i amb uns objectius que participen d'aquelles "veritats ideològiques que la major part de la humanitat considera suficientment valuoses per a llui-

Referència bibliogràfica

Joshua A. Fishman (1991). *Reversing language shift. Theoretical and empirical foundations of assistance to threatened languages*. Clevedon/Filadèlfia: Multilingual Matters [Trad. cat. parcial: (2001). "Recapitulació teòrica: què és la inversió de la substitució lingüística (ISL) i com pot tenir èxit?". A: Joshua A. Fishman. *Llengua i identitat* (pàg. 107-174). Alzira: Bromera.]

tar-hi" (Fishman, 1991). En aquest sentit, la ISL aspira a un manteniment dels límits socials, és a dir, d'aquells límits essencials d'un grup humà dels quals la llengua n'esdevé el principal factor de protecció.

Aborda la ISL des de l'angle de la planificació social en el si de les societats democràtiques. Una planificació, val a dir, que resulta molt més difícil com més fa que s'hi ha produït la integració social dels parlants de la llengua recessiva (X) a través de la llengua dominant (Y); en d'altres mots: com més avançat es troba el procés de substitució. Tot amb tot, Fishman proposa un itinerari en vuit fases, dividit en dues etapes, a través del qual seria possible efectuar la ISL en qualsevol comunitat lingüística, per molt que hi hagués avançat el procés, fins a aconseguir la plenitud d'usos de la llengua recessiva.

Fases de la inversió de la substitució lingüística: Gravetat de la dislocació intergeneracional

1. Reconstrucció de la xarxa social de la llengua recessiva (X), mitjançant la seva adquisició pels adults, sovint dispersos.
2. La interacció cultural en X es produeix en el si d'una població compromesa i activa, però que ja ha superat l'edat reproductiva.
3. S'assoleix una concentració demogràfica dels parlants de X, que permet la seva transmissió intergeneracional en l'àmbit combinat de la llar-família-barri.
4. Es duen a terme iniciatives no institucionals per promoure l'alfabetització integral dels parlants de X, a fi de facilitar la seva implantació en les activitats comunitàries.
5. Introducció de X en el currículum de l'ensenyament primari d'aquells centres escolars que acullen els joves parlants d'aquesta llengua.
6. Accés de X al món del treball, més enllà de l'àmbit del barri, en situacions de contacte amb parlants de la llengua dominant Y.
7. X penetra en els serveis socials bàsics de tipus governamental i en els mitjans de comunicació locals i regionals.
8. Extensió de l'ús de X en l'educació, l'esfera laboral, els mitjans de comunicació i l'administració governamental, als nivells més elevats i d'àmbit nacional, però sempre en convivència amb Y (i, eventualment, amb d'altres llengües) i sense disposar del control exclusiu sobre la política lingüística.

Adaptació de Joshua A. Fishman (1991). *Reversing language shift. Theoretical and empirical foundations of assistance to threatened languages*. Clevedon/Filadèlfia: Multilingual Matters [Trad. cat. parcial: (2001). "Recapitulació teòrica: què és la inversió de la substitució lingüística (ISL) i com pot tenir èxit?". A: Joshua A. Fishman. *Llengua i identitat* (pàg. 132). Alzira: Bromera.]

Les fases 1-4 constitueixen el "programa mínim" de la ISL i es concreten en un pla d'acció col·lectiva centrat en l'aclariment ideològic i la compactació de la comunitat lingüística de la llengua recessiva, a fi d'assegurar-ne la transmissió lingüística intergeneracional (fase 3). En aquesta etapa, segons Fishman, la comunitat que empra la llengua dominant no hi fa cap paper ressenyable. La fase 3 constitueix l'eix vertebrador de tot el quadre, perquè:

"[s]ols pot haver-hi una planificació apropiada de l'estatus de la ISL si es manté constantment present el vincle social entre generacions i si cada intent de ISL putatiu es posa a prova amb la pregunta «com abasta i reforça aquest intent el vincle intergeneracional?»—vincle que ha de tenir lloc promptament, afectivament i verbalment si s'ha de produir la ISL".

Joshua A. Fishman (1991, pàg. 130).

L'objectiu últim d'aquesta etapa, un cop assegurada la reproducció de la comunitat lingüística dels parlants de *X*, passa per assolir una situació de diglòssia respecte de la llengua *Y*, encara en possessió dels usos formals i vehicular en les relacions extracomunitàries.

Les fases 5-8 incideixen en la superació de la diglòssia i la generalització de *X* a la totalitat de la societat, mitjançant un procés de redistribució del poder (no sols) lingüístic. Es tracta, ningú no ho nega pas, d'una etapa important de la ISL, tot i que, al contrari que l'anterior, ja no resulta imprescindible per al manteniment de la llengua *X* i no es troba a l'abast de moltes comunitats lingüístiques, ateses les seves dimensions i els recursos limitats de la societat en què viuen. Cal evitar incórrer, així mateix, en la fal·làcia de creure que l'assoliment de fites destacades en relació amb algunes fases d'aquesta etapa pot suplir en alguna mesura una precària transmissió intergeneracional de *X*. En cas contrari, la institucionalització de *X*, en un termini més o menys llarg, podria acabar repercutint de manera negativa sobre la seva mateixa viabilitat. Ara bé: si l'assoliment d'aquesta etapa ha anat precedit d'una consolidació de *X* en les quatre primeres fases del procés, aleshores el seu accés als àmbits de comunicació superiors de la societat redunda en una retroalimentació dels usos lingüístics i la seva projecció social, capaç d'intensificar-ne la transmissió a les generacions futures.

La principal virtut de la perspectiva de Fishman radica en el fet d'haver encertat a destacar el paper crucial de la **transmissió intergeneracional** de la llengua recessiva en la ISL, per damunt de qualsevol altra mesura destinada a la seva promoció pública, advertint d'aquesta manera contra les temptacions de resoldre-la tan sols a través del recurs a mesures polítiques i administratives. El seu model, però, presenta una sèrie de punts febles, en alguns casos força problemàtics.

El primer d'aquests punts febles té a veure amb la *petitio principii* subjacent a la teoria, en virtut de la qual hom suposa que les temptatives d'ISL tenen lloc indefectiblement en un marc sociopolític de democràcia avançada, on la capacitat de decisió de les comunitats lingüístiques es troba plenament garantida, cosa que sovint no és així, tal com documenten els mateixos processos de substitució lingüística, l'existència dels quals no es produeix de manera aleatòria. Al contrari: el fet que la substitució lingüística sigui un fenomen generalitzat en el món actual constitueix un indicatiu inequívoc de l'enorme desigualtat d'oportunitats, institucionalment sancionada, existent en moltes societats al voltant dels usos lingüístics —per no esmentar d'altres àmbits fonamentals. A partir d'aquí, caldria qüestionar també l'afirmació que les fases 1-4 de la

ISL concerneixen exclusivament els seus parlants: en la major part dels casos, aquests –deixant de banda l'existència freqüent de resistències intragrups– han d'enfrontar-se a tota mena d'obstacles socials, polítics i legals, sovint decisius, que els impedeixen, de grat o per força, l'assoliment dels objectius més elementals. Les legislacions repressives en matèria lingüística –tan familiars, encara avui, als catalanoparlants–, sense oblidar la incidència de situacions tan brutals com les deportacions ètniques o els genocidis, il·lustren a la perfecció el que diem.

D'altra banda, la concepció fortament comunitarista de la teoria fishmaniana de la ISL repercuteix en una atenció excessiva –per bé que explicable, atesa la seva procedència americana– a les condicions d'existència dels idiomes parlats per les minories ètniques incloses, sovint de manera dispersa, dins una societat major, circumstància que la porta a desatendre en part altres situacions, potser més conflictives. En aquest sentit, l'origen jueu de Fishman i la seva militància en defensa del manteniment del jiddisch entre els jueus nord-americans –sobretot a Nova York– hi tenen segurament un paper fonamental. Ara bé: cap sociolingüista hauria de donar per bo un model de la ISL que dilueix en certa mesura la problemàtica específica –també molt freqüent i força més conflictiva– d'aquelles comunitats nacionals amb llengua pròpia sotmeses a l'autoritat d'un estat dominat per una altra nació hegemònica, que imposa el seu idioma en tot el territori. En tals casos, la comunitat parlant de la llengua recessiva, ateses les seves dimensions i el seu grau de compactació, no sol acostumar-se ja amb el mer assoliment d'un estatus de diglòssia per a X, sinó que la ISL hi compareix acompanyada d'unes demandes sociopolítiques –la independència n'és la més efectiva i radical– que el sociòleg del llenguatge no pot obviar sota cap pretext.

Els posicionaments de Fishman amb relació a aquesta problemàtica es poden observar amb claredat a partir de les seves anàlisis dels tres casos (més o menys) reeixits d'ISL a partir dels quals construeix una part substancial de la seva reflexió: l'hebreu modern, el francès al Quebec i el català a Espanya, en els quals troba "un reflex d'un nacionalisme i d'una modernització tardans o reactius, processos mundials caracteritzats aclaparadorament per dinàmiques que tenen els seus orígens i motius principals a Europa" (Fishman, 1991).

El cas de l'hebreu modern constitueix, sens dubte, la il·lustració empírica més completa i satisfactòria de la ISL, ja que permet observar un recorregut sistemàtic de les vuit fases del procés, des de la reconstrucció de la xarxa social i posterior revernacularització de la llengua recessiva fins a la seva extensió a tots els àmbits de la vida social, tant formals com informals. De fet, caldria afegir, l'èxit de l'hebreu modern va un pas més enllà i tot del que l'esquema de Fishman deixa entreveure, en la mesura en què, gràcies al fet de disposar d'una entitat política plenament sobirana al darrere, com l'Estat d'Israel, la planificació de l'estatus de l'idioma resta des de fa temps completament en mans d'òrgans institucionals emanats de la pròpia comunitat lingüística, la major part dels integrants de la qual viuen aquesta situació d'una manera normal i

Referència bibliogràfica

Joshua A. Fishman (1991). *Reversing language shift. Theoretical and empirical foundations of assistance to threatened languages*. Cleve-don/Filadèlfia: Multilingual Matters [Trad. cat. parcial: (1993). "Tres casos amb (més o menys) èxit: l'hebreu modern, el francès al Quebec i el català a Espanya". *Treballs de Sociolingüística Catalana* (núm. 11, pàg. 19). València.]

despreocupada. Ara bé, per molts motius –com ara, la reunió de contingents de població mancats d'una llengua comuna procedents de la diàspora, que es van instal·lar a Palestina i, després d'una lluita de dimensions èpiques, van aconseguir dotar-se d'un estat propi, de caràcter ètnic–, la trajectòria seguida per l'hebreu modern resulta del tot excepcional, i no sembla el millor fonament per bastir una teoria de la ISL amb pretensions de caràcter general.

Pel que fa a la promoció del francès al Quebec, tot i que l'èxit no n'és tan espectacular, podem coincidir també amb Fishman que es tracta d'un cas reeixit, atès que els francòfons francesos, àmpliament majoritaris en aquest territori, han aconseguit a partir dels anys setanta capgirar la penetració de l'anglès a través de la consecució de quotes de poder polític que, sense arribar a trencar completament les relacions amb la resta del Canadà, han cristal·litzat en un estatus de pseudosobirania. Gràcies a això, les autoritats quebequeses han desenvolupat una legislació lingüística draconiana (la famosa Llei 101), en el sentit que afecta tots els àmbits de la vida social, tant públics com privats, destinada a foragitar l'anglès de les posicions que ocupava. A hores d'ara podem afirmar, doncs, que el francès és la llengua àmpliament predominant al territori i la planificació del seu estatus descansa de manera pràcticament exclusiva en mans de la pròpia comunitat lingüística, tot i que, a diferència dels ciutadans de l'Estat d'Israel, aquesta no pot badar en cap moment, perquè, sense la consecució de la plena sobirania, la competència amb l'anglès constitueix sempre una eventualitat gens menyspreable.

Les premisses anteriors, en canvi, trontollen quan Fishman pretén aplicar-les a la promoció del català a Catalunya. De fet, tal com ell mateix admet, aquest és el cas menys reeixit dels tres, tenint en compte els delicats equilibris que els esforços en favor de la ISL hi han de fer en tres fronts: la promoció simbòlica i la institucionalització de la llengua; la superació de la situació d'analfabetisme d'àmplies capes de la població, producte de l'exclusió escolar de la llengua durant el franquisme; i la necessitat d'incorporar a l'ús del català els contingents de població hispanòfona que constitueixen gairebé la meitat de la població del territori. Òbviament, Fishman, en el moment d'escriure el seu treball, no podia preveure les dificultats afegides que es derivarien, a partir dels últims anys del segle XX, de l'arribada de nous contingents migratoris de procedència molt diversa. No obstant això, no dubta a qualificar la situació d'esperançadora, tenint en compte que el català ja no perd parlants ni funcions, i creu que en l'espai d'un quart de segle l'estatus d'aquesta llengua podria ser equiparable al del francès al Quebec, amb la particularitat que hom hauria arribat al desenllaç previst per vies menys injustes i coercitives.

En la nostra condició de sociolingüistes catalans, aquest diagnòstic no pot deixar de provocar-nos una certa estupefacció. D'entrada, si bé és cert que la transmissió intergeneracional del català sembla prou consolidada i avança fins i tot entre la població hispanòfona, el grau de coneixement de la llengua, el seu ús social i el consens existent al voltant de la promoció del seu estatus es troben encara molt lluny de suscitar el consens que suscitava el francès al Quebec en

el moment inicial del procés. En aquest sentit, fariem bé de no oblidar mai que, tot i el fet d'enfrontar-se amb l'anglès, el francès era (i és) una llengua dotada d'una comunitat i uns recursos realment envejables, d'abast supranacional, que tenen poc a veure amb l'enorme desproporció existent entre una llengua global com el castellà i un idioma minoritari com el català.

D'altra banda, ja hem assenyalat abans que un dels punts febles de la teoria fishmaniana de la ISL consisteix a subestimar el marc polític en què té lloc el procés, en partir de la suposició tàcita que es produeix indefectiblement en un marc de democràcia avançada. Aquesta premissa pot resultar acceptable per referència al Quebec i les seves relacions amb el Canadà, però no és aplicable en absolut a la situació catalana, no sols perquè l'Espanya actual es configura encara com un estat rabiosament assimilista, que tracta per tots els mitjans de combatre la diversitat lingüística interna, sinó també perquè el grau de repressió sofert per la llengua catalana durant el franquisme no admet parangons amb els altres exemples adduïts per Fishman. Per si això no fos prou, l'herència franquista va pesar de manera decisiva en la configuració del marc legal i institucional vigent, que es va gestar en una atmosfera molt tensa, de "democràcia vigilada", de manera que l'escassetat de mesures coercitives en favor del català, més que no a cap virtut democràtica, respon sobretot a la persistència un marc estatal definit per la desafecció legal i institucional, que obliga els partidaris de la promoció de la llengua a fer de la necessitat virtut.

Més endavant, tindrem ocasió de comprovar com la sociolingüística del conflicte va néixer en bona mesura per tractar de pal·liar les ingenuïtats teòriques dels enfocaments funcionalistes, redefinint aquest mena de situacions en termes molt més radicals.

Activitat 3

1. Per què la tipificació de la diglòssia fergusoniana no constitueix una bona descripció de la situació sociolingüística a Catalunya? D'altra banda, creieu que la descripció s'ajusta a la situació lingüística actual d'algun territori dels Països Catalans?
2. Quines fases haurà de recórrer encara la ISL en cadascun dels territoris dels Països Catalans abans de reeixir-hi completament? Penseu que, ateses les condicions actuals, això serà possible? Argumenteu-ho a partir dels plantejaments teòrics de Fishman.
3. Analitzeu el procés d'ISL del neerlandès a Flandes des de la perspectiva fishmaniana. Per què creieu que Fishman no l'inclou entre els seus casos reeixits més paradigmàtics?

4. El desenvolupament de la sociologia del llenguatge a Europa: una cruïlla de plantejaments

Cap a mitjan segle xx, la situació de la sociologia del llenguatge a Europa es caracteritzava per una dispersió d'iniciatives i d'enfocaments molt superior al que s'esdevenia als Estats Units, fins al punt que resultaria aventurat parlar de l'existència de la mateixa disciplina com a tal. Els factors que contribuïen a aquesta situació eren fonamentalment dos: d'una banda, els lingüistes europeus prestaven des de feia dècades major atenció a la dimensió social del llenguatge que els seus homòlegs nord-americans, de manera que l'emergència d'una disciplina específica no hi semblava tan urgent; de l'altra, la implantació acadèmica de la sociologia era molt desigual arreu del continent i no facilitava la recerca. A partir d'aquí s'explica l'aparició d'una sèrie d'iniciatives caracteritzades per una enorme dispersió d'interessos i metodologies (Schlieben-Lange, 1973), que contrasta amb la major uniformitat (relativa) de la sociolingüística nord-americana, de les aportacions de la qual es van beneficiar molt aviat els investigadors europeus, alhora que la rectificaven en aspectes substancials, imprimint-hi una orientació políticament compromesa i més atenta a les situacions conflictives.

Referència bibliogràfica

Brigitte Schlieben-Lange (1973). *Soziolinguistik: Eine Einführung*. Stuttgart: W. Kohlhammer. [Trad. cast: (1977). *Iniciación a la sociolingüística* (pàg. 63-102). Madrid: Gredos.]

4.1. Bernstein i Halliday: teoria dels codis i semiòtica social

Cap a finals dels anys cinquanta, el sociòleg de l'educació britànic Basil Bernstein (1924-2000) va engegar una recerca sobre els sistemes simbòlics, les relacions socials i l'estructura de l'experiència, que constitueix una de les aportacions més independents, rellevants i discutides, a la sociologia del llenguatge (Bernstein, 1971, 1977, 1990, 1996). El seu punt de partida es troba en la inadequació de les teories de la socialització postulades pel funcionalisme estructural, amb la seva dependència d'un concepte força imprecís com el d'"interiorització", que sotmet a una descripció teòrica exhaustiva.

Referències bibliogràfiques

Basil Bernstein (1971). *Class, Codes and Control. Vol. I: Theoretical studies towards a sociology of language*. Londres: Routledge & Kegan Paul. [Trad. cast.: (1989). *Clases, códigos y control. Vol. I: Estudios teóricos para una sociología del lenguaje*. Madrid: Akal.]

Basil Bernstein (1977). *Class, Codes and Control. Vol. III: Towards a theory of educational transmission*. Londres: Routledge & Kegan Paul. [Trad. cast.: (1988). *Clases, códigos y control. Vol. II: Hacia una teoría de las transmisiones educativas*. Madrid: Akal.]

Basil Bernstein (1990). *Class, Codes and Control. Vol. IV: The structuring of pedagogic discourse*. Londres: Routledge & Kegan Paul. [Trad. cast.: (1993). *Clases, códigos y control. Vol IV: La estructura del discurso pedagógico*. Madrid: Morata/Paideia.]

Basil Bernstein (1996). *Pedagogy, symbolic control and identity*. Londres: Taylor & Francis. [Trad. cast.: (1998). *Pedagogía, control simbólico e identidad*. Madrid: Morata/Paideia.]

Argumenta Bernstein que les relacions socials regulen els significats que creem i els assignen a través dels rols socials, afaiçonant selectivament tant les opcions lèxiques i sintàctiques com la capacitat metafòrica i els recursos simbòlics dels individus. El sistema social esdevé així una *semiòtica social*, és a dir, un sistema de significat potencial, organitzat segons unes normes culturals de comportament, que es tradueix en actuacions significatives, la realització més acabada de les quals correspon a l'ús de la llengua. Ara bé: el potencial significatiu del sistema social no determina directament, de manera mecanicista, l'ús lingüístic, sinó que s'articula a través de l'adquisició per part de l'individu d'un repertori de formes de parlar diferents, susceptible de regular els rols que com a parlant pot adoptar, alguns dels quals gaudeixen de major acceptació social que no d'altres. Aquesta instància mitjancera rep la designació de *codi*.

Podem definir el *codi* com un principi regulador, adquirit de forma tàcita, que selecciona i integra significats, formes de realització i contextos evocadors rellevants (Bernstein, 1990). Es relaciona amb les diferents estratègies emprades per les classes socials a l'hora d'usar la llengua i determina les diferències lingüístiques entre elles. Cal no confondre'l amb la noció de *dialecte social* o *sociolecte* –com els que estudia William Labov–, perquè no és una categoria contextual, referida a la variació formal de l'ús lingüístic segons l'estratificació de classes.

Més grans resulten les seves similituds amb el concepte d'*habitus*, encunyat pel sociòleg francès Pierre Bourdieu, encara que aquest darrer és més general i es refereix a una gramàtica cultural especialitzada en funció de la posició de classe i el tipus de pràctiques socials. Bernstein postula l'existència de dues menes de *codi*, que reflecteixen formes contraposades d'organització semàntica:

- **Codi restringit.** Es caracteritza per una escassa elaboració verbal de les intencions del subjecte (recurs abundant als elements paralingüístics), que pressuposa en l'interlocutor unes experiències compartides. La seva base semàntica es troba lligada al context i presenta una forta dependència de les situacions particulars o locals, no explicitades i, per tant, difícilment discutibles. La seva finalitat fonamental no consisteix tant a aportar informació nova com a afirmar la solidaritat entre els usuaris.
- **Codi elaborat.** Suposa una major distància entre els interlocutors, amb la necessitat consegüent de fer explícita la informació a través del recurs a significats de tipus universal, independents del context. Facilita l'afirmació de la identitat i l'autonomia personals i el seu reconeixement com a creadores de significat. D'altra banda, posseeix una capacitat metalingüística que li permet posar en qüestió els seus mateixos principis i donar suport a la innovació.

Referència bibliogràfica

Basil Bernstein (1990). *Class, Codes and Control. Vol. IV: The structuring of pedagogic discourse*. Londres: Routledge & Kegan Paul. [Trad. cast.: (1993). *Clases, códigos y control. Vol IV: La estructura del discurso pedagógico* (pàg. 107). Madrid: Morata/Paideia.]

La verificació empírica més coneguda de les tesis de Bernstein està avalada per l'experiment dut a terme el 1969 per Peter Hawkins, on s'analitzava el llenguatge de dos grups de nens de cinc anys. Després d'haver-los mostrat quatre gravats –amb uns nois jugant a futbol, que trenquen d'un xut el vidre d'una finestra i, acte seguit, una dona treu el cap per la finestra i els diu que se'n vagin, mentre fugen corrents escridassats per un home–, hom els demanava una descripció del que s'hi esdevenia. Hawkins va recollir tres-centes respostes, a partir de les quals va construir dos relats prototípics de les maneres de manifestar-se del codi restringit i el codi elaborat.

- Codi restringit: "Juguen a futbol i ell xuta i passa per allà... trenca la finestra i s'ho miren i ell surt i els fa crits perquè l'han trencada... per això fugen corrents... i llavors ella treu el cap i diu que se'n vagin."
- Codi elaborat: "Tres nois juguen a futbol i un noi xuta, i la pilota entra per la finestra... la pilota trenca la finestra i els nois s'ho miren... i un home surt... i els fa crits... perquè han trencat la finestra... per això fugen corrents... i llavors aquella senyora treu el cap per la finestra... i diu als nois que se'n vagin."

Com es pot comprovar, les dues versions difereixen sobretot pel grau de complicació. La segona és molt més explícita i s'entén per si mateixa, cosa que no ocorre amb la primera, atesa la seva estricta dependència dels gravats. En canvi, els crítics de la teoria neguen cap valor probatori a l'experiment i entenen que ignora la situació a què va donar lloc, negligint la distinció entre coneixement del llenguatge i ús del llenguatge. Podria donar-se el cas –argumenten– que els nens de classe obrera fossin capaços d'usar el codi elaborat, però que la situació plantejada per Hawkins no hagués reeixit a motivar-ne l'ús. Una altra crítica, encara més radical, sosté que la versió restringida de la història és, justament, la més adequada a la situació experimental, tenint en compte la presència de l'investigador i el seu coneixement previ dels gravats.

Bernstein refusa establir una jerarquia entre els dos codis, encara que els estudis duts a terme per comprovar la validesa de la seva hipòtesi assenyalen que la possessió exclusiva del codi restringit constitueix una característica de la classe treballadora, mentre que les classes mitjanes disposen de la possibilitat de recórrer tant a l'un com a l'altre. Això té a veure amb el fet que la divisió de la societat en classes modela la forma de la comunicació a través de les agències de socialització. Els codis són adquirits individualment mitjançant l'exposició de l'individu a aquestes agències i, a partir d'aleshores, esdevenen la pauta reguladora de la seva manera de comunicar-se i determinen la seva interpretació del significat en els actes de parla. Tres agències de socialització hi exerceixen un paper crucial: la família, l'escola i el grup d'iguals. De les tres, la família és la fonamental, perquè en el seu interior tenen lloc aquells processos comunicatius que determinen l'orientació intel·lectual, social i afectiva de l'individu i, doncs, resulten essencials per a la reproducció de les classes socials. La prova n'és la capacitat mostrada pels fills de les classes mitjanes –que contrasta amb el fracàs de molts infants de classe obrera– a l'hora d'adaptar-se a l'escola, en tant que agència oficial de l'Estat per a la localització i distribució general de codis elaborats i les seves modalitats de reproducció.

Pel que fa als mecanismes de transmissió familiar dels codis, cal tenir present l'existència de dos eixos semàntics bàsics, a partir dels quals es poden establir dos tipus essencials d'estructura familiar, segons la modalitat de control que presideix les relacions entre els seus membres. Obtenim així les següents orientacions comunicatives:

- **Control posicional.** S'observa en aquelles famílies en possessió de rols segregats, amb límits ben definits, que regulen les característiques espacials

Referència bibliogràfica

Michael Stubbs (1976). *Language, schools and classrooms*. Londres: Methuen. [Trad. cat.: (1982). *El llenguatge i l'escola: cap a una anàlisi sociolingüística del llenguatge en l'educació* (pàg. 46-50). Barcelona: Rosa Sensat / Edicions 62.]

i temporals de la socialització familiar. Les relacions giren al voltant del grup i l'estatus dels seus membres, i es troben fortament jerarquitzaes.

- **Control personal.** Els rols apareixen difuminats i el control social es du a terme fonamentalment a través de formes complexes de relació interpersonal, susceptibles d'incrementar les valoracions independents i la intimitat individual, gràcies al recurs als sentiments i la reflexió de tipus abstracte.

Si combinem el codi amb l'orientació familiar, en resulta un quadre on trobem especificades les idees cosmològiques generals subjacents a cadascun dels apartats. L'antropòloga Mary Douglas (1970; Viana, 1987a), que ha aprofundit en aquest aspecte de l'obra bernsteiniana, les ha representat succintament tal com segueix.

Idees cosmològiques generals

(I) Virtuts cardinals

(II) Pecats capitals

(III) Concepció del jo

(IV) Manifestacions artístiques

Codi restringit

Control posicional	<p>A</p> <p>(I) Devoció, honor (respecte pels rols).</p> <p>(II) Transgressions formals contra l'estructura social.</p> <p>(III) El jo com a element passiu i indiferenciat en un ambient estructurat.</p> <p>(IV) Primitives: elaboracions estructurals de categories socials, éssers humans representats com figures al·legòriques.</p>	<p>B</p> <p>(I) La veritat, el deure.</p> <p>(II) El pecat capital consisteix a no respondre a les exigències de l'estructura social.</p> <p>(III) Agent actiu internament diferenciat que accepta el seu rol.</p> <p>(IV) Clàssiques: hi predomina l'estructura sobre l'individu.</p>	Control personal
	<p>C</p> <p>(I) Sinceritat, autoritat.</p> <p>(II) Pecats contra el jo: hipocresia, crueltat, acceptació de la frustració.</p> <p>(III) Agent internament diferenciat que tracta de controlar un ambient sense estructura.</p> <p>(IV) Romàntiques: triomf de l'individu sobre l'estructura (escapisme, exaltació del gaudi passatger, etc.).</p>	<p>D</p> <p>(I) Èxit personal, procurar el bé de la humanitat.</p> <p>(II) Sentiment de culpa generalitzada, individual i col·lectiva.</p> <p>(III) Predomini del jo solitari.</p> <p>(IV) Professionalisme: preocupació per les tècniques i materials del procés creatiu.</p>	

Codi elaborat

Adaptació de Mary Douglas (1970). *Natural symbols: explorations in cosmology*. Harmondsworth: Penguin. [Trad. cast.: (1978). *Símbolos naturales: exploraciones en cosmología* (pàg. 49). Madrid: Alianza.]

La categoria A correspon, per regla general, a un nivell cultural molt baix i a una estructura social estable. En l'apartat B el llenguatge i el pensament han esdevingut instruments especialitzats per a la presa de decisions, però l'estructura social hi manté un fort domini sobre els seus membres, que són capaços de reflexionar sobre les seves exigències, però sense qüestionar-la en cap moment. Finalment, les categories C i D corresponen a situacions en què l'estructura social ha perdut el control sobre l'individu. Ara bé: mentre que la segona presenta l'estructura familiar típica de predomini del codi elaborat, la primera constitueix una fase inestable de transició, que podríem il·lustrar amb el cas d'una mare de classe mitjana professional, pel que fa a l'educació i aspiracions, immersa en un ambient de classe obrera. En aquesta situació, la mare utilitzarà l'orientació personal per educar els seus fills, però aquests, al seu torn, es veuran forçats a emprar el codi restringit en les relacions socials, la qual cosa redundarà en el fet que es consideraran superiors a l'ambient social que els envolta.

Durant alguns anys, els lingüistes van retreure a Bernstein l'escassa rellevància de les descripcions gramaticals empíriques que es derivaven de la seva teoria. A partir de la dècada dels setanta, però, aquesta mancança s'ha vist en gran mesura pal·liada gràcies a la intervenció de la gramàtica funcional d'M. A. K. Halliday (1925), que aporta al constructe sociològic anterior la solvència lingüística requerida (Halliday, 1998). Segons Halliday, el concepte de sociolingüística implica

"una «sociosemàntica», que és el punt genuí de reunió de dues ideologies, la social i la lingüística. I això s'hi produeix en tots dos sentits. Les opcions del significat són significatives lingüísticament atès que les seleccions de la gramàtica i del vocabulari poden considerar-se com una realització d'aquestes. Són significatives sociològicament perquè projecten llum sobre els models de conducta, que esdevenen al seu torn explicables com a realitzacions dels actes simbòlics i pragmàtics que són expressió de l'estructura social."

M. A. K. Halliday (1973). *Explorations in the function of language*. Londres: Edward Arnold. [Trad. cast.: *Exploraciones sobre las funciones del lenguaje* (pàg. 61). Barcelona: Médica y Técnica.]

Halliday (1973,1978; Gregory i Carroll, 1978) aborda la creació d'una semàntica cultural que veu el llenguatge com una forma potencial de conducta, entenent per tal una sèrie de possibilitats, un conjunt obert d'opcions de conducta a l'abast de l'individu com a criatura social. Hi introdueix, així mateix, una distinció entre un *context cultural*, que és el mitjà potencial per al conjunt total d'opcions de conducta, i un *context situacional*, que és el mitjà actualitzat de qualsevol selecció feta a partir d'aquestes. El concepte va ser encunyat per l'antropòleg britànic Bronislaw Malinowski (1923), el qual sostenia que:

"[a]ixí com en la realitat de les llengües parlades o escrites, un mot sense context lingüístic és una mera ficció i no representa res per si mateix, també en la realitat d'una llengua parlada vivent, l'expressió no té significat, si no és en el context de situació".

Bronislaw Malinowski (1923). "The problem of meaning in primitive languages". A: Charles K. Ogden; Ivor A. Richards. *The meaning of meaning: a study of the influence of language upon thought and of the science of symbolism*. Londres: Routledge & Kegan Paul.

Tot prescindint de la problemàtica de la gramàtica generativa, Halliday postula l'existència d'una estructura profunda del llenguatge de naturalesa social i interpreta que el potencial de conducta associat als codis de Bernstein pot expressar-se com un potencial de significació, que constitueix l'etapa necessària per relacionar els conceptes fonamentals de la teoria social amb formes intel·ligibles i models de conducta lingüística. Aquest potencial de significació es defineix en termes culturals: no a partir del que el parlant coneix, sinó del

Referències bibliogràfiques

- M. A. K. Halliday (1998). "Interview with M. A. K. Halliday, Cardiff, July 1998". [Trad. cast.: (2001). "Entrevista con M. A. K. Halliday, Cardiff, julio de 1998". DELTA (vol. 17, núm. 1, pàg. 131-153). Sao Paulo.]

que pot *fer* lingüísticament. Per tal d'entendre el llenguatge, doncs, examinem la forma com es realitza l'estructura social: com s'hi transmeten els valors, com s'hi defineixen els papers i com s'hi manifesten els models de conducta.

El llenguatge es constitueix a l'entorn de les funcions que desenvolupa en l'estructura social. És per això que Halliday proposa una teoria funcional del llenguatge, el tret fonamental de la qual no consisteix tant a enumerar i classificar les funcions del discurs com a proporcionar-nos una base per explicar la naturalesa de les llengües, atès que aquestes reflecteixen en si mateixes les funcions que tracten de satisfer. Considera que les opcions que es donen en la gramàtica de qualsevol llengua deriven de tres **funcions lingüístiques** molt generalitzades:

- **Funció ideacional.** Es relaciona amb el contingut del llenguatge, amb la seva facultat de mitjà d'expressió de l'experiència, tant del món exterior com de la pròpia consciència humana.
- **Funció interpersonal.** Té a veure amb l'enunciació i les formes que adopta la interacció i el joc social amb els altres participants en la comunicació.
- **Funció textual.** Ajuda el parlant a estructurar el que diu, de manera que tingui sentit dins del context i que hi acompleixi la seva missió com a missatge.

Al seu torn, la concreció de les funcions anteriors en el context de situació es du a terme a través de la intervenció conjunta de quatre **categories contextuais**, determinants del registre en què se situa el discurs. D'acord amb la proposta de Payrató (1988), les podem designar amb la terminologia següent:

- **El camp.** Es relaciona amb la **funció ideacional** i fa referència al *tema* del discurs. Verbigràcia: la llengua emprada per parlar de temes quotidians difereix clarament de la usada per tractar de qüestions especialitzades, tant pel que fa al lèxic com a la sintaxi o l'estructura discursiva.
- **El mode.** Relacionat amb la **funció textual**, consisteix en el *mitjà de comunicació* utilitzat (canal) i l'organització sígnica del text. La classificació dels registres segons el mode aboca a l'establiment d'una diferenciació inicial entre registres orals i escrits, que, al seu torn, és susceptible de múltiples matisacions (Gregory i Carroll, 1978).
- **El tenor funcional.** Té a veure amb la **funció interpersonal** i designa la *classe d'acció social* realitzada, atenent als propòsits comunicatius de l'acte. Segons això, "[l]es instruccions d'ús d'un electrodomèstic tenen (o haurien de tenir) un tenor funcional explicatiu i descriptiu, però la publicitat que se'n faci segurament triarà un tenor persuasiu", en paraules del mateix Payrató (1988).

Referència bibliogràfica

Lluís Payrató (1988). *Català col·loquial: Aspectes de l'ús corrent de la llengua catalana* (pàg. 44-45). València: Universitat de València.

Referència bibliogràfica

Michael Gregory; Susanne Carroll (1978). *Language and situation: language varieties and their social contexts*. Londres: Routledge / Kegan Paul. [Trad. cast.: (1986). *Lenguaje y situación: variedades del lenguaje y sus contextos sociales* (pàg. 82). Mèxic: Fondo de Cultura Económica.]

Referència bibliogràfica

Lluís Payrató (1988). *Català col·loquial: Aspectes de l'ús corrent de la llengua catalana* (pàg. 45). València: Universitat de València.

- **El to interpersonal.** S'associa també amb la **funció interpersonal** i al·ludeix a les *relacions entre els interlocutors* o rol que tenen en l'acte discursiu. El grau de formalitat del registre propi d'una conversa entre enamorats, posem per cas, no és el mateix que el d'un acte d'agitació política o una classe universitària

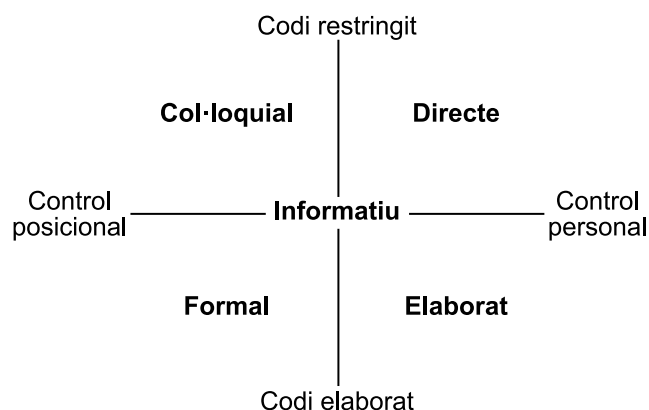
Més que no de registre, doncs, caldrà parlar de registres, en plural, també anomenats *estils funcionals* o *varietats diatípiques*. Constitueixen la realització lingüística del potencial significatiu contingut en els codis, en virtut de les diferents modulacions adoptades en cada cas pel camp, el mode, el tenor funcional i el to interpersonal, i poden considerar-se configuracions dels recursos semàntics que el membre d'una cultura associa típicament amb un tipus de situació. Formen un contínuum tan divers com difícil de classificar i la seva proliferació es troba subjecta a la praxi comunicativa de cada societat. A diferència dels dialectes, no hem de concebre'ls com maneres diferents de dir el mateix, sinó com formes de dir (i de fer) coses diferents, en situacions no intercanviables. En paraules de Halliday:

"En tant que la variació dialectal reflecteix l'ordre social en el sentit especial de la jerarquia d'estructura social, la variació de registre també reflecteix l'ordre social però en el sentit especial de la diversitat de processos socials. No tot el temps fem les mateixes coses: de manera que parlem bé en un registre, bé en un altre; però la gamma total dels processos socials en què participarem qualsevol membre és funció de l'estructura social."

M. A. K. Halliday (1978). *Language as a social semiotic*. Londres: Longman. [Trad. cast.: (1979). *El lenguaje como semiótica social* (pàg. 240). Mèxic: Fondo de Cultura Económica.]

Cada societat –i, al seu torn, cadascun dels membres que la integren– posseeix, doncs, un repertori d'accions socials, que es realitzen en l'estructura lingüística, que d'aquesta manera simbolitza activament la societat en un procés de creació mútua.

Martin Joos, a la seva obra *The five clocks* (1967), ha estat segurament l'autor que ha procurat de manera més explícita elaborar una síntesi de la noció de registre amb les categories de codi i de control. La seva classificació preveu l'existència de cinc registres bàsics, situats per referència a les dues dicotomies bernsteinianes: l'informatiu (o estàndard), el col·loquial, el directe (o íntim), el formal i l'elaborat (o literari). Amadeu Viana (1987b), l'introduïdor d'aquestes teories a casa nostra, va cartografiar el sistema resultant tal com apareix a continuació, d'una manera que incita a comparar-lo amb el quadre de les idees cosmològiques generals de Mary Douglas:

4.2. La sociolingüística del conflicte: els models aracilians i els seus desenvolupaments posteriors

Els treballs de Bernstein i Halliday es caracteritzen per un tarannà crític que contrasta amb la tendència a l'equilibri i el consensualisme de la sociolingüística funcionalista nord-americana. Els sociolingüistes europeus van estendre molt aviat aquest mateix tarannà a l'anàlisi de les relacions entre les varietats en contacte presents en situacions de conflicte nacional, tan freqüents al nostre continent. Sense menystenir la importància d'altres aportacions –com ara la del francès Louis-Jean Calvet (1974)–, el marc teòric més rellevant en aquest terreny procedeix de dues figures pioneres de la sociolingüística catalana: els sociòlegs valencians Lluís V. Aracil i Rafael L. Ninyoles, els quals durant la dècada dels seixanta encetaren l'anàlisi de la realitat sociolingüística del País Valencià. Ni l'època ni l'origen dels autors no constitueixen una dada anecdòtica, atesa la temptativa de genocidi lingüístic i cultural duta a terme pel franquisme als territoris de llengua catalana, especialment intensa en terres valencianes, on el procés de substitució del català pel castellà venia ja d'antic.

Per raons d'espai, aquí ens centrarem en l'exposició dels models successius del conflicte lingüístic i la situació minoritària elaborats per Lluís V. Aracil (1941), sens dubte el teòric més rellevant de la sociologia del llenguatge a casa nostra, tal com posen unànimement en relleu els estudis apareguts al llarg dels darrers anys sobre la seva producció, com ara els de Calaforra (1997) i Conill (2004, 2009), així com la notòria influència exercida sobre l'orientació de la disciplina en l'àmbit català i en els d'altres llengües minoritzades peninsulars.

Referències bibliogràfiques

Guillem Calaforra (1997). "La sociolingüística segons Lluís V. Aracil". A: *congrés Romania I (14. Katalanistentag)*. Comunicació. Jena: Friedrich-Schiller-Universität. [Reed. amb lleugeres modificacions a: (1999). *Paraules, idees i accions (reflexions "sociològiques" per a lingüistes)* (pàg. 213-241).

Josep J. Conill (2004). "Dizer o sentido: Uma aproximação à sociologia de Lluís V. Aracil". A: Lluís V. Aracil. *Do latim às Línguas Nacionais: Introdução à História Social das Línguas Europeias* (pàg. 143-189). Santiago de Compostel·la: Associação de Amizade Galiza-Portugal.

Josep J. Conill (2009). "O paradoxo do pioneiro ou o contributo de Lluís V. Aracil à sociolingüística". A: António Gil Hernández (ed.). *Galiza: Língua e sociedade* (pàg. 37-52). Santiago de Compostel·la: Académia Galega da Língua Portuguesa.

Referències bibliogràfiques

Martin Joos (1967). *The five clocks*. Nova York: Harcourt, Brace & World.

Amadeu Viana (1987b). "Els cinc rellotges de Martin Joos". *L'Espill* (núm. 23-24, pàg. 43-59). València.

Referència bibliogràfica

Louis-Jean Calvet (1974). *Linguistique et colonialisme*. París: Payot. [Trad. cast.: (1981). *Lingüística y colonialismo*. Madrid: Júcar.]

D'entrada, tot i els seus deutes amb la sociolingüística funcionalista de Fishman, cal destacar l'originalitat d'Aracil, en la mesura en què s'aparta del funcionalisme i adopta els plantejaments dialèctics i antiestructuralistes propis de la cibernètica i la teoria de sistemes (Buckley, 1967). No debades, la seva reflexió teòrica gira al voltant del caràcter processal i dinàmic dels conflictes entre varietats lingüístiques, en oberta oposició a les anàlisis taxonòmiques, no relacionals i estàtiques del fenomen consagrades pel funcionalisme estructural. Val a dir que aquest caràcter processal i dinàmic es percep igualment en la concepció que sustenta de la disciplina, entesa com un nou paradigma científic –capaç d'integrar fins i tot la lingüística– que s'ocupa de l'estudi de l'ús lingüístic (Aracil, 1974).

En sintonia amb això, la recerca haurà d'observar una concatenació d'**etapes epistemològiques**, a través de les quals s'assoliran nivells progressius de complexitat i abstracció teòrica, que, al final, desemboquen en la gestació d'una sociolingüística general (Aracil, 1980a). Hi podem distingir les etapes següents:

- **Descripció d'un cas interessant.** Consistent en la selecció, observació i exposició sinòptica d'una situació empírica determinada.
- **Construcció d'un tipus ideal.** A través de la comparació d'una sèrie de casos concrets amb característiques semblants, per tal d'arribar a una descripció genèrica.
- **Família de tipus.** Entesa com un conjunt de possibilitats alternatives o de variacions sobre un tema, en el sentit d'uns arranjaments combinatoris dins un marc global que els conté i resta constant.
- **Representació del graf i les trajectòries.** Permet situar i relacionar els tipus entre ells, així com establir per quins camins s'arriba des d'uns tipus als altres.

Posteriorment, hom ha postulat encara la possibilitat d'una altra etapa de rang superior, la **família de grafs**, definida com el conjunt de grafs de les situacions macrosociolingüístiques elementals de contacte entre varietats, producte de la seva modelització a partir de la teoria de les catàstrofes del matemàtic francès René Thom (Conill, 2007).

Referències bibliogràfiques

Walter Buckley (1967). *Sociology and modern systems theory*. Nova Jersey: Prentice Hall. [Trad. cast.: (1970). *La sociología y la teoría moderna de los sistemas*. Buenos Aires: Amorrortu.]

Lluís V. Aracil (1974). "Sociolinguistics: revolution and paradigm". A: *8th. World Congress of Sociology*. Comunicació. Toronto: University of Toronto. [Trad. cat.: *Papers de sociolingüística* (pàg. 79-94).]

Referència bibliogràfica

Lluís V. Aracil (1980a). "Les etapes epistemològiques de la recerca sociolingüística". *Papers de sociolingüística* (pàg. 121-128).

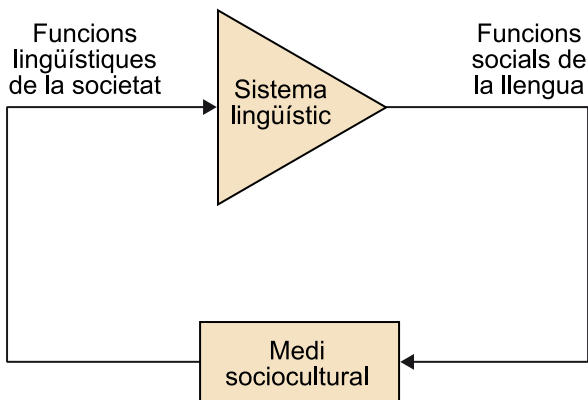
Referència bibliogràfica

Josep J. Conill (2007). *Del conflicte lingüístic a l'autogestió: materials per a una sociolingüística de la complexitat* (pàg. 62). Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

4.2.1. El conflicte lingüístic

L'aplicació més rellevant dels principis sistèmics a la sociologia del llenguatge és el model aracilià del **conflicte lingüístic** (Aracil, 1965), basat en el paradigma dels sistemes oberts –és a dir, aquells en els quals entra i surt matèria i energia– imperant en la teoria general de sistemes de l'època (Bertalanffy, 1968).

En la seva formulació inicial, es presentava com un concepte híbrid, destinat a resoldre les mancances observades en la sociologia i la lingüística quan s'enfrontaven a la descripció de situacions de contacte lingüístic abocades a la substitució d'una de les varietats. Es concreta en un model cibernètic elemental capaç de donar compte de les condicions d'existència d'un sistema lingüístic, partint de la premissa que la seva subsistència no depèn tant de la quantitat de persones que l'utilitzen com de la plenitud qualitativa de funcions. A partir d'aquí, hom postula l'existència de relacions funcionals, en forma de bucle retroactiu, entre el *sistema lingüístic* i el seu *medi sociocultural*. Les entrades (*input*) i les sortides (*output*) correran a càrrec, respectivament, de les funcions lingüístiques de la societat i les funcions socials de la llengua. De forma correlativa, dins l'apartat de les funcions lingüístiques de la societat se'n distingeixen dues de fonamentals: el **control lingüístic**, tal com es concreta –d'acord amb el plantejament de Bernstein– en les agències de socialització, els aparells ideològics de l'Estat i els mitjans de comunicació de massa; i la **consciència lingüística**, que reforça la solidaritat entre els parlants d'un sistema lingüístic i esdevé inseparable del conjunt de coneixements, creences i actituds de la societat. Ho podem representar mitjançant el gràfic següent:

Font: elaboració pròpia.

Al seu torn, el model preveu dues possibilitats de resposta –en forma de retroalimentació (en anglès, *feedback*)– del sistema lingüístic a les pertorbacions procedents del medi sociocultural:

Referències bibliogràfiques

Lluís V. Aracil (1965). "Conflit linguistique et normalisation linguistique dans l'Europe Nouvelle". *Memòria presentada al Centre Européen Universitaire (Nancy). Cahiers de l'IRSCE 1A* (pàg. 1-20). [Trad. cat.: (1982). *Papers de sociolingüística* (pàg. 23-38). Barcelona: La Magrana.]

Ludwig von Bertalanffy (1968). *General system theory. Foundations, development, applications*. Nova York: George Braziller. [Trad. cast.: (1976). *Teoría general de los sistemas*. Mèxic: Fondo de Cultura Económica.]

- **Retroalimentació positiva (= substitució lingüística).** Referit als processos autocatalítics o de creixement, que incrementen la desviació del sistema respecte de l'entorn i, en últim extrem, poden desembocar en la dissolució del sistema mateix. La substitució lingüística no requereix cap presa de consciència per part del grup que la sofreix (conflicte lingüístic latent); n'hi ha prou que el procés mantingui la seva deriva, de manera que "el dèficit inicial ocasionarà un dèficit de funcions recíproques, el qual al seu torn agreujarà el dèficit inicial, i així successivament", com afirma Aracil (1965), a través d'una sèrie d'etapes llargues i complexes, d'intensitat i duració desiguals, que només arribaran a resoldre el conflicte al preu d'eliminar el sistema lingüístic afectat i substituir-lo per una altra llengua.
- **Retroalimentació negativa (= normalització lingüística).** Responsable dels comportaments "propositius" o autoregulats del sistema, gràcies als quals redueix la mesura del seu desordre intern (entropia), i regula la distància amb l'entorn, a fi de continuar mantenint-hi la viabilitat. Al contrari que la substitució, la normalització lingüística implica l'adquisició d'una consciència prèvia del procés en curs, susceptible d'orientar-ne la rectificació. Consisteix sobretot a elaborar i posar en vigor sistemes de normes d'ús lingüístic favorables a la llengua recessiva, mitjançant la reorganització de les funcions lingüístiques de la societat, per tal de readaptar les funcions socials de la llengua a unes condicions socioculturals canviants.

El conflicte lingüístic, al capdavant, consistirà en l'estrès provocat per les disfuncions del sistema lingüístic respecte a les pertorbacions sorgides de l'entorn, que, al límit, poden acabar provocant la desaparició d'una llengua i la seva substitució per una altra o, en cas contrari, la seva normalització. Es tracta, convé remarcar-ho, de dues alternatives excloents, és a dir, d'un veritable dilema, expressió d'un conflicte de normes, aparellat a l'existència de profundes desigualtats socials. En realitat, el conflicte lingüístic constitueix la vessant lingüística d'aquells conflictes nacionals que porten aparellada una temptativa del que Fishman anomena ISL. Com que aquesta temptativa no es produeix gairebé mai sense resistències més o menys virulentes per part dels parlants de la llengua dominant, la situació resultant es configura com un joc de suma zero, en què els partidaris de les llengües implicades en la contesa es disputen la totalitat dels recursos comunicatius de la societat, a través dels mitjans més diversos, que poden oscil·lar, segons les societats, des de la lluita armada a les demandes pacífiques en favor de la igualtat dels drets civils.

En essència, el model del conflicte lingüístic, en la seva formulació inicial, s'ajusta al *principi de la caixa negra (black box)*, d'acord amb el qual el coneixement de les estructures sistèmiques resulta només accessible a través de l'observació de les seves regularitats externes. Ara bé: una caixa negra no és sinó la convenció científica de no portar les explicacions més enllà d'un cert punt i, com a tal, aquest acord acostuma a ser provisional i revisable, de manera que Aracil (1979) ha indagat també les dimensions del procés de substitució lingüística. Podem descriure'l amb l'ajut del quadre següent:

Referència bibliogràfica

Lluís V. Aracil (1965). "Conflit linguistique et normalisation linguistique dans l'Europe Nouvelle". Memòria presentada al Centre Européen Universitaire (Nancy). *Cahiers de l'IRSCÉ* 1A (pàg. 1-20). [Trad. cat.: (1982). *Papers de sociolingüística* (pàg. 27). Barcelona: La Magrana.]

Referència bibliogràfica

Lluís V. Aracil (1979). "Educació i sociolingüística". *Treballs de Sociolingüística Catalana* (núm. 2, pàg. 33-86). València. [Reed. a: *Papers de sociolingüística* (pàg. 169-176).]

1	2	3	4	5																																																												
<table border="1" style="border-collapse: collapse; text-align: center;"> <tr><td style="border: none;">P</td><td style="border: none;">D</td><td style="border: none;">a</td><td style="border: none;">b</td></tr> <tr><td style="border: none;">A</td><td style="border: none;">X</td><td style="border: none;">X</td><td style="border: none;"></td></tr> <tr><td style="border: none;">B</td><td style="border: none;">X</td><td style="border: none;">X</td><td style="border: none;"></td></tr> </table>	P	D	a	b	A	X	X		B	X	X		<table border="1" style="border-collapse: collapse; text-align: center;"> <tr><td style="border: none;">P</td><td style="border: none;">D</td><td style="border: none;">a</td><td style="border: none;">b</td></tr> <tr><td style="border: none;">A</td><td style="border: none;">Y</td><td style="border: none;">X</td><td style="border: none;"></td></tr> <tr><td style="border: none;">B</td><td style="border: none;">X</td><td style="border: none;">X</td><td style="border: none;"></td></tr> </table>	P	D	a	b	A	Y	X		B	X	X		<table border="1" style="border-collapse: collapse; text-align: center;"> <tr><td style="border: none;">P</td><td style="border: none;">D</td><td style="border: none;">a</td><td style="border: none;">b</td></tr> <tr><td style="border: none;">A</td><td style="border: none;">Y</td><td style="border: none;">Y</td><td style="border: none;"></td></tr> <tr><td style="border: none;">B</td><td style="border: none;">X</td><td style="border: none;">X</td><td style="border: none;"></td></tr> </table>	P	D	a	b	A	Y	Y		B	X	X		<table border="1" style="border-collapse: collapse; text-align: center;"> <tr><td style="border: none;">P</td><td style="border: none;">D</td><td style="border: none;">a</td><td style="border: none;">b</td></tr> <tr><td style="border: none;">A</td><td style="border: none;">Y</td><td style="border: none;">Y</td><td style="border: none;"></td></tr> <tr><td style="border: none;">B</td><td style="border: none;">Y</td><td style="border: none;">X</td><td style="border: none;"></td></tr> </table>	P	D	a	b	A	Y	Y		B	Y	X		<table border="1" style="border-collapse: collapse; text-align: center;"> <tr><td style="border: none;">P</td><td style="border: none;">D</td><td style="border: none;">a</td><td style="border: none;">b</td></tr> <tr><td style="border: none;">A</td><td style="border: none;">Y</td><td style="border: none;">Y</td><td style="border: none;"></td></tr> <tr><td style="border: none;">B</td><td style="border: none;">Y</td><td style="border: none;">Y</td><td style="border: none;"></td></tr> </table>	P	D	a	b	A	Y	Y		B	Y	Y	
P	D	a	b																																																													
A	X	X																																																														
B	X	X																																																														
P	D	a	b																																																													
A	Y	X																																																														
B	X	X																																																														
P	D	a	b																																																													
A	Y	Y																																																														
B	X	X																																																														
P	D	a	b																																																													
A	Y	Y																																																														
B	Y	X																																																														
P	D	a	b																																																													
A	Y	Y																																																														
B	Y	Y																																																														
P = Parlants D = Destinataris A, a = Classes altes B, b = Classes baixes																																																																

Font: elaboració a partir d'un esquema aracilià inèdit.

La substitució lingüística hi apareix representada a través de cinc etapes concatenades, amb una direcció social descendent, que van del monolingüisme en *X* al monolingüisme en *Y*. Al seu torn, aquesta distribució s'articula de dues maneres, com a *variació* i com a *diversitat*. La variació incideix en la diferència que es pot observar a l'interior de la mateixa gent, és a dir, els canvis interns que s'esdevenen al llarg del temps en els repertoris dels mateixos parlants/destinataris, mentre que la diversitat sorgeix del contrast entre els repertoris dels uns i els altres. Variació i diversitat es troben alhora entretallades i entrelaçades, i les dues resulten afectades pel canvi. Es dibuixa així la història d'un procés que s'encarrega de mostrar de quina manera va desplaçant-se i transformant-se la relació entre ambdues.

Pel que fa al quadre, cal llegir-lo en sentit horitzontal i vertical: la direcció horitzontal ens mostra les llengües que els parlants de cada nivell social empraven en els seus contactes comunicatius amb els seus iguals i amb els parlants d'una altra classe social; la direcció vertical, el grau de bilingüïtzació, que té en compte també la comprensió passiva de cada llengua, tal com es pot veure en l'etapa 3.

D'entrada, les etapes 1 i 5 no requereixen cap comentari, perquè representen situacions monolingües estables. L'etapa 2 representa la irrupció de la llengua dominant (*Y*) en la comunicació entre els parlants de classe alta, que es bilingüïtzen, però continuen emprant la llengua recessiva *X* en la comunicació amb les classes baixes, monolingües en aquesta llengua. L'etapa 3 assenyala una fase de sesquilingüisme o bilingüisme passiu: les classes altes empraven únicament *Y* però entenen *X*; tot just el contrari del que s'esdevé entre les classes populars. Al llarg d'aquesta etapa resulta molt probable que *Y* adquireixi els trets del que Bernstein anomena codi elaborat i *X* els del codi restringit. Finalment, l'etapa 4 suposa la bilingüïtzació de les classes baixes, que comencen a usar *Y* amb els parlants dels nivells alts (monolingües en *Y*). Tard o d'hora, doncs, el procés de substitució es consumarà quan els parlants de classe baixa adoptaran *Y* per als contactes interns, oblidant definitivament *X*.

Lògicament, la normalització lingüística consisteix en la inversió d'aquest procés, fins a retornar al monolingüisme inicial en *X*.

La validació del model es produeix mitjançant el recurs a un estudi comparatiu i a gran escala de la història, essencialment de la història social de les llengües d'Europa, en la mesura en què aquesta representa el prototip dels processos –la instauració dels estats nació i del seu correlat idiomàtic, les llengües nacionals– que han repercutit en la generalització posterior de la substitució lingüística a escala global.

Tot i la seva utilitat, el model del conflicte lingüístic no es troba exempt de defectes i limitacions, relacionats, en primer lloc, amb l'opció epistemològica en què se sustenta. En aquest sentit, el nostre principal retret procedeix de la identificació entre llengua i sistema, que obliga a enfocar el procés des del costat de la llengua recessiva, mentre relega la llengua dominant al medi sociocultural (Boix i Vila, 1998; Conill, 2007). Tal com espero haver mostrat en un altre lloc, la modelització d'una situació d'aquesta mena demana un constructe teòric força més potent, com ara la catàstrofe en cúspide, que en aquella època no es trobava a l'abast d'Aracil.

Algunes de les premisses del model són també força discutibles, sobretot la que identifica les situacions normals i estables amb el monolingüisme, explicable a partir de la brutal persecució a què es trobava sotmès el català a l'època, legitimada des del poder mitjançant la propagació de discursos bilingüistes, els quals Aracil (1973) va sotmetre a una lúcida i implacable anàlisi. Igualment problemàtica resulta la seva concepció dilemàtica de tot el procés, emparentada amb el que en ecologia es coneix com *el principi d'exclusió competitiva*, de Gause. Tal com va demostrar Jordi Bañeres (1992, 1993), el conflicte lingüístic constitueix, al capdavant, una situació molt més oberta del que la caracterització araciliana permet deduir, perquè, a més de la substitució o la normalització, pot deixar pas a una desescalada, un procés d'hibridació de les varietats, una congelació del seu *statu quo*, etc. Sens dubte, el mateix Aracil va esdevenir molt aviat conscient d'aquestes limitacions, i va abandonar el model. Més encara tenint en compte la seva manipulació posterior a càrrec de la *soi disant* "sociolingüística militant", sempre més propensa a la difusió d'eslògans propagandístics que no a l'anàlisi d'una realitat complexa.

Referències bibliogràfiques

Lluís V. Aracil (1973). "Bilingualism as a myth". *Revista Interamericana Review* (vol. II, núm. 4, pàg. 521-533). San Juan de Puerto Rico. [Trad. cat.: *Papers de sociolingüística* (pàg. 39-57)].

Jordi Bañeres (1992). "La tensió i el conflicte lingüístics. Els elements socials condicionants" (1a. part). *Noves SL* (núm. 17, pàg. 17-30). Barcelona.

Jordi Bañeres (1993). "La tensió i el conflicte lingüístics. Els elements socials condicionants" (2a. part). *Noves SL* (núm. 18, pàg. 18-30). Barcelona.

4.2.2. El procés de minorització

A principis dels anys vuitanta, Aracil (1983) va donar a conèixer el seu model teòric de la minorització lingüística, basat en l'anàlisi d'una diversitat d'experiències històriques viscudes per comunitats lingüístiques separades en el temps i l'espai. A diferència del conflicte lingüístic, ara el fonament de la proposta és de caire topològic i fenomenològic. La minorització lingüística s'hi articula com un procés integrat per dos fenòmens concomitants, que impliquen aspectes complementaris d'una mateixa situació: la **interposició** i la **intrusió**, provocades per la presència d'una llengua –la llengua nacional, justament– que margina l'idioma minoritzat de la comunicació amb la resta de les comunitats lingüístiques i, alhora, capil·laritza la comunitat minoritzada,

Referències bibliogràfiques

Emili Boix; F. Xavier Vila (1998). *Sociolingüística de la llengua catalana* (pàg. 96-97). Barcelona: Ariel.

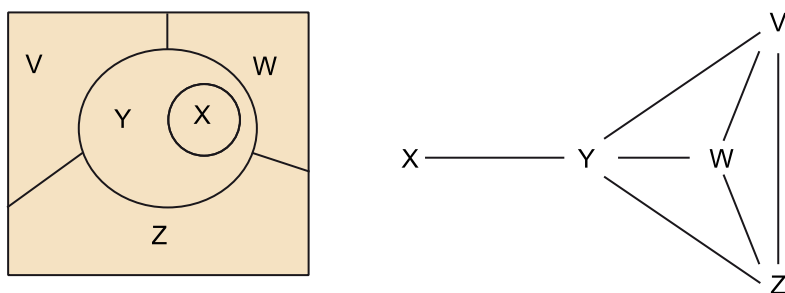
Josep J. Conill (2007). *Del conflicte lingüístic a l'autogestió: materials per a una sociolingüística de la complexitat* (pàg. 36-39). Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

Referència bibliogràfica

Lluís V. Aracil (1983). "Sobre la situació minoritària". A: *Dir la realitat* (pàg. 171-206). Barcelona: Països Catalans.

col·lapsant el normal funcionament de la seva llengua. D'aquesta manera, la instauració de la llengua nacional apareix com a simultàniament responsable de la desconexió amb l'exterior i el desconcert interior de les comunitats lingüístiques minoritzades.

La interposició consisteix en el fet que (quasi) totes les relacions entre la comunitat lingüística de l'idioma *X* i la resta de la humanitat s'estableixen a través de l'idioma *Y*, de manera que els parlants de *X* acaben esdevenint finalment un subconjunt dels de *Y*. És el que Aracil (1983) anomena *la paradoxa del centre exterior*, amb una fórmula que recorda la definició terraciniana de dialecte. Es tracta, com veiem, d'una noció qualitativa capaç de descriure les relacions d'una comunitat lingüística amb la resta del món. Ho podem il·lustrar mitjançant els esquemes següents, que representen de dues maneres alternatives la situació d'aïllament de *X*, encerclada per l'idioma *Y*, que mediatitza la totalitat de les seves relacions amb la resta de les llengües del món (*V*, *W*, *Z*).

Font: Lluís V. Aracil (1983). "Sobre la situació minoritària". A: *Dir la realitat* (pàg. 181).

La intrusió, per contra, és posterior i deriva de la interposició, atès que preveu les seves conseqüències internes sobre la comunitat lingüística minoritzada. Suposa, doncs, una ordinarització de l'idioma interposat *Y* dins la xarxa social de la comunitat minoritzada, a conseqüència del *bilingüisme unilateral* dels membres de *X*. Aquests optaran progressivament per l'ús de *Y*, mentre que *X* esdevindrà excepcional i serà emprada només en els contactes directes i privats entre els seus parlants. Es produeix així un esmicolament, una descomposició dels àmbits d'ús de la llengua recessiva, que no sols repercuteix en una pèrdua quantitativa de parlants sinó, sobretot, en la seva desestructuració com a comunitat lingüística.

El model de la minorització lingüística ens proporciona un marc teòric indispensable per interpretar el grau de dependència del repertori cultural de la comunitat minoritzada del repertori que li arriba a través de la llengua dominant. No debades, els parlants de la llengua minoritzada *X* acostumen a tenir accés als continguts de tipus universal –tant se val si es tracta de l'aprenentatge de llengües, literatura, teories científiques o de productes d'oci– exclusivament, o en gran part, a través de la llengua *Y*, que hi actua a la manera d'un filtre aculturador, en la mesura en què esdevenen com més va més incapaços d'abordar

Referència bibliogràfica

Lluís V. Aracil (1983). "Sobre la situació minoritària". A: *Dir la realitat* (pàg. 149-150).

la seva realitat quotidiana en la pròpia llengua. El procés es produeix també a la inversa, en el sentit que la cultura expressada en *X* molt sovint només arriba a ser coneguda per la resta del món gràcies a la mediació manipuladora de *Y*.

La polèmica sobre la necessitat de disposar, si més no, d'un 50% de les pel·lícules que es projecten a Catalunya en doblatge al català il·lustra a la perfecció el que diem. El mateix es podria dir de l'absència de la versió catalana de la major part de DVD, jocs d'ordinador, llibres, etc. I, viceversa, el fet que una pel·lícula com *Pa negre* arribi a moltes parts del món a través de la versió castellana mostra la capacitat de la llengua i la cultura interposades a l'hora d'ocultar la cultura i la llengua –en aquest cas la catalana– subjecta al procés de minorització.

A banda de constituir un constructe destinat a explicar de manera global la minorització lingüística, el present model implica una temptativa coherent d'integrar teòricament els aspectes individuals del procés. El concepte d'interposició contribueix així a definir una perspectiva sociològica apta per explicar la minorització de manera integradora, tot refusant qualsevol anàlisi compartimentada de la realitat social i posant l'èmfasi sobre les interrelacions entre les macroestructures socials i les microestructures mentals. El mateix Aracil no s'està d'assenyalar-ho, quan comenta que el model

"té dos aspectes correlatius, que no són pas dos objectes físicament separables. D'un costat, la distribució correspon certament a una estructura mental subjacent al comportament dels individus. D'altra banda, és també una estructura sociocultural –i, per consegüent, una configuració històrica. Mentre que l'estructura mental existeix dins els individus, els individus existeixen dins l'estructura sociocultural. Aquests dos aspectes són, doncs, si voleu, dues perspectives o seccions transversals de la mateixa realitat. Encara que no siguin pas idèntics –perquè ni l'individu és una societat ni la societat és un individu–, hi ha tanmateix connexions íntimes i correspondències essencials entre ells."

Lluís V. Aracil (1983). "Sobre la situació minoritària". A: *Dir la realitat* (pàg. 182).

Com ha fet notar Ernest Querol (1993), el marc inaugurat per la introducció dels conceptes d'interposició i intrusió suposa un salt epistemològic qualitatiu respecte a d'altres models anteriors de la minorització lingüística, centrats exclusivament en la llengua recessiva o la relació entre dues llengües. Una de les aportacions cabdals del plantejament aracilià rau en el fet que té en compte també els contactes lingüístics amb tercers. Sens dubte la formulació del model no hauria estat possible sense el reconeixement del paper central de la llengua nacional en tot el procés. No és que Aracil no l'hagués reconegut des dels seus escrits inicials –una simple ullada a l'article del 1965 bastaria per desmentir aquesta pretensió–, el que ocorre és que fins aquest moment encara no havia estat capaç d'assignar-hi plenament el lloc central que li pertoca com a responsable alhora de la desaparició de la interllengua de la nostra civilització (el llatí europeu) –que ha desembocat en una interminable guerra de successió entre les llengües nacionals millor situades en la pugna– i de la minorització dels idiomes descartats pels respectius estats nació (Aracil, 1984).

En un altre nivell, el model es complementa amb una dimensió discursiva no gens menyspreable, de clara nissaga foucaultiana, en la mesura en què les diverses etapes de la minorització es vinculen a un repertori de discursos tipifi-

Referències bibliogràfiques

Ernest Querol (1993). "Models en contacte: anàlisi dels estudis sobre les relacions interlingüístiques". A: Diversos autors. *Actes del Novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes* (pàg. 87-96) (Alacant-Elx). Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Lluís V. Aracil (1984). "«Llengua nacional»: ¿una crisi sin crítica?". A: *Simposio sobre Innovación en la Enseñanza de la Lengua y Literatura Española*. Comunicació. Madrid. [Trad. cat.: (1986, novembre). "«Llengua nacional»: una crisi sense crítica?". *Límits* (núm. 1, pàg. 9-23). Barcelona].

cats pel sociolingüista valencià en relació amb les pràctiques lingüístiques que els donen suport en cada cas. De manera molt sumària, els podem caracteritzar tal com segueix:

- **Discurs de la necessitat.** Justifica l'extensió de la llengua nacional amb arguments igualitaris i emancipadors.
- **Discurs de la bona voluntat.** Complementari del discurs de la necessitat, assumeix els sofismes (ideològics) i les dissimetries (antidemocràtiques) que se'n deriven, proclamant la seva aspiració a adaptar-se a l'*statu quo* dominant.
- **Discurs de la impotència.** Sorgeix de l'esgotament del discurs anterior, a partir de la constatació que l'ordre establert no tolera compromisos i desemboca en l'extinció de la llengua minoritzada.
- **Discurs de la responsabilitat.** Desemmascara la insubstancialitat del discurs de la impotència i encara la promoció de la llengua minoritzada i de la seva comunitat parlant de manera dinàmica i prospectiva.

Per aquest costat, doncs, l'estudi de la minorització lingüística s'obre de manera molt fructífera a l'anàlisi del ventall discursiu lligat a les estratègies complementàries de minoritzadors i minoritzats. Es tracta, com tindrem ocasió de comprovar tot seguit, d'una de les línies de recerca que han seguit els nostres sociolingüistes.

4.2.3. Algunes aportacions teòriques subsegüents

Els models aracilians han estat repesos, desenvolupats i corregits, en diverses direccions per alguns sociolingüistes catalans. En primer lloc, cal consignar els treballs d'aquells que s'han centrat sobretot en la vessant diguem-ne formal dels models, procurant dotar-los de major flexibilitat i adequació a les situacions empíriques, a través del recurs a una sèrie de constructes teòrics procedents de les ciències de la complexitat. En aquesta línia de recerca s'emmarca, posem per cas, la temptativa de reformular de cap a peus el concepte de conflicte lingüístic amb l'ajut d'una eina formal molt més potent com la teoria de catàstrofes (Querol, 1996; Conill, 2007); així com la dedicació dels investigadors que, prenent com a punt de partida el model de la minorització lingüística, insisteixen en la necessitat que el contacte dels grups lingüístics sigui considerat "no com un fenomen binari sinó ternari, d'acord amb la perspectiva ecològica que concep la relació entre, per exemple, dues espècies, tenint sempre en compte el *medi* on es desenvolupa la relació" (Bastardas, 1996); sense oblidar la formalització de les relacions ternàries entre varietats mitjançant la teoria dels conflictes i de les coalicions (Conill, 2007).

Referències bibliogràfiques

Ernest Querol (1996, tardor). "Un nou model per a l'estudi del comportament lingüístic: la teoria de les catàstrofes". *Caplletra* (núm. 21, pàg. 161-184). València.

Josep J. Conill (2007). *Del conflicte lingüístic a l'autogestió: materials per a una sociolingüística de la complexitat* (pàg. 31-62 i 169-194). Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

Albert Bastardas (1996). *Ecologia de les llengües: medi, contactes i dinàmica sociolingüística* (pàg. 22-23). Barcelona: Proa.

Dins aquest apartat, mereix un recordatori especial el valencià Ernest Querol (1999, 2000, 2002), que ha bastit un ambiciós model teòric i estadístic d'estudi dels processos substitutoris on combina l'enfocament ternari de les relacions interlingüístiques amb les explicacions trifactorials de l'ús lingüístic i el paradigma sociològic de la definició social. Això el porta a concebre la substitució lingüística com a tria (exclusiva o jeràrquica), els mecanismes de la qual il·lustra a través de l'analogia amb els processos migratoris i amb una llista d'antinòmies fonamentals. D'acord amb la seva hipòtesi principal, en un procés de substitució lingüística –que defineix com "l'aïllament progressiu i reductiu de l'ús d'un idioma en la seua expansió demogràfica, en la seua extensió geogràfica i en els seus àmbits d'ús i, per tant, també en la representació de les seues possibilitats d'ús" (Querol, 2000)– els diversos tipus de comportament lingüístic possibles són el resultat de la interacció de les representacions socials que es fan els parlants de les llengües en contacte, de la xarxa interpersonal de comunicació i del grup social de referència.

Referències bibliogràfiques

Ernest Querol (1999). *Cap a un nou marc teòric per a l'estudi de les variables dels processos de substitució lingüística*. Tesis doctoral microfitxada 3568. Barcelona: Universitat de Barcelona, Facultat de Filologia.

Ernest Querol (2000). *Els valencians i el valencià: usos i representacions*. Paiporta: Denes.

Ernest Querol (2002). "Un nou model per a l'estudi dels processos de substitució lingüística. L'anàlisi del valencià". *Treballs de Sociolingüística Catalana* (núm. 16, pàg. 73). València.

En segon lloc, cal destacar aquí les aportacions d'aquells sociolingüistes, com ara Joan Pujolar (1993, 1997) o Guillem Calaforra (1999, 2006), que han prosseguit i matisat l'orientació discursiva del darrer Aracil, mitjançant el recurs, entre d'altres, a la sociologia comprensiva de Max Weber, l'anàlisi foucaultiana del discurs o els enfocaments de Pierre Bourdieu. Hom procura així, d'una banda, evitar la reificació de les normes d'ús de la llengua, per tal de fer intel·ligible l'ús lingüístic i els seus mecanismes legitimadors –en l'àmbit del discurs, de la ideologia i de les representacions socials– i, de l'altra, analitzar el disseny de les polítiques lingüístiques en tant que formes d'acció social contextualitzables històricament.

Referències bibliogràfiques

Joan Pujolar (1993). "L'estudi de les normes d'ús des de l'anàlisi crítica del discurs". *Treballs de Sociolingüística Catalana* (núm. 11, pàg. 61-77). València.

Joan Pujolar (1997). "Planificació lingüística: un contrasentit?". A: Diversos autors. *Actes del Congrés sobre Planificació Lingüística* (Barcelona, 9 i 10 de novembre de 1995) (pàg. 356-363). Barcelona: Publicacions de l'Institut de Sociolingüística Catalana.

Guillem Calaforra (1999). *Paraules, idees i accions (reflexions "sociològiques" per a lingüistes)*. València/Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Guillem Calaforra (2006). "Ús lingüístic, legitimitat i discurs: consideracions weberianes". *Caplletra* (tardor del 2004, núm. 37, pàg. 197-216). València.

4.3. La història social de les llengües europees com a genealogia de la minorització

Tal com hem vist, Aracil reclamava ja el 1965 un estudi comparatiu a gran escala de la història social de les llengües, especialment de les europees, com a mètode de validació del seu model del conflicte lingüístic. En aquell moment, el punt de vista històric semblava ser patrimoni dels historiadors de les llengües o de les idees lingüístiques i la proposta araciliana contrastava amb el caràcter eminentment sincrònic dels estudis sobre sociologia del llenguatge, que en aquest punt no s'apartaven gens ni mica de l'orientació predominant en la resta de la sociologia. Ha estat només molt recentment que aquesta orientació ha començat a canviar, circumstància que en el terreny de la sociolingüística s'ha traduït tant en l'interès per explorar les valuosíssimes lliçons que ens brinda la història del pensament sociolingüístic europeu (Aracil, 1971; Viana, 1995), com en l'aparició d'un nou enfocament caracteritzat per "l'intent d'agregar una dimensió social a la història del llenguatge i una dimensió històrica al treball dels sociolingüistes i etnògrafs del parlar", en paraules de Burke (1993).

Referències bibliogràfiques

Lluís V. Aracil (1971). "La (pre)història de la sociolingüística". A: *XIII Congrès Internacional de Linguistique et Philologie Romanes*. Comunicació. Quebec: Université Laval. [Trad. cat.: *Papers de sociolingüística* (pàg. 59-68)].

Amadeu Viana (editor) (1995). *Aspectes del pensament sociolingüístic europeu*. Barcelona: Barcanova.

Peter Burke (1993). *The art of conversation*. Cambridge: Polity Press. [Trad. cast.: (1996). *Hablar y callar: funciones sociales del lenguaje a través de la historia* (pàg. 17). Barcelona: Gedisa.]

L'àmbit d'estudi preferent dels nous estudis ha estat, tal com volia Aracil, la història de les llengües europees, en tant que àmbit geogràfic pioner on es van gestar aquells processos sociolingüístics que amb la globalització s'han estès més tard a escala planetària. De fet, tal com assenyalava Dell Hymes (1967) en un article pioner, si hom vol contribuir a la construcció d'una teoria sociolingüística sistemàtica,

"molts fenòmens que actualment es tracten com a tipus diferents –aculturació, bilingüisme, criollització, nacionalisme lingüístic, formació d'argots, estandardització, construcció de llengües artificials, educació vernacle– cal tractar-los com a fenòmens interrelacionats dins la història de l'expansió europea i de l'aparició d'una història mundial".

Dell Hymes (1967, hivern). "Why linguistics needs the sociologist". *Social Research* (vol. 34, núm. 4). Nova York. [Trad. cast.: (1969). "Por qué la lingüística necesita del sociólogo". A: Filippo Barbano i altres. *Estructuralismo y sociología* (pàg. 39). Buenos Aires: Nueva Visión.]

I la clau de volta d'aquesta història cal situar-la, sens dubte, en la instauració de les llengües nacionals i l'extensió correlativa de la minorització lingüística, dues qüestions que disposen ja a hores d'ara d'una ingent bibliografia, on s'examinen en detall una gran quantitat de casos particulars. Atesa la impossibilitat d'ocupar-nos-en, comentarem aquí molt breument les línies mestres de les aportacions de tres autors que han esbossat una visió panoràmica del procés: Lluís V. Aracil (1980b, 1984, 2004), Daniel Baggioni (1997) i Peter Burke (2004).

Referències bibliogràfiques

Lluís V. Aracil (1980b). "The sociolinguistic history of Europe: The subject and the challenge". *Position paper* llegit a la sessió inaugural del Congress on Linguistic Problems and European Unity (Meran). [Trad. cat.: (1983). *Dir la realitat* (pàg. 31-46). Barcelona: Països Catalans.]

Lluís V. Aracil (1984). "«Lengua nacional»: ¿una crisis sin crítica?". A: *Simposio sobre Innovación en la Enseñanza de la Lengua y Literatura Española*. Comunicació. Madrid. [Trad. cat.: (1986, novembre). "«Lengua nacional»: una crisi sense crítica?". *Límits* (núm. 1, pàg. 9-23). Barcelona].

Lluís V. Aracil (2004). *Do latim às Línguas Nacionais: Introdução à História Social das Línguas Europeias*. Transcripció del seminari organitzat per la Comissão Sociolinguística da Associação Galega da Língua (AGAL), Orense (7-9 de desembre del 1988). A cura d'Ángelo Cristóvão i Josep J. Conill. Santiago de Compostel·la: Associação de Amizade Galiza-Portugal.

Peter Burke (2004). *Languages and communities in early modern Europe*. Cambridge: Cambridge University. [Trad. cast.: (2006). *Lenguas y comunidades en la Europa moderna*. Madrid: Akal.]

Daniel Baggioni (1997). *Langues et nations en Europe*. París: Payot & Rivages.

En principi, sembla existir una coincidència de fons entre els tres pel que fa a la periodització del procés. D'acord amb la terminologia de Baggioni, podem dir que en la història de l'Europa moderna s'han produït tres **revolucions ecolingüístiques**:

- **Humanisme vulgar** (ca. 1500). Certs vernacles assoleixen la condició de llengües cultivades, a partir de l'emulació del llatí europeu. Tot plegat, coincideix amb l'aparició de les primeres gramàtiques de molts idiomes, la invenció de la impremta i l'inici de l'expansió ultramarina d'algunes nacions europees.
- **Instauració de les llengües nacionals** (ca. 1800). Posa fi a la condició d'interlingua del llatí i institucionalitza un curt nombre de llengües, associant-les al funcionament de l'estat. Per primera vegada, es produeix una planificació lingüística a gran escala, a través dels aparells ideològics de

l'estat –l'escola, en primer lloc– i el concurs dels mitjans de comunicació. S'hi generalitza la minorització de les llengües descartades pels respectius estats, així com una forta competència entre les llengües nacionals millor situades per assolir la condició d'interlingua.

- **Globalització** (ca. 2000). La mundialització de l'economia i les comunicacions, paradigmàticament representada per l'auge d'Internet, afavoreix la irrupció de la interlingua planetària (l'anglès) en àmbits fins ara reservats a les llengües nacionals, que veuen qüestionades des de l'exterior les seves prerrogatives, però també des de l'interior, a causa de les exigències democràtiques procedents de les comunitats lingüístiques minoritzades i de la promiscuïtat idiomàtica de les societats contemporànies, fruit dels nous corrents migratoris. Davant aquesta conjuntura, les llengües nacionals extremen les mesures proteccionistes i els discursos defensius.

Òbviament, el procés anterior no és abordat per tots els historiadors de la mateixa manera. Hom pot adoptar un punt de vista neutral i descriptiu, característicament anglosaxó, tal com fa l'historiador cultural Peter Burke (1937), o bé tractar d'interpretar el sentit del procés, tal com fan Aracil i Baggioni (1946-1998). En aquest darrer cas, l'elecció epistemològica fonamental té a veure amb la manera en què cada historiador es posiciona amb relació al paper de les llengües nacionals.

Baggioni es decanta per una concepció estatalista, típicament francesa. La llengua nacional hi apareix, doncs, com un objecte íntimament lligat a la construcció de la sobirania nacional i el relat històric es concentra en les diferents vies seguides per a la formació de les llengües nacionals i en la forma com aquestes graviten al voltant d'unes poques grans "llengües de civilització". Correlativament, aquest discurs margina els idiomes minoritzats i mira amb enorme desconfiança l'actual expansió de l'anglès arreu del món.

Al seu torn, Aracil parteix d'una concepció discursiva del concepte de civilització com a àmbit de comunicació global, identificada amb un patrimoni textual comú i en possessió d'una interlingua (el llatí), l'existència de la qual no exclou el cultiu dels respectius vernacles. Aquesta situació es veurà greument modificada per la instauració de les llengües nacionals, fet de singular transcendència i de conseqüències sovint contradictòries: d'una banda, en valora positivament la seva enorme contribució a la desbabelització del món i a la difusió generalitzada de la instrucció, però, no oblida els aspectes més sinistres del procés, relacionats amb les seves repercussions devastadores sobre l'ecosistema lingüístic. D'aquesta manera, la història araciliana de les llengües europees impugna l'ordre lingüístic establert i esbossa una estratègia adreçada a la preservació dels nivells socioculturals que el triomf del model encarnat per la llengua nacional posa en perill: la *civilització* (comuna) i les *nacions* (plurals).

Activitat 4

1. Quines relacions sou capaços de veure entre la hipòtesi de la relativitat lingüística i les formulacions teòriques de Bernstein sobre els codis?
2. Argumenteu a favor o en contra de l'afirmació següent: "La normalització lingüística constitueix una opció sempre preferible a la substitució lingüística perquè contribueix a l'increment de la consciència que una societat posseeix de si mateixa i mobilitza els seus recursos creatius, transformant-la en una societat més dinàmica i democràtica".
3. Argumenteu per què el procés de minorització lingüística, a diferència del que ocorria en altres èpoques, esdevé especialment greu a hores d'ara a causa de la globalització.

5. Cap a una sociolingüística general: la sociologia del llenguatge com a sociologia sistèmica de la comunicació. El projecte de Niklas Luhmann

Fins ara hem tingut ocasió de referir-nos tant a la concepció sistèmica de tipus organicista, inherent al funcionalisme estructural, com a la noció posterior de sistema obert, que es troba en l'origen del model arcaic del conflicte lingüístic. Però, a finals de la dècada de 1960, el paradigma dels sistemes oberts va començar a ser qüestionat a partir d'una versió més complexa de la teoria de sistemes: el **paradigma dels sistemes autoreferencials i autopoiètics**. L'exploració de les conseqüències que es deriven d'aquests postulats en el terreny de la sociologia ha estat duta a terme per l'alemany Niklas Luhmann (1927-1998), l'aportació del qual a l'autocomprensió de la societat representa una de les fites del pensament contemporani, que la sociolingüística no hauria de passar per alt, atès que pot proporcionar-li un marc conceptual susceptible de permetre l'establiment d'una sociolingüística general en clau sistèmica (Conill i Salomé, 2006).

Cal assenyalar d'entrada que, a diferència dels postulats sistèmics que hem tingut ocasió de trobar fins ara en alguns autors, quan Luhmann s'ocupa del sistema social no està parlant en termes metafòrics o epistemològics, sinó que es refereix a una realitat l'existència de la qual resulta ontològicament inqüestionable. La concepció teòrica de Luhmann és d'una extrema complexitat – no menor, en qualsevol cas, que la de la societat que pretén descriure–, tot i que l'atenció al llenguatge no hi té cap paper especialment rellevant (Luhmann, 1984). El lector farà bé, doncs, de no oblidar que les pàgines següents no pretenen constituir tant una exposició del seu pensament com una mera exploració preliminar d'aquells aspectes del riquíssim arsenal conceptual de la sociologia luhmanniana més prometedors amb vista a la reflexió ulterior en matèria de sociologia del llenguatge.

5.1. El sistema social

Un sistema es defineix com la diferència que resulta de la diferència entre sistema i entorn. Tal diferència actualitza simultàniament el sistema, com a costat diferenciat, i l'entorn, com a costat merament indicat, atès que la frontera entre tots dos pertany al sistema mateix, de manera anàloga a com la pell separa els éssers vius del seu medi ambient, sense deixar per això de pertànyer-los. El sistema es defineix, així, com una diferència que es (re)produeix constantment a partir de només un tipus d'operació exclusiva (*clausura operacional*), recursivament efectuada a través del temps.

Referència bibliogràfica

Josep J. Conill; Anna Salomé (2006). "Elements per a una sociologia sistèmica del llenguatge". *Caplletra* (tardor del 2004, núm. 37, pàg. 155-196). València.

Referència bibliogràfica

Niklas Luhmann (1984). *Soziale Systeme. Grundrisse einer Allgemeinen Theorie*. Frankfurt: Suhrkamp [Trad. cast.: *Sistemas sociales: lineamientos para una teoría general*. Mèxic: Alianza / Universidad Iberoamericana, 1991. Citat per la 2a. ed. revisada: Barcelona: Anthropos / Universidad Iberoamericana / CEJA / Pontificia Universidad Javeriana, 1998.]

La teoria luhmanniana introdueix una estricta diferenciació entre **sistemes psíquics** (éssers humans) i **sistemes socials**, operatius tots dos en el medi del *sentit*: els uns, l'experimenten per mitjà de la *consciència*; els altres, el reproduïen per mitjà de la *comunicació*. L'operació exclusiva que funda el sistema social és, doncs, la comunicació. Un sistema social sorgeix tan sols quan la comunicació desenvolupa més comunicació a partir de si mateixa. Aquesta operació té capacitat per establir una diferència entre sistema i entorn, en la mesura en què les comunicacions s'enllacen entre elles, relegant a l'entorn qualsevol altres coses, que només hi adquireixen rellevància quan poden ser processades comunicativament. Segons la concepció luhmanniana, no podem referir-nos a la llengua com un sistema, perquè no posseeix cap manera pròpia d'operar, sinó que cal entendre-la en el marc del sistema social. I aquest comença a existir, justament, a partir de l'instant en què construeix estructures, l'evolució de les quals constitueix la seva història. El sistema social estarà compost, doncs, per *elements o comunicacions*; relacions entre ells, definides per la recursivitat de la comunicació; i *estructures*, que limiten les relacions possibles dins del sistema.

El sistema social es caracteritza, així mateix, per l'**autopoiesi**, concepte encunyat pel biòleg xilè Humberto Maturana, que designa la capacitat de certs sistemes de produir-se contínuament a si mateixos (Maturana i Varela, 1996). La condició autopoietica del sistema social està determinada per la capacitat de la comunicació per produir-se a si mateixa. Pel que fa a l'entorn, les relacions causals observables en la relació sistema/entorn estan col·locades exclusivament en el pla dels acoblaments estructurals. Aquests no determinen els estats del sistema, sinó que la seva funció consisteix a proveir-lo d'un estrès permanent, situat en l'origen de l'evolució de les estructures sistèmiques. L'acoblament no està connectat amb la totalitat de l'entorn, sinó només amb la part que el sistema en selecciona –i el sistema en selecciona exclusivament allò que pot processar en forma de comunicació.

La necessitat de seleccionar deriva de l'existència d'un gradient de complexitat entre entorn i sistema, d'acord amb el qual la reducció de la complexitat d'aquell esdevé condició necessària per a l'augment de la complexitat d'aquest. Les pertorbacions procedents de l'entorn apareixen referides a les estructures del sistema, que les actualitzen, transformant-les en informació, entesa com l'esdeveniment que selecciona estats del sistema i n'actualitza l'ús de les estructures.

La llengua constitueix l'estructura bàsica del sistema social. Benveniste (1974) la caracteritza com l'interpretant de la societat, que esdevé significat en i per mitjà de la llengua, i alhora conté la societat dins el seu aparell conceptual. Ho podem observar en un doble nivell: d'una banda, suposa un instrument versàtil i adaptable als canvis procedents de l'entorn; de l'altra, constitueix el component estructural dipositari per excel·lència del *sentit* que emana de la història del sistema social, és a dir, el ventall d'expectatives preexistent a qualsevol actualització d'aquest. El *sentit*, doncs, remet sempre al *sentit* i en cap cas a res situat més enllà, com ara les consciències individuals. Aquesta autoremissió continua operant fins i tot quan hom el nega, circumstància que permet imaginar situacions socials absurdes, però aquestes només resulten concebibles des del *sentit* –que adopta la configuració d'un univers autocontingut.

Referència bibliogràfica

Humberto Maturana; Francisco Varela (1996). *El árbol del conocimiento* (pàg. 36). Madrid: Debate.

Referència bibliogràfica

Émile Benveniste (1974). "Structure de la langue et structure de la société". Ponència presentada al congrés *Linguaggi nella società e nella tecnica* (= Convegno Internazionale Olivetti, 14-17 d'octubre del 1968, Milà). A: Benveniste, Émile. *Problèmes de linguistique générale* (pàg. 91-102, vol. II). París: Gallimard. [Trad. cat.: (1983, gener, maig i setembre) "Estructura de la llengua i estructura de la societat". *Els Marges* (núm. 27-28-29, pàg. 142-143). Barcelona.]

Això no significa però, que la construcció d'estructures hagi de ser entesa en un sentit exclusivament consensual. Tota comunicació s'obre sempre a la possibilitat de la seva acceptació o el seu rebuig. L'acceptació, que és la situació més probable, reforça i actualitza les estructures ja existents; el rebuig per contra, sense deixar de ser igualment comunicatiu, contribueix a la generació de noves estructures, en la mateixa mesura en què destrueix i reemplaça les estructures ja existents. És el que ocorre en qualsevol situació de conflicte lingüístic, quan els membres d'una llengua recessiva es neguen a continuar emprant la llengua dominant per a les funcions que aquesta acaparava i, a partir d'aleshores, comencen a construir noves estructures lingüístiques i un sentit social nou, derivats d'una praxi comunicativa divergent de l'imperant fins a aquell moment. D'aquesta manera, podem explicar a partir de les mateixes coordenades teòriques tant les situacions sociolingüístiques conflictives com les consensuals.

5.2. La comunicació

La comunicació és l'única operació genuïnament social, ja que és l'única que requereix la presència de més d'un sistema psíquic. Luhmann (1966a) entén la comunicació com una síntesi de tres seleccions:

- **Selecció de la informació.** No l'hem de concebre com una exteriorització del pensament individual, sinó com la selecció d'una diferència que impulsa el sistema social a un canvi d'estat, això és, a la producció d'una altra diferència. Es tracta d'un procés recursiu, on cada selecció informativa altera el ventall d'expectatives que constituirà el punt de partida de la selecció següent.
- **Selecció de la participació (o acte de comunicar).** Implica la doble selecció, per part de l'emissor –no considerat exclusivament com a sistema psíquic, ja que pot tractar-se també d'institucions o d'altres tipus de formacions socials, com ara comunitats lingüístiques–, de la informació efectuada sobre la selecció de la informació actualitzada en el sistema social i de la manera en què aquesta informació és codificada mitjançant l'oralitat, l'escriptura, la imatge, etc. És duta a terme en funció d'un criteri de *dobla contingència* entre sistemes altament complexos, que utilitzen el sentit i no resulten recíprocament transparents i calculables. Determinen la seva conducta a la manera de les caixes negres, mitjançant operacions autoreferencials, de manera que cadascun (*ego*) pressuposa el coneixement de les operacions de l'altre (*alter*) –concebut per *ego* com un *alter ego*–, en tant que comparteixen un ventall d'expectatives. Només així dos sistemes opacs arriben a processar-se com a (virtualment) transparents en les seves relacions comunicatives. El recurs al llenguatge constitueix el principal indicatiu de la participació o acte de comunicar.
- **Selecció de la comprensió (o acte d'entendre).** Fa possible la unitat de la diferència, això és, l'observació de les dues seleccions precedents com les dues parts d'una diferència. La comunicació, doncs, té lloc només quan el sistema social processa la informació que ha estat seleccionada i participada, independentment dels eventuais rendiments comprensius que els sistemes psíquics en puguin arribar a assolir en les seves consciències operativament clausurades. Hom pot comunicar sobre l'entès, el malentès, l'incompès, etc., sempre que es faci sota l'especificació de l'autopoiesi del

Referència bibliogràfica

Niklas Luhmann (1996a). *Introducción a la teoría general de sistemas* (pàg. 217-232). A cura de Javier Torres Nafarrete. Mèxic: Universidad Iberoamericana/ ITESO / Anthropos.

sistema i no d'acord amb els pensaments o els desigs dels sistemes psíquics subjacents. La comunicació se sustenta en una paradoxa –la comprensió defectuosa no la interromp–, la tècnica normal de resolució de la qual consisteix a inquirir i clarificar el procés comunicatiu a partir de la comunicació mateixa (metacomunicació).

Aquesta manera d'entendre la comunicació ens forneix un model apropiat per dotar d'un major grau de coherència la sociologia descriptiva del llenguatge, tot prescindint del plantejament retòric de Fishman, a causa del seu caràcter excessivament obert i heteròclit, centrat en excés sobre el paper de l'emissor. En el marc conceptual de la sociologia sistèmica –que enllaça amb els estudis sobre la rellevància de Sperber i Wilson (1986)– aquestes qüestions són sotmeses a una dràstica reformulació. D'entrada, qualsevol referència als interlocutors resta definitivament desvinculada de l'intercanvi d'informació entre individus, considerats com a portadors de rols, i és reemplaçada per *ego* i *alter*, en tant que instàncies no reductibles a sistemes psíquics, tret de les comunicacions cara a cara. El tema no l'hem d'entendre tampoc com una tria efectuada per cap emissor, sinó identificar-lo amb el concepte d'informació desenvolupat més amunt. La situació comprèn tota una sèrie de variables que s'inclouen dins la doble contingència i, d'acord amb el postulat de la clausura operacional, no es relacionen amb res extern a la comunicació. Pel que fa al mitjà de comunicació, es relaciona molt directament amb la selecció de la manera en què una informació és codificada i resta adscrit a la selecció de la participació. Finalment, tot allò que es refereix a la intencionalitat esdevé irrellevant per al sistema social, i n'entrarà a formar part tan sols en la mesura en què sigui explícitament processat com a comunicació.

5.3. L'evolució social

Luhmann distingeix en els sistemes socials diversos nivells de constitució sistèmica, de caràcter eminentment morfològic, segons el tipus de comunicació específic de cadascun (Almaraz, 1997). Cada nivell sorgeix de la integració dels tipus sistèmics nous i els prèviament existents en una xarxa comunicativa cada cop més complexa. D'acord amb un gradient de complexitat creixent, podem distingir els tres següents:

1) **Sistemes d'interacció.** Són aquells que s'engendren per la percepció mútua –incloent-hi l'autopercepció– entre sistemes psíquics presents. Tot i que s'originen per la presència dels sistemes psíquics –i, per tant, resulten necessàriament efímers i precaris–, la seva estructura sistèmica va més enllà de la presència, atès que es constitueixen mitjançant un procés selectiu, que comença amb una selecció del tema de la interacció, a partir de criteris de doble contingència, sobre la qual s'anirà edificant en etapes successives la història del sistema per acumulació d'ulteriors seleccions. Aquesta història revesteix un caràcter estructurador, derivat de la funció de reforç de la selectivitat confiada a les estructures, les quals simulen situacions enteses com a *repetició* (freqüències), és a dir, enfoquen les expectatives dels participants en una estreta franja dins l'àmplia gamma del possible. En cas que el risc de rebuig hi resultés predominant, la comunicació resultaria escassament viable, però això no ocorre, perquè la pauta de normalitat està determinada per l'assentiment, producte d'una generalització de les expectatives facilitada per l'autocontrol que emana directament del procés de comunicació –ventall d'expectatives associades a la doble contingència i existència de restriccions estructurals: normes, temes, codis–, reforçat per la presència dels interlocutors.

Referència bibliogràfica

Dan Sperber; Deirdre Wilson (1986). *Relevance: communication and cognition*. Cambridge (Mass.): Harvard University. 2a. ed. revisada: Oxford: Blackwell, 1995. [Trad. cast.: (1994). *La relevancia: comunicación y procesos cognitivos*. Madrid: Visor.]

Referència bibliogràfica

José Almaraz (1997, juliol-octubre). "Niklas Luhmann: la teoría de los sistemas sociales antes de la autopoiesis". *Anthropos* (núm. 173-174, pàg. 62-77). Barcelona.

Els sistemes d'interacció es troben sotmesos a fortes restriccions estructurals, tal com postula la *conjectura de von Foerster*, segons la qual com més "trivialment" connectats estan els elements d'una xarxa –en el sentit de rígidament determinats pels seus veïns– més previsible en resulta el comportament global per a un observador exterior, però més apareix com a "constraintuïtiu" i no dominable per a l'observació interna, i viceversa. Potser la millor manera de visualitzar d'aquestes restriccions consisteixi a formular-les en forma de preceptes retòrics o màximes conversacionals (Grice, 1975). Però, la restricció fonamental que s'hi pot observar es manifesta en el fet que l'ordre intern del procés comunicatiu no admet l'aparició de més d'un tema a la vegada, ja que si no fos així els interlocutors es trobarien abocats a situacions com les escenificades pel teatre de l'absurd. En aquest context, no resulta gens aventurat conjecturar que les restriccions d'ordre intern presents en els sistemes d'interacció es fan extensives també a l'aparició de més d'una varietat lingüística a la vegada. Justament per això resulten tan ineficaces les temptatives ingènues de capgirar el predomini d'un dels codis a través de propostes com el sesquilingüisme o bilingüisme passiu, on cadascun dels interlocutors empra la seva varietat i comprèn la varietat de l'altre, en la mesura en què aquest plantejament contradiu les exigències més elementals de la doble contingència.

2) Sistemes d'organització. Configurats sobre la base que l'operació de la comunicació ja no requereix necessàriament la presència de sistemes psíquics. No afirmem que puguin prescindir de l'existència de sistemes psíquics en el seu entorn, sinó que s'hi produeix un desacoblament espacial i temporal entre els actes de participació i comprensió, i l'autocontrol –que en els sistemes d'interacció garantia l'acceptació de la comunicació– desapareix, i el seu lloc és ocupat per altres mecanismes. Històricament, els sistemes d'organització esdevenen possibles gràcies a la introducció de tecnologies de la paraula cada cop més sofisticades –com ara l'escriptura i la impremta–, el denominador comú de les quals consisteix en la liquidació de les restriccions imposades a la comunicació per la presencialitat. Propicien la constitució de *societats estratificades*, com ara les societats estamentals, integrades per subsistemes socials funcionalment desiguals, on la igualtat esdevé la norma que hi regula la comunicació interna, mentre que la comunicació amb l'entorn s'estableix en termes de desigualtat (complementarietat).

Simptomàticament, les característiques morfològiques dels sistemes d'organització ens permeten comprendre millor no sols el procés elemental subjacent a la dicotomia bernsteiniana del codi restringit i el codi elaborat, sinó també la distribució funcional complementària entre les varietats A i B típica de la diglòssia, així com la línia divisòria que separa els dos grans estadis de la ISL, d'acord amb l'esquema teòric propugnat per Fishman. En la mesura en què les situa en una estreta relació de dependència respecte de les repercussions socials de les tecnologies de la paraula, l'estudi dels sistemes d'organització pot ajudar-nos a aclarir, d'una banda, la perspectiva comuna subjacent a totes aquestes nocions i, de l'altra, les complexes relacions d'afinitat que mantenen entre elles en tant que perspectives teòriques derivades de l'anàlisi, des de perspectives diferents, d'un conjunt de fenòmens interrelacionats.

Referència bibliogràfica

H. P. Grice (1975). "Logic and conversation". A: P.Cole; J. L. Morgan, (editors). *Syntax and semantics: speech acts* (vol. 3). Nova York: Academic Press. [Trad. cast.: (1991). "Lógica y conversación". A: Luis M. Valdés Villanueva (editor). *La búsqueda del significado* (pàg. 516-517). Madrid: Tecnos / Universidad de Murcia.]

3) **Sistema societari.** El podem definir com el conjunt de totes les comunicacions possibles, constituït a partir de la intensificació de la capacitat de comunicació entre absents. El món actual es configura sobre la base de l'existència d'una única societat global, sorgida evolutivament de les societats modernes que, a partir del Renaixement, tendiren a convergir, sobretot en el terreny econòmic. Aquesta convergència esdevé possible gràcies al fet que la societat desenvolupa codis simbòlics especialitzats d'abast global: els *mitjans de comunicació simbòlicament generalitzats*, entesos com a estructures específiques que augmenten les probabilitats d'èxit de la comunicació en un context de contingència creixent, perquè faciliten el fet que una selecció d'*alter* sigui acceptada per *ego*. Estableixen paràmetres de selecció d'informació, de participació i de comprensió, d'acord amb codis binaris (veritatius, monetaris, estètics, jurídics, etc.), que canalitzen les preferències socials per determinats valors. En tant que processos de comunicació referits a funcions especials, els mitjans simbòlicament generalitzats impliquen un requisit indispensable per a la formació a l'interior de la societat de subsistemes funcionals (ciència, economia, art, dret, etc.), altament especialitzats i institucionalment encarnats (Luhmann, 1998).

Entre aquests subsistemes funcionals, aquí ens interessa sobretot el representat pels mitjans de comunicació audiovisual (Luhmann, 1996b). Es caracteritzen per una clara tendència a la "(re)personalització" de la comunicació, diametralment oposada al caràcter impersonal de la cultura impresa. Hi reintrodueixen l'oralitat i els codis paraverbals, la qual cosa, a banda de contribuir a soscar la influència social exercida pels registres literaris, afavoreix –ni que sigui en l'ordre merament teòric– unes condicions de major igualtat d'accés a la comunicació. S'hi produeix així una reaparició del caràcter efímer de la comunicació propi dels sistemes d'interacció, derivada de la simultaneïtat dels actes de participació i comprensió que presideix la comunicació audiovisual.

Els mitjans audiovisuals creen una "il·lusió transcendental", un "estat imaginari de la societat". En tant que subsistema funcional, la seva autopoiesi es realitza d'acord amb un codi binari (*informable* enfront de *no informable*), disposat de manera ortogonal respecte de l'operació constitutiva del sistema social (la comunicació), i s'acoblen estructuralment amb el seu entorn, constituït pels altres subsistemes funcionals, mitjançant els temes. Els *mass media* realitzen així una labor de selecció i canalització de temes procedents d'altres subsistemes (la ciència, la política, l'art, etc.), posant-los a l'abast de tota la societat.

La irrupció d'aquests mitjans transforma significativament la jerarquització de les varietats reconeguda tradicionalment per la sociolingüística a partir de concepcions estratificades de la societat, definides pels rendiments comunicatius de l'escriptura i la impremta. Més que no d'una substitució d'estructures, caldria parlar d'un augment de complexitat estructural. En el marc de la teoria de sistemes, el procés pot ser concebut com una relaxació dels controls propis dels mitjans escrits, a causa de l'augment de la complexitat comunicativa, mitjançant el qual tals controls resten inclosos en un medi comunicacional més ampli, que afavoreix una major plasticitat lingüística.

De manera paral·lela, l'aparició de subsistemes funcionals dóna lloc a varietats especialitzades amb trajectòries mútuament independents, una de les quals, la varietat estàndard, corresponent als *mass media*, assumeix la funció de ser-

Referència bibliogràfica

Niklas Luhmann (1998). *Complejidad y modernidad: de la unidad a la diferencia*. Madrid: Trotta.

Referència bibliogràfica

Niklas Luhmann (1996b). *Die Realität der Massenmedien*. Opladen-Wiesbaden: West deutscher. [Trad. cast.: (2000). *La realidad de los medios de masas*. Barcelona: Anthropos / Universidad Iberoamericana.]

vir d'instrument a la creació de realitat social, a través de la "traducció" de les comunicacions dels altres subsistemes. Així com els *mass media* "creen" realitat, la varietat estàndard "crea" també una *realitat lingüística*, en el sentit que, per damunt de les jerarquies comunicatives producte de les tecnologies de la paraula recolzades en l'escriptura, promou una homogeneïtzació virtual del llenguatge oral, investida de l'autoritat que emana de la informació.

5.4. Cap a una reconstrucció de la sociologia del llenguatge

El potent aparell teòric posat a punt per les reflexions de Luhmann hauria de repercutir de manera decisiva en la (re)construcció de la sociologia del llenguatge, impulsant-la a delimitar amb major precisió els nivells d'anàlisi que ha de prendre en compte. El grau de complexitat assolit per la societat actual desautoritza qualsevol temptativa de bastir una teoria consistent a generalitzar de manera irresponsable al conjunt del sistema social les premisses emanades de l'anàlisi dels sistemes d'interacció o dels sistemes d'organització. La sociologia sistèmica respon a aquest repte amb la seva complexitat interna, que la faculta per abordar amb els mateixos paràmetres les situacions conflictives i les consensuals, mirant de manera integrada el paper que han tingut les tecnologies de la paraula en la diversificació dels usos lingüístics. Si a tot això afegim l'existència dels mitjans simbòlicament generalitzats, aleshores podrem arribar a esbossar de manera prou completa la intricada trama social en què es troba involucrat el llenguatge, sense la comprensió de la qual no resulta possible copsar-ne els rendiments comunicatius.

La teoria sistèmica de la societat ens invita, doncs, a revisar no sols les concepcions reduccionistes de la sociolingüística, sinó també la totalitat dels seus conceptes i mètodes, per tornar-los operatius en un marc intel·lectual definit per un grau molt alt de complexitat i coherència, abandonant així la tendència a basar la recerca social sobre el llenguatge en la importació *ad hoc* de bocins de teories sociològiques prèvies, centrades de forma gairebé obsessiva en l'observació quantitativa. Es tracta, al capdavant, de fer passos decidits cap a una sociolingüística general, presidida per una concepció teòrica d'abast global, capaç d'explicar tant el funcionament i l'evolució social de les varietats lingüístiques com de dur a terme observacions de segon ordre sobre les seves mateixes construccions teòriques.

Activitat 5

1. Analitzeu les traves amb què topa la comunitat lingüística catalana per consolidar un espai propi de comunicació i com aquestes repercuteixen en la precarietat de la varietat estàndard i, de retop, en la representació que els parlants es fan de la llengua.
2. En quina mesura la descripció morfològica de la societat que presenta Luhmann pot contribuir a matisar la concepció fishmaniana de la ISL?

Glossari

canvi lingüístic *m* Transformació al llarg del temps de l'estructura de la llengua.

cibernètic -a *adj* Dit de l'organització dels fluxos d'informació que constitueixen un sistema.

bilingüisme unilateral *m* Pràctica sociolingüística caracteritzada pel fet que els membres de la llengua recessiva esdevenen bilingües mitjançant la incorporació de la llengua dominant, que empenen en els contactes amb els parlants d'aquesta, els quals romanen plenament monolingües.

codi *m* Concepte clau de la reflexió teòrica de Bernstein, que el concep com un principi regulador, adquirit de forma tàcita, que selecciona i integra significats, formes de realització i contextos evocadors rellevants.

codificació *f* Procés de selecció i elaboració de les formes lingüístiques amb vistes a la seva posterior normativització.

criollització *f* Procés de formació d'una nova llengua sorgida del contacte entre dues comunitats lingüístiques, una de les quals és normalment dominant. En antropologia social el terme s'ha emprat també per caracteritzar els processos d'hibridació intercultural resultants de la globalització.

gramàtica funcional *f* Model gramatical desenvolupat per Michael Halliday, que considera que la forma del llenguatge està determinada per la seva condició d'eina comunicativa. Postula l'existència d'una estructura profunda del llenguatge de naturalesa social i interpreta que el potencial de conducta associat als codis de Bernstein pot expressar-se com un potencial de significació, que es defineix en termes culturals, no a partir del que el parlant coneix, sinó del que pot fer lingüísticament.

catàstrofe en cúspide *f* Model morfogenètic procedent de la teoria de catàstrofes, caracteritzat per la presència de dos factors de control i un sol eix de conducta. Ha esdevingut la catàstrofe més emprada en les ciències socials, pel fet que és l'única que es pot representar íntegra i alhora té un comportament complex.

codi elaborat *m* Codi que implica distància entre els interlocutors i la necessitat de fer explícita la informació a través del recurs a significats de tipus universal, independents del context. Facilita l'afirmació de la identitat i l'autonomia personals, i posseeix una capacitat metalingüística que li permet posar en qüestió els seus mateixos principis i donar suport a la innovació.

codi restringit *m* Codi que es caracteritza per una escassa elaboració verbal de les intencions del subjecte i pressuposa en l'interlocutor unes experiències compartides. Presenta una forta dependència de les situacions particulars, no explicitades, i la seva finalitat fonamental no consisteix tant a aportar informació nova com a afirmar la solidaritat entre els usuaris.

comunicació *f* Operació, segons Luhmann, específica dels sistemes socials, producte de la síntesi de tres seleccions: 1) informació, 2) participació i 3) comprensió de la diferència entre totes dues. La comunicació es realitza tan sols quan s'arriba a produir aquesta darrera selecció.

conflicte lingüístic *m* Situació, segons Lluís V. Aracil, en què un sistema lingüístic ha de fer front a les pertorbacions procedents del medi sociocultural. Revesteix la forma d'una situació dilemàtica de contacte lingüístic, en què dues o més varietats entren en competició en un mateix espai social per acaparar-ne la totalitat dels àmbits de comunicació i assolir-hi una plena viabilitat.

conjectura de von Foerster *f* Postulat segons el qual com més "trivialment" connectats estan els elements d'una xarxa –en el sentit de rígidament determinats pels seus veïns– més previsible en resulta el comportament global per a un observador exterior, però més apareix com a "contraintuïtiu" i no dominable per a l'observació interna, i viceversa.

consensualisme *m* Concepció de la societat on els diversos components o institucions formen una estructura interrelacionada, en el marc de la qual els individus actuen en funció de criteris racionals basats en valors i normes comuns, continguts dins el sistema cultural.

context cultural *m* Context que, en la gramàtica funcional de Halliday, es refereix al mitjà potencial per al conjunt total d'opcions de conducta.

context situacional *m* Concepte encunyat per l'antropòleg britànic Bronislaw Malinowski, el qual sostenia que, en la realitat d'una llengua parlada vivent, una expressió no té significat, si no és per referència al seu context de situació. En la gramàtica funcional de

Halliday, el concepte es refereix al mitjà actualitzat de qualsevol selecció feta a partir del total d'opcions de conducta que ofereix el context cultural.

control personal *m* Control que, segons Bernstein, és propi d'aquelles famílies on els rols apareixen difuminats i el control social es du a terme fonamentalment a través de formes complexes de relació interpersonal, susceptibles d'incrementar les valoracions independents i la intimitat individual, gràcies al recurs als sentiments i la reflexió de tipus abstracte.

control posicional *m* Mena de relació que, segons Bernstein, s'observa en aquelles famílies en possessió de rols segregats, amb límits ben definits, que regulen les característiques espacials i temporals de la socialització familiar. Les relacions giren al voltant del grup i l'estatus dels seus membres, i es troben fortament jerarquitzades.

dialecte *m* Varietat lingüística heterònoma, d'acord amb la formulació de Benvenuto Terracini, pròpia d'una comunitat que reconeix el prestigi d'una forma superior de cultura i la pren com la seva norma ideal.

diglòssia *f* Situació sociolingüística en què dues o més varietats –una varietat *A* (alta) i una varietat *B* (baixa)– són usades per alguns parlants en ocasions diferents, amb una especialització funcional molt ben delimitada i més o menys estable al llarg del temps.

discurs de la bona voluntat *m* Discurs complementari del discurs de la necessitat, que assumeix els sofismes (ideològics) i les dissimetries (antidemocràtiques) que se'n deriven, proclamant la seva aspiració a adaptar-se a l'*statu quo* dominant.

discurs de la impotència *m* Discurs sorgit de l'esgotament del discurs de la bona voluntat, a partir de la constatació que l'ordre establert no tolera compromisos i desemboca en l'extinció de la llengua minoritzada.

discurs de la necessitat *m* Discurs que justifica l'extensió de la llengua nacional amb arguments igualitaris i emancipadors.

discurs de la responsabilitat *m* Discurs que desemmascara la insubstancialitat del discurs de la impotència i encara la promoció de la llengua minoritzada i de la seva comunitat parlant de manera dinàmica i prospectiva.

dobte contingència *f* Base, segons Luhmann, per a la reproducció dels sistemes socials. Regula les relacions entre sistemes altament complexos, que utilitzen el sentit i no resulten recíprocament transparents i calculables. Determinen la seva conducta a la manera de les caixes negres, mitjançant operacions autoreferencials, de manera que cadascun (*ego*) pressuposa el coneixement de les operacions de l'altre (*alter*) –concebut per *ego* com un *alter ego*–, en tant que comparteixen un ventall d'expectatives constantment actualitzat.

domini d'ús *m* Conjunt de situacions regit per normes de conducta comunes. Constitueix una generalització abstracta de situacions concordants, en què els individus interaccionen lingüísticament d'acord amb relacions funcionals adequades, en llocs aptes per a aquestes i sobre temes apropiats. També es coneix com a *àmbit de comunicació*.

entropia *f* Grau de desordre d'un sistema.

estandardització *f* Procés d'elaboració, aplicació i millora d'una llengua estàndard. Es produeix en el marc de la normalització lingüística.

estilística *f* Camp de recerca que enfoca la llengua, en tant que producte estètic i espiritual, des del punt de vista creador de l'individu. Vossler hi reconeix implícitament que les ideologies s'encarnen en formes socials i semiòtiques i es configuren a través de les seves relacions, sovint conflictives, amb altres ideologies.

fet social *m* Objecte de la sociologia segons Durkheim, que el definia com una manera d'actuar, pensar i sentir externa a l'individu i que posseeix un poder de coerció en virtut del qual se li imposa.

funcionalisme estructural *m* Corrent sociològic principal de signe consensualista.

hegemonia *f* Terme creat per Gramsci per explicar com una classe social universalitza els seus valors i creences, imposant-los a tota la societat mitjançant el recurs a mecanismes de dominació cultural i als mitjans de comunicació.

hipòtesi de la relativitat lingüística *f* Hipòtesi també coneguda com a *hipòtesi Sapir-Whorf*, que postula que la llengua és un producte social que constitueix la base del pensament i, com a tal, modela la nostra visió del món i estructura així el caos perceptiu original

en un sistema coherent de categories, de manera que a llengües diferents correspondrien diferents visions del món, incommensurables entre elles.

informació *f* Concepte que, en la teoria de Luhmann, es refereix a un esdeveniment susceptible d'exercir un influx selectiu sobre les estructures d'un sistema i provocar-ne la transformació.

institució *f* Conjunt de creences i formes de conducta emanades de la vida social. Són anteriors a l'individu i en regulen la conducta.

interposició *f* Situació sociolingüística en la qual totes, o la major part, de les relacions entre una comunitat lingüística de l'idioma *X* i la resta de la humanitat s'estableixen a través de l'idioma *Y*, de manera que els parlants de *X* acaben esdevenint finalment un subconjunt dels de *Y*.

intrusió *f* Situació posterior i que deriva de la interposició, atès que preveu les seves conseqüències internes sobre la comunitat lingüística minoritzada. Suposa una ordinarització de l'idioma interposat *Y* dins la xarxa social de la comunitat minoritzada, a conseqüència del bilingüisme unilateral dels membres de *X*. Aquests optaran progressivament per l'ús de *Y*, mentre que *X* esdevindrà excepcional i serà emprada només en els contactes directes i privats entre els seus parlants.

inversió de la substitució lingüística (ISL) *f* Denominació fishmaniana del procés de planificació social destinat a invertir el desplaçament i posterior extinció d'una varietat lingüística. Típicament, consisteix en un itinerari en vuit fases, dividit en dues etapes, a través del qual seria possible capgirar el procés, per molt que hagués avançat, fins aconseguir la plenitud d'usos de la llengua recessiva.

joc de suma zero *m* Joc en què cadascun dels jugadors guanya el que l'altre perd, i viceversa. En la seva formulació inicial, el conflicte lingüístic, segons Aracil, es configura d'acord amb aquesta estratègia.

lingüística diacrònica *f* Part de la lingüística que estudia els canvis que ha experimentat la llengua al llarg del temps.

lingüística idealista *f* Reacció contra el mecanicisme dels *Junggrammatiker*, inspirada en les doctrines de Herder, Humboldt i Croce. El seu principal representant, Karl Vossler, va tractar d'harmonitzar la concepció de la llengua com a expressió de l'individu amb el seu paper comunicatiu en el si de la societat. Sosté que el canvi lingüístic s'origina a partir de la creació individual, però només triomfa si s'ajusta a la cultura compartida pel conjunt de la societat i al caràcter nacional.

lingüística sincrònica *f* Part de la lingüística que s'ocupa de l'estudi dels fenòmens relatius a un idioma en un moment determinat de la seva evolució.

llengua (langue) *f* Terme emprat per Saussure per designar la vessant social i institucional del llenguatge, de caràcter supraindividual.

llengua nacional *f* Varietat lingüística elegida per l'estat nació, generalment des del seu mateix acte fundacional, com a idioma vehicular de la burocràcia i les institucions. Apareix íntimament associada al funcionament dels aparells ideològics de l'estat i, com a tal, es troba en possessió del monopoli de la violència legítima, que es concreta fonamentalment en l'obligatorietat del seu coneixement per part de la ciutadania.

mitjà de comunicació simbòlicament generalitzat *m* Estructura específica que, segons la teoria de Luhmann, augmenta les probabilitats d'èxit de la comunicació en un context de contingència creixent, perquè facilita el fet que una selecció d'*alter* sigui acceptada per *ego*. Estableix paràmetres de selecció d'informació, de participació i de comprensió, d'acord amb codis binaris (veritatius, monetaris, estètics, jurídics, etc.), que canalitzen les preferències socials per determinats valors. En tant que procés de comunicació referit a funcions especials, el mitjà simbòlicament generalitzat implica un requisit indispensable per a la formació a l'interior de la societat de subsistemes funcionals (ciència, economia, art, dret, etc.), altament especialitzats i institucionalment encarnats

neolingüística *f* Escola lingüística creada pels italians Matteo Bartoli i Giulio Bertoni durant la segona dècada del segle XX. Qüestiona el caràcter de la llengua com a institució social i centra la seva atenció en l'estudi del comportament lingüístic individual i la repercussió que aquest té en la societat, d'acord amb la posició social del parlant.

normalització lingüística *f* Modalitat de retroalimentació en un conflicte lingüístic gràcies a la qual, segons Aracil, un sistema lingüístic regula la distància amb l'entorn, a fi de continuar mantenint-hi la viabilitat. La normalització lingüística implica l'adquisició prèvia

d'una consciència del procés en curs per part dels parlants del sistema lingüístic afectat, susceptible d'orientar-ne la rectificació. Consisteix sobretot a elaborar i posar en vigor sistemes de normes d'ús lingüístic favorables a la llengua recessiva.

norma d'ús *f* Estructura social de l'ús lingüístic, interioritzada pels parlants a través del procés de socialització.

paradigma de la definició social *f* Paradigma que sosté que l'investigador ha de procurar comprendre de manera interpretativa el comportament del subjecte. El seu principal promotor va ser Max Weber.

paradigma llengua i cultura *f* Concepció de l'estudi social del llenguatge imperant durant la *Belle Époque* i la primera meitat del segle XX, que postula la paritat de les estructures socioculturals lingüístiques i no lingüístiques, les quals hom suposa comparables i reductibles als mateixos termes d'anàlisi.

paradigma la llengua en la societat *f* Concepció de l'estudi social de la llengua sorgida a mitjan segle XX que enfoca la llengua com una part de les estructures socioculturals.

paraula (parole) *f* Terme emprat per Saussure per designar la vessant individual del comportament lingüístic. També traduït com a *parla* o *parlar*.

prestigi *m* Influència que exerceixen els grups socials dotats de poder (o grups de referència) sobre aquells altres que no en tenen. Aquesta influència, que suscita la imitació de les conductes dels poderosos, es fa extensiva també al comportament lingüístic. Pot actuar com un dels factors desencadenants de la substitució lingüística.

principi de la caixa negra *m* Principi que postula que el coneixement de les estructures d'un sistema només resulta accessible a través de l'observació de les seves regularitats externes. Una caixa negra, doncs, no és sinó la convenció científica de no portar les explicacions més enllà d'un cert punt i, com a tal, aquest acord acostuma a ser provisional i revisable.

principi d'exclusió competitiva *m* Principi també conegut com a *principi de Gause*, que postula que dues espècies que habiten en un mateix medi no poden tenir requeriments idèntics, si no, una d'elles eliminarà l'altra.

positivisme *m* Doctrina filosòfica fundada per Auguste Comte que se centra en el coneixement dels fets a fi d'aconseguir un tipus de certesa similar a la de les ciències experimentals.

registre *m* Configuració, segons Halliday, dels recursos semàntics que el membre d'una cultura associa típicament a un tipus de situació. Els registres constitueixen la realització lingüística del potencial significatiu contingut en els codis de Bernstein, en virtut de les diferents modulacions adoptades en cada cas pel camp, el mode, el tenor funcional i el to interpersonal.

repertori *m* Concepte clau per entendre com s'articulen les normes d'ús amb els àmbits de comunicació. Es defineix com la diferència lingüística observable en un àmbit de comunicació, és a dir, la manera en què les varietats presents en una determinada comunitat apareixen (o no) distribuïdes segons els àmbits de comunicació.

revolució ecolingüística *f* Denominació aplicada per Daniel Baggioni a aquells períodes que han implicat transformacions dràstiques en les condicions d'existència de les llengües europees.

sesquilingüisme *m* Concepte també conegut a casa nostra com a *bilingüisme passiu* o *conversa bilingüe*. Es refereix a aquella pràctica sociolingüística caracteritzada per una competència productiva en la llengua X i només receptiva en la llengua Y.

sistema autoreferencial i autopoietic *m* Concepte propugnat pels biòlegs xilens Humberto Maturana i Francisco Varela per descriure aquells sistemes que es caracteritzen per una modalitat específica d'operacions i que poden crear i destruir els seus elements com a resposta a les pertorbacions del medi, de manera que el sistema canvia estructuralment tot preservant la seva identitat. L'exemple per excel·lència d'aquesta mena de sistemes són els éssers vius, en tant que sistemes autopoietics moleculars. El sociòleg alemany Niklas Luhmann ha aplicat el concepte als sistemes socials.

sistema d'interacció *m* Nivell de constitució de la societat que, segons Luhmann, es configura a partir de la percepció mútua entre les persones presents. Es troba sotmès a fortes restriccions estructurals, que hi condicionen l'ordre intern del procés comunicatiu i l'aparició dels temes.

sistema d'organització *m* Nivell de constitució de la societat configurat, segons la teoria de Luhmann, sobre la base que l'operació de la comunicació ja no requereix necessàriament la presència de les persones. S'hi produeix un desacoblament espacial i temporal entre els actes de participació i comprensió. Històricament, esdevenen possibles gràcies a la introducció de tecnologies de la paraula cada cop més sofisticades –com ara, l'escriptura i la impremta– i propicien la constitució de societats estratificades.

sistema obert *m* Sistema que interacciona amb el seu medi ambient, amb el qual manté una contínua incorporació i eliminació d'informació, construint i enderrocant components, sense arribar mai, mentre prossegueix la seva existència, a un estat de total equilibri. El concepte s'incorpora a la sociolingüística a través de la formulació del conflicte lingüístic, a càrrec de Lluís V. Aracil.

sistema organicista *m* Sistema que apareix conceptualment construït per analogia amb un organisme viu. En bona part, constitueix una versió primitiva dels sistemes oberts, inspirada en la biologia.

sistema social *m* Sistema, segons la teoria de Luhmann, autopoietic i autoreferent constituït de sentit, que es construeix a partir de la diferència respecte de l'entorn. La seva operació exclusiva és la comunicació.

sistema societari (o societat) *m* Situació que Luhmann defineix com un tipus de sistema social que comprèn internament totes les comunicacions possibles. Marca els límits de la complexitat social i en el seu interior alberga els subsistemes funcionals altament diferenciats que empren els mitjans de comunicació simbòlicament generalitzats.

sociologia descriptiva del llenguatge *f* Part de la disciplina que, segons Fishman, tracta de respondre a la pregunta sobre qui parla (o escriu) quines llengües (o varietats lingüístiques), a qui, quan i amb quina finalitat.

sociologia dinàmica del llenguatge *f* Part de la disciplina que, segons Fishman, es dedica a explicar per què i de quina manera l'organització social de l'ús lingüístic i les actituds davant la llengua poden ser efectivament diferents en les mateixes societats en dos moments diferents, i com societats similars en un cert període poden donar lloc a organitzacions socials completament diferenciades pel que fa a l'ús i a les actituds lingüístiques.

substitució lingüística *f* Modalitat de retroalimentació d'un sistema lingüístic que, segons Aracil, incrementa la seva desviació respecte de l'entorn i, en últim extrem, pot desembocar en la dissolució del sistema mateix. La substitució lingüística no requereix cap presa de consciència per part del grup que la sofreix; n'hi ha prou que el procés mantingui la seva deriva, de manera que el dèficit inicial ocasionarà un dèficit de funcions recíproques, el qual al seu torn agreujarà el dèficit inicial, i així successivament, a través d'una sèrie d'etapes llargues i complexes, d'intensitat i duració desiguals, que només arribaran a resoldre el conflicte al preu d'eliminar el sistema lingüístic afectat i substituir-lo per una altra llengua.

teoria de catàstrofes *f* Teoria creada a finals de la dècada de 1950 pel francès René Thom, que ofereix un model matemàtic de la morfogènesi. Ha estat aplicada de manera fructífera en el terreny de les ciències socials per descriure situacions de comportament competitiu i d'evolució social, com ara el conflicte lingüístic o la minorització lingüística.

tòpic de Fishman *m* Concepció de la sociolingüística propugnada pel nord-americà Joshua Fishman. Veu la sociolingüística com a "sociologia del llenguatge" *sensu stricto*, l'objecte de la qual consisteix a establir una sèrie de variables socials concretes i operatives, susceptibles de permetre la descripció de l'ús lingüístic.

tòpic de Labov *m* Concepció de la sociolingüística defensada pel lingüista nord-americà William Labov. Subordina clarament l'estudi de la societat a l'estudi del llenguatge, de manera que la sociolingüística hi esdevé una part de la lingüística, centrada en l'anàlisi quantitativa de la variació social del llenguatge.

tòpic language & society *m* Tòpic formulat cap a mitjan segle XX pels fundadors de la sociolingüística nord-americana, que constitueix el lloc comú més bàsic de la sociolingüística. Postula la necessitat d'una nova manera d'abordar els estudis sobre la llengua, mitjançant la recuperació del lligam entre els fets lingüístics i la matriu social en què ocorren.

utopia lingüística *f* Projecte destinat superar la diversitat lingüística mitjançant la implantació voluntarista d'una llengua universal, natural o artificial, la més cèlebre de les quals és l'esperanto.

varietat lingüística *f* Llengua, dialecte o sociolecte. No se sol emprar per referir-se a registres o gèneres discursius.

Bibliografia

[Les referències consignades al text al·ludeixen a la data d'edició original de les obres i els articles de la bibliografia, però les pàgines que s'hi citen corresponen sempre a les traduccions i reedicions ressenyades.]

Acot, Pascal (1988). *Histoire de l'écologie*. París: Presses Universitaires de France [Trad. cast.: (1990). *Historia de la ecología*. Madrid: Taurus].

Almaraz, José (1997, juliol-octubre). "Niklas Luhmann: la teoria de los sistemas sociales antes de la autopóiesis". *Anthropos* (núm. 173-174, pàg. 62-77). Barcelona.

Almeida, Manuel S. (2007, juliol-desembre). "Los estudios gramscianos hoy: ¿Gramsci lingüista?". *Tabula Rasa* (núm. 7, pàg. 81-92). Bogotá.

Aracil, Lluís V. (1965). "Conflit linguistique et normalisation linguistique dans l'Europe Nouvelle". Memòria presentada al Centre Européen Universitaire (Nancy). *Cahiers de l'IRSCÉ* 1A (pàg. 1-20). [Trad. cat.: (1982). *Papers de sociolingüística* (pàg. 23-38). Barcelona: La Magrana.]

Aracil, Lluís V. (1971). "La (pre)història de la sociolingüística". A: *XIII Congrès International de Linguistique et Philologie Romanes*. Comunicació. Quebec: Université Laval. [Trad. cat.: *Papers de sociolingüística* (pàg. 59-68)].

Aracil, Lluís V. (1973). "Bilingualism as a myth". *Revista Interamericana Review* (vol. II, núm. 4, pàg. 521-533). San Juan de Puerto Rico. [Trad. cat.: *Papers de sociolingüística* (pàg. 39-57)].

Aracil, Lluís V. (1974). "Sociolinguistics: revolution and paradigm". A: *8th. World Congress of Sociology*. Comunicació. Toronto: University of Toronto. [Trad. cat.: *Papers de sociolingüística* (pàg. 79-94).]

Aracil, Lluís V. (1979). "Educació i sociolingüística". *Treballs de Sociolingüística Catalana* (núm. 2, pàg. 33-86). València. [Reed. a: *Papers de sociolingüística* (pàg. 129-217).]

Aracil, Lluís V. (1980a). "Les etapes epistemològiques de la recerca sociolingüística". *Papers de sociolingüística* (pàg. 121-128).

Aracil, Lluís V. (1980b). "The sociolinguistic history of Europe: The subject and the challenge". *Position paper* llegit a la sessió inaugural del *Congress on Linguistic Problems and European Unity* (Meran). [Trad. cat.: (1983). *Dir la realitat* (pàg. 31-46). Barcelona: Països Catalans.]

Aracil, Lluís V. (1983). "Sobre la situació minoritària". A: *Dir la realitat* (pàg. 171-206).

Aracil, Lluís V. (1984). "«Lengua nacional»: ¿una crisis sin crítica?". A: *Simposio sobre Innovación en la Enseñanza de la Lengua y Literatura Española*. Comunicació. Madrid. [Trad. cat.: (1986, novembre). "«Lengua nacional»: una crisi sense crítica?". *Límits* (núm. 1, pàg. 9-23). Barcelona].

Aracil, Lluís V. (2004). *Do latim às Línguas Nacionais: Introdução à História Social das Línguas Europeias*. Transcripció del seminari organitzat per la Comissão Sociolingüística da Associação Galega da Língua (AGAL), Orense (7-9 de desembre del 1988). A cura d'Àngelo Cristóvão i Josep J. Conill. Santiago de Compostel·la: Associação de Amizade Galiza-Portugal.

Aron, Raymond (1967). *Les étapes de la pensée sociologique*. París: Gallimard. [Trad. cat.: (1994). *Les étapes del pensament sociològic* (2 vol.). Barcelona: Herder. (El capítol dedicat a Comte es troba al vol. 1, pàg. 93-165).]

Auroux, Sylvain (1994). *La révolution technologique de la grammatisation*. Lieja: Pierre Mardaga.

Baggioni, Daniel (1997). *Langues et nations en Europe*. París: Payot & Rivages.

Bañeres, Jordi (1992). "La tensió i el conflicte lingüístics. Els elements socials condicionants" (1a. part). *Noves SL* (núm. 17, pàg. 17-30). Barcelona.

Bañeres, Jordi (1993). "La tensió i el conflicte lingüístics. Els elements socials condicionants" (2a. part). *Noves SL* (núm. 18, pàg. 18-30). Barcelona.

Bastardas, Albert (1996). *Ecologia de les llengües: medi, contactes i dinàmica sociolingüística*. Barcelona: Proa.

Benveniste, Émile (1974). "Structure de la langue et structure de la société". Ponència presentada al congrés *Linguaggi nella società e nella tecnica* (= Convegno Internazionale Olivetti, 14-17 d'octubre del 1968, Milà). A: Benveniste, Émile. *Problèmes de linguistique générale* (pàg. 91-102, vol. II). París: Gallimard. [Trad. cat.: (1983, gener, maig i setembre) "Estructura de la llengua i estructura de la societat". *Els Marges* (núm. 27-28-29, pàg. 139-146). Barcelona.]

Berger, Peter (1963). *Invitation to sociology: a humanistic perspective*. Nova York: Doubleday. [Trad. cast.: (1976, 4a. ed.). *Introducción a la sociología* (1967). Mèxic: Limusa].

Bernstein, Basil (1971). *Class, Codes and Control*. Vol. I: *Theoretical studies towards a sociology of language*. Londres: Routledge & Kegan Paul. [Trad. cast.: (1989). *Clases, códigos y control*. Vol. I: *Estudios teóricos para una sociología del lenguaje*. Madrid: Akal.]

Bernstein, Basil (1977). *Class, Codes and Control*. Vol. III: *Towards a theory of educational transmission*. Londres: Routledge & Kegan Paul. [Trad. cast.: (1988). *Clases, códigos y control*. Vol. II: *Hacia una teoría de las transmisiones educativas*. Madrid: Akal.]

Bernstein, Basil (1990). *Class, Codes and Control*. Vol. IV: *The structuring of pedagogic discourse*. Londres: Routledge & Kegan Paul. [Trad. cast.: (1993). *Clases, códigos y control*. Vol IV: *La estructura del discurso pedagógico*. Madrid: Morata/Paideia.]

Bernstein, Basil (1996). *Pedagogy, symbolic control and identity*. Londres: Taylor & Francis. [Trad. cast.: (1998). *Pedagogía, control simbólico e identidad*. Madrid: Morata/Paideia.]

Bertalanffy, Ludwig von (1968). *General system theory. Foundations, development, applications*. Nova York: George Braziller. [Trad. cast.: (1976). *Teoría general de los sistemas*. Mèxic: Fondo de Cultura Económica.]

Boix, Emili; Vila, F. Xavier (1998). *Sociolingüística de la llengua catalana*. Barcelona: Ariel.

Buckley, Walter (1967). *Sociology and modern systems theory*. Nova Jersey: Prentice Hall. [Trad. cast.: (1970). *La sociología y la teoría moderna de los sistemas*. Buenos Aires: Amorrortu.]

Burke, Peter (1993). *The art of conversation*. Cambridge: Polity Press. [Trad. cast.: (1996). *Hablar y callar: funciones sociales del lenguaje a través de la historia*. Barcelona: Gedisa.]

Burke, Peter (2004). *Languages and communities in early modern Europe*. Cambridge: Cambridge University. [Trad. cast.: (2006). *Lenguas y comunidades en la Europa moderna*. Madrid: Akal.]

Calaforra, Guillem (1997). "La sociolingüística segons Lluís V. Aracil". A: congrés *Romania I (14. Katalanistentag)*. Comunicació. Jena: Friedrich-Schiller-Universität. [Reed. amb lleugeres modificacions a: (1999). *Paraules, idees i accions (reflexions "sociològiques" per a lingüistes)* (pàg. 213-241).]

Calaforra, Guillem (1999). *Paraules, idees i accions (reflexions "sociològiques" per a lingüistes)*. València/Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Calaforra, Guillem (2006). "Ús lingüístic, legitimitat i discurs: consideracions weberianes". *Caplletra* (tardor del 2004, núm. 37, pàg. 197-216). València.

Canguilhem, Georges (1952). *La connaissance de la vie*. París: J. Vrin, 1989 2a. ed. corregida i augmentada.

Calveras, Josep (1925). *La reconstrucció del llenguatge literari català*. Barcelona: Balmes.

Calvet, Louis-Jean (1974). *Linguistique et colonialisme*. París: Payot. [Trad. cast.: (1981). *Lingüística y colonialismo*. Madrid: Júcar.]

Cohen, Marcel (1956). *Pour une sociologie du langage*. París: Albin Michel. [Reed. com a *Materiaux pour une sociologie du langage*. París: Maspéro, 1971]. [Trad. cast.: (1973). *Manual para una sociología del lenguaje*. Madrid: Fundamentos.]

Comte, Auguste (1844). "Discours préliminaire sur l'esprit positif". A: *Traité philosophique d'astronomie populaire*. París: Carilian-Goeury et V^{on} Dalmont. [Trad. cat.: (1982). *Discurs sobre l'espirit positiu, precedit de les dues primeres lliçons del Cours de filosofia positiva*. Barcelona: Laia.]

Comte, Auguste (1851-1854). *Système de politique positive, ou traité de sociologie, instituant la religion de l'humanité* (4 vol.). París: Librairie Scientifique-Industrielle de L. Mathias. La secció

dedicada específicament a la "Théorie positive du langage humain" es troba al vol. II, capítol IV, 1852, pàg. 216-262.

Conill, Josep J. (2001). "La noció de «conflicte lingüístic» segons Benvenuto Terracini". A: Diversos autors. *Estudis de llengua i literatura catalanes/XLII: Miscel·lània Giuseppe Tavani* (vol. I, pàg. 287-313). Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Conill, Josep J. (2004). "Dizer o sentido: Uma aproximação à sociologia de Lluís V. Aracil". A: Lluís V. Aracil. *Do latim às Línguas Nacionais: Introdução à História Social das Línguas Europeias* (pàg. 143-189). Santiago de Compostel·la: Associação de Amizade Galiza-Portugal. [Original català a: "Dir el sentit: una aproximació a la sociologia de Lluís V. Aracil". *Ribalta* (núm. 16, pàg. 99-143). Castelló de la Plana.]

Conill, Josep J. (2007). *Del conflicte lingüístic a l'autogestió: materials per a una sociolingüística de la complexitat*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

Conill, Josep J. (2009). "O paradoxo do pioneiro ou o contributo de Lluís V. Aracil à sociolingüística". A: António Gil Hernández (ed.). *Galiza: Língua e sociedade* (pàg. 37-52). Santiago de Compostel·la: Académia Galega da Língua Portuguesa. Original català disponible a: [http://www.josepconill.cat/images/stories/informacio/1_la_imaginacio_sociolingüística/papers_aracilians/la_paradoxa_del_pioner.pdf].

Conill, Josep J.; Salomé, Anna (2006). "Elements per a una sociologia sistèmica del llenguatge". *Caplletra* (tardor del 2004, núm. 37, pàg. 155-196). València.

Croce, Benedetto (1902). *Estetica come scienza dell'espressione e linguistica generale*. Milà: Sandron. [Trad. cast.: (1997). *Estética como ciencia de la expresión y lingüística general*. Málaga: Ágora.]

Douglas, Mary (1970). *Natural symbols: explorations in cosmology*. Harmondsworth: Penguin [Trad. cast.: (1978). *Símbolos naturales: exploraciones en cosmología*. Madrid: Alianza.]

Durkheim, Émile (1895). *Les règles de la méthode sociologique*. París: Alcan [Trad. cast.: (1977). *Las reglas del método sociológico*. Buenos Aires: La pléyade.]

Eco, Umberto (1994). *La ricerca della lingua perfetta nella cultura europea*. Roma/Bari: Laterza. [Trad. cast.: (1994). *La búsqueda de la lengua perfecta en la cultura europea*. Barcelona: Crítica.]

Ferguson, Charles A. (1959). "Diglossia". *Word* (vol. 15, pàg. 325-340). Nova York. [Trad. cat.: (1983, hivern). "Diglòssia". *Quaderns de Ponent* (núm. 3-4, pàg. 85-102). Lleida.]

Fishman, Joshua A. (1972a). "The Links between micro- and macro-sociolinguistics in the study of who speaks what language to whom and when". A: Dell Hymes; John Gumperz (editors). *The ethnography of communication: directions in sociolinguistics* (pàg. 437-453). Nova York: Holt. [Trad. cat.: (1984, desembre). "La relació entre micro- i macro-sociolingüística en l'estudi de qui parla, quina llengua, a qui i quan". *Llengües en contacte* (núm. 3, pàg. 51-66). Barcelona.]

Fishman, Joshua A. (1972b). *The sociology of language*. Rowley/Massachusetts: Newbury House. [Trad. cast.: (1979). *Sociología del lenguaje*. Madrid: Cátedra.]

Fishman, Joshua A. (1991). *Reversing language shift. Theoretical and empirical foundations of assistance to threatened languages*. Clevedon/Filadèlfia: Multilingual Matters [Trad. cat. parcials: (1) (1993). "Tres casos amb (més o menys) èxit: l'hebreu modern, el francès al Quebec i el català a Espanya". *Treballs de Sociolingüística Catalana* (núm. 11, pàg. 19-48). València. (2) (2001). "Recapitulació teòrica: què és la inversió de la substitució lingüística (ISL) i com pot tenir èxit?". A: Joshua A. Fishman. *Llengua i identitat* (pàg. 107-174). Alzira: Bromera.]

Gramsci, Antonio (1966). *Cultura i literatura*. Antologia dels *Quaderni del carcere*. A cura de Jordi Solé-Tura. Barcelona: Edicions 62.

Gregory, Michael; Carroll, Susanne (1978). *Language and situation: language varieties and their social contexts*. Londres: Routledge / Kegan Paul. [Trad. cast.: (1986). *Lenguaje y situación: variedades del lenguaje y sus contextos sociales*. Mèxic: Fondo de Cultura Económica.]

Grice, H. P. (1975). "Logic and conversation". A: P. Cole; J. L. Morgan (editors). *Syntax and semantics: speech acts* (vol. 3). Nova York: Academic Press. [Trad. cast.: (1991). "Lógica y conversación". A: Luis M. Valdés Villanueva (ed.). *La búsqueda del significado* (pàg. 511- 530). Madrid: Tecnos / Universidad de Murcia.]

Halliday, M. A. K. (1973). *Explorations in the function of language*. Londres: Edward Arnold. [Trad. cast.: (1982). *Exploraciones sobre las funciones del lenguaje*. Barcelona: Médica y Técnica.]

Halliday, M. A. K. (1978). *Language as a social semiotic*. Londres: Longman. [Trad. cast.: (1979). *El lenguaje como semiótica social*. Mèxic: Fondo de Cultura Económica.]

Halliday, M. A. K. (1998). "Interview with M. A. K. Halliday, Cardiff, July 1998". [Trad. cast.: (2001). "Entrevista con M. A. K. Halliday, Cardiff, julio de 1998". *DELTA* (vol. 17, núm. 1, pàg. 131-153). Sao Paulo.]

Hymes, Dell (1967, hivern). "Why linguistics needs the sociologist". *Social Research* (vol. 34, núm. 4). Nova York. [Trad. cast.: (1969). "Por qué la lingüística necesita del sociólogo". A: Filippo Barbano i altres. *Estructuralismo y sociología* (pàg. 23-41). Buenos Aires: Nueva Visión.]

Jespersen, Otto (1925). *Memneskehed, Nasjon og Individ i Sproget*. Oslo: H. Aschenhoug. [Trad. cat.: (1969). *La llengua en la humanitat, la nació i l'individu*. Barcelona: Edicions 62.]

Joan, Bernat (2002). *Normalitat lingüística i llibertat nacional: processos de normalització lingüística a l'Europa del segle xx*. València: Tres i Quatre.

Joos, Martin (1967). *The five clocks*. Nova York: Harcourt, Brace & World

Kremer-Marietti, Angèle (1982). *Le positivisme*. París: Presses Universitaires de France.

Kremer-Marietti, Angèle (1988). "Auguste Comte et la sémiotique". *Recherches Sémiotiques/Semiotic Inquiry* (vol. VIII, núm. 1-2). Ottawa.

Kremer-Marietti, Angèle (1999). *L'anthropologie positiviste d'Auguste Comte: entre le signe et l'histoire*. París: L'Harmattan.

Kremer-Marietti, Angèle (2000). "Auguste Comte et la philosophie du langage". A: Diversos autors. *Auguste Comte et le positivisme, deux siècles après*. Cartago: Orbis.

Laclau, Ernesto (2002). *Misticismo, retórica y política*. Buenos Aires: Fondo de Cultura Económica.

Laclau, Ernesto; Mouffe, Chantal (1985). *Hegemony and socialist strategy: towards a radical democratic politics*. Londres: Verso. [Trad. cast.: (1987). *Hegemonía y democracia socialista: hacia una radicalización de la democracia*. Madrid: Siglo xxi.]

Lafargue, Paul (gener-febrer de 1894). *La langue française avant et après la révolution. L'Ère Nouvelle*. A: Karl Marx i altres. *Marxisme et lingüística* (pàg. 77-143). A cura de Louis-Jean Calvet. París: Payot, 1977.

Luhmann, Niklas (1984). *Soziale Systeme. Grundrisse einer Allgemeinen Theorie*. Frankfurt: Suhrkamp [Trad. cast.: *Sistemas sociales: lineamientos para una teoría general*. Mèxic: Alianza / Universidad Iberoamericana, 1991. Citat per la 2a. ed. revisada: Barcelona: Anthropos / Universidad Iberoamericana / CEJA / Pontificia Universidad Javeriana, 1998.]

Luhmann, Niklas (1996a). *Introducción a la teoría general de sistemas*. A cura de Javier Torres Nafarrate. Mèxic: Universidad Iberoamericana/ ITESO / Anthropos.

Luhmann, Niklas (1996b). *Die Realität der Massen medien*. Opladen-Wiesbaden: West deutscher. [Trad. cast.: (2000). *La realidad de los medios de masas*. Barcelona: Anthropos / Universidad Iberoamericana.]

Luhmann, Niklas (1998). *Complejidad y modernidad: de la unidad a la diferencia*. Madrid: Trotta.

Malinowski, Bronislaw (1923). "The problem of meaning in primitive languages". A: Charles K. Ogden; Ivor A. Richards. *The meaning of meaning: a study of the influence of language upon thought and of the science of symbolism*. Londres: Routledge & Kegan Paul. [Trad. cast.: (1984). "El problema del significado en las lenguas primitivas". A: Charles K. Ogden; Ivor A. Richards. *El significado del significado* (pàg. 310-352). Barcelona: Paidós.]

Marcellesi, Jean Baptiste; Gardin, Bernard (1974). *Introduction à la sociolinguistique: la linguistique sociale*. París: Larousse. [Trad. cast.: (1979). *Introducción a la sociolingüística: la lingüística social*. Madrid: Gredos.]

Maturana, Humberto; Varela, Francisco (1996). *El árbol del conocimiento*. Madrid: Debate.

- Meillet, Antoine** (1921). *Linguistique historique et linguistique générale*. París: Champion.
- Meillet, Antoine** (1918). *Les langues dans l'Europe nouvelle*. París: Payot, 1928, 2a. ed.
- Payrató, Lluís** (1988). *Català col·loquial: Aspectes de l'ús corrent de la llengua catalana*. València: Universitat de València.
- Pujolar, Joan** (1993). "L'estudi de les normes d'ús des de l'anàlisi crítica del discurs". *Treballs de Sociolingüística Catalana* (núm. 11, pàg. 61-77). València.
- Pujolar, Joan** (1997). "Planificació lingüística: un contrasentit?". A: Diversos autors. *Actes del Congrés sobre Planificació Lingüística* (Barcelona, 9 i 10 de novembre de 1995) (pàg. 356-363). Barcelona: Publicacions de l'Institut de Sociolingüística Catalana.
- Querol, Ernest** (1993). "Models en contacte: anàlisi dels estudis sobre les relacions interlingüístiques". A: Diversos autors. *Actes del Novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes* (pàg. 87-96) (Alacant-Elx). Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Querol, Ernest** (1996, tardor). "Un nou model per a l'estudi del comportament lingüístic: la teoria de les catàstrofes". *Caplletra* (núm. 21, pàg. 161-184). València.
- Querol, Ernest** (1999). *Cap a un nou marc teòric per a l'estudi de les variables dels processos de substitució lingüística*. Tesi doctoral microfotada 3568. Barcelona: Universitat de Barcelona, Facultat de Filologia.
- Querol, Ernest** (2000). *Els valencians i el valencià: usos i representacions*. Paiporta: Denes.
- Querol, Ernest** (2002). "Un nou model per a l'estudi dels processos de substitució lingüística. L'anàlisi del valencià". *Treballs de Sociolingüística Catalana* (núm. 16, pàg. 69-84). València.
- Rey, Alain** (1971). "La théorie positiviste des langages: Auguste Comte et la sémiotique". *Sémiotica* (vol. IV, núm. 1, pàg. 52-74). Toronto.
- Rovira, Joan** (1982). "Introducció". A: Auguste Comte. *Discurs sobre l'esperit positiu, precedit de les dues primeres lliçons del Cours de philosophie positive* (pàg. 13-33). Barcelona: Laia.
- Saussure, Ferdinand de** (1916). *Cours de linguistique générale*. París: Payot. [Trad. cat.: (1990). *Curs de lingüística general*. Barcelona: Edicions 62 / Diputació de Barcelona.]
- Schlieben-Lange, Brigitte** (1973). *Soziolinguistik: Eine Einführung*. Stuttgart: W. Kohlhammer. [Trad. cast.: (1977). *Iniciación a la sociolingüística*. Madrid: Gredos.]
- Sperber, Dan; Wilson, Deirdre** (1986). *Relevance: communication and cognition*. Cambridge (Mass.): Harvard University. 2a. ed. revisada: Oxford: Blackwell, 1995. [Trad. cast.: (1994). *La relevancia: comunicación y procesos cognitivos*. Madrid: Visor.]
- Stubbs, Michael** (1976). *Language, schools and classrooms*. Londres: Methuen. [Trad. cat.: (1982). *El llenguatge i l'escola: cap a una anàlisi sociolingüística del llenguatge en l'educació*. Barcelona: Rosa Sensat / Edicions 62.]
- Terracini, Benvenuto** (1951). *Conflictos de lenguas y de cultura*. Buenos Aires: Imán.
- Trnka, B. i altres** (1972). *El Círculo de Praga*. Barcelona: Anagrama.
- Viana, Amadeu** (1987a). "Codis lingüístics i significació social". A: Jordi Bañeres i altres. *La diversitat (im)pertinent* (pàg. 141-154). Barcelona: El Llamp.
- Viana, Amadeu** (1987b). "Els cinc rellotges de Martin Joos". *L'Espill* (núm. 23-24, pàg. 43-59). València.
- Viana, Amadeu** (ed.) (1995). *Aspectes del pensament sociolingüístic europeu*. Barcelona: Barcanova.
- Vigotski, Lev Semionovítx** (1934). *Pensament i llenguatge*. Moscou. [Trad. cat. parcial a: Lev S. Vigotski (1988). *Pensament i llenguatge* (pàg. 147-238). Vic: Eumo / Diputació de Barcelona.]
- Voloshinov, Valentín** (1929). *Marksizm i Filosofiya Yazyka*. Leningrad: Priboi. [Trad. cast.: (1976). *El signo ideològic y la filosofía del lenguaje*. Buenos Aires: Nueva Visión.]

Vossler, Karl (1904). *Positivismus und Idealismus in der Sprachwissenschaft*. Heidelberg: Carl Winter's. [Trad. cast.: (1929). *Positivismo e idealismo en la lingüística y el lenguaje como creación y evolución*. Madrid: Poblelet.]

Weber, Max (1904). "Die «Objektivität» sozialwissenschaftlicher und sozialpolitischer Erkenntnis". A: (1988). *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*. Tübingen: Mohr-Siebeck. [Trad. cast.: "La objetividad del conocimiento en las ciencias y la política sociales". A: (1993). *Sobre la teoría de las ciencias sociales* (pàg. 5-91). Barcelona: Planeta / De Agostini.]

Weinreich, Uriel (1953). *Languages in contact*. Nova York: Publications of the Linguistic Circle of New York. [Trad. cat.: (1996). *Llengües en contacte*. Alzira: Bromera.]

Whorf, Benjamin Lee (1956). *Language, thought, and reality: selected writings*. Cambridge (Mass.): Technology Press of Massachusetts Institute of Technology. [Trad. cast.: (1971). *Lenguaje, pensamiento y realidad: selección de escritos*. Barcelona: Barral.]

